

Teološko tumačenje Danteove vizije čistilišta u Božanstvenoj komediji

Bubalović, Gabrijela

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology in Đakovo / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:120:894753>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU

**TEOLOŠKO TUMAČENJE DANTEOVE VIZIJE ČISTILIŠTA
U BOŽANSTVENOJ KOMEDIJI**

Diplomski rad

Mentor:

Izv. prof. dr. sc. Boris Vulić

Studentica:

Gabrijela Bubalović

Đakovo, 2023.

Sažetak

Teološko tumačenje Danteove vizije čistilišta u *Božanstvenoj komediji*

Današnja vremena nisu rezervirana za teške govore, napose ne one koji bi mogli uznemiriti modernog čovjeka 21. stoljeća. Gotovo svaki teološki, vjerski, moralni ili pak eshatološki govor je težak i neprivlačan modernom uhu. Govoriti o čistilištu je izuzetno teško poradi nevjerovanja, čak i vjernika katolika u to stanje nakon smrti. Današnji se čovjek sve više zadovoljava lakim, ovozemnim temama, dok se ne promatra kao vječno biće čija će duša i dalje živjeti nakon smrti tijela.

*Mnogi su teolozi govorili o posljednjim, eshatološkim stvarima, ali kroz ovaj diplomski rad cilj je povezati i druge znanosti i discipline, poput književnosti i umjetnosti, s katoličanstvom i apologetskim nastojanjima za ukazivanjem na katoličke dogme. Talijanski pjesnik Dante Alighieri je još u 13. stoljeću ukazao na važnost vjerovanja u pakao, čistilište i raj kroz svoje djelo *Božanstvena komedija*. Dante i sam naglašava kako se drži katoličkih dogmi i svoju misao gradi na temelju njih, ali je sve impregnirano pjesničkom i umjetničkom slobodom. Obradit će se tema čistilišta i njegovo djelo o istome.*

Rad za cilj ima prikazati Danteovu Božanstvenu komediju s naglaskom na kantiku o čistilištu. Danteovo tumačenje čistilišta kroz sedam krugova je povezano sa sedam glavnih grijeha. Poći će se od općenitog prikaza Dantea, potom na razradu krugova čistilišta uz pomoć tumačenja sedam glavnih grijeha kako bi se došlo do zaključka i komparacije Dantea s katoličkim naukom o samome čistilištu. Svrha je ukazati na važnost povezivanja svakojakih disciplina koje pomažu u katoličkom shvaćanju, tumačenju i objašnjavanju vjerskih dogmi.

Ključne riječi: Dante, Božanstvena komedija, pakao, čistilište, raj, glavni grijesi, književnost, umjetnost, dogme.

Summary

Theological interpretation of Dante's vision of purgatory in the *Divine Comedy*

Contemporary times are not reserved for difficult speeches, especially those that might upset the modern man of the 21st century. Every theological, religious, moral or eschatological speech is mysterious and unattractive. Talking about purgatory is extremely difficult because of the disbelief, even among Catholic believers, in that state after death. Modern man is satisfied by earthly delights, until he sees himself as an eternal being whose soul will continue to live after the death of the body.

*Many theologians spoke about the last, eschatological things, but through this thesis the goal is to connect other sciences and disciplines, like literature and art, with Catholicism and apologetic efforts to point out Catholic dogmas. The Italian poet Dante of the 13th century, through his work *Divine Comedy*, pointed out the importance of believing in Hell, Purgatory and Paradise. Dante himself emphasizes that he adheres to Catholic dogmas and his thought is based on them, but everything is impregnated with poetic and artistic freedom. The topic of Purgatory and his work on it will be discussed.*

*The work, therefore, aims to present Dante's *Divine Comedy*, with an emphasis on the canticle about Purgatory. Dante's interpretation of Purgatory through the seven circles is connected to the seven cardinal sins. It will begin with a general presentation of Dante, then elaborate the circles of Purgatory with the help of the interpretation of the seven cardinal sins, in order to reach a conclusion and compare Dante with the Catholic doctrine of Purgatory itself. The purpose is to point out the importance of connecting all kinds of disciplines that help in the Catholic understanding, interpretation and explanation of the dogmas of faith, in this case it is about Purgatory.*

*Keywords: Dante, *Divine Comedy*, Hell, Purgatory, Paradise, cardinal sins, literature, art, dogma*

Uvod

Jedino od svih stvorenja koje je uzdignuto i posebno jer je stvoreno na sliku i priliku Božju je – čovjek. Prema tomu, čovjek je stvorenje koje je razumno, koje promišlja, ostvaruje odnose, stvoreno je u zajednici i za zajedništvo, pita se i umuje o mnogim stvarima. Jedno od najtežih tema i najnedokučivijih stvari jest govor o eshatološkim temama. Upravo ovakve teme su oduvijek bile čovjeku teške i privlačne poradi toga što nema konačnog odgovora, a neizbježno je promišljati o njima. Početak je u fenomenu smrti i potom se čovjek pita mnoga pitanja: što nakon smrti, postoji li pakao, postoli li raj, postoji li onda i čistilište? Čistilište je ovdje najteže shvatljivo, ono je česta tema brojnih rasprava.

Dante, iako nije teolog, na dosljedan način opisuje čistilište i smješta ga u prostor kako bi bilo što shvatljivije za čovjeka. Djelo *Božanstvena komedija* je razdvojeno u tri kantike. Prva i najpoznatija kantika govori o paklu, potom govori o čistilištu, te konačno o nebu. Iako su se mnogi referirali isključivo na pakao, ovaj rad je posvećen čistilištu. Čistilište je prvenstveno katolički pojam i govori o stanju duše nakon smrti. Duše u čistilište prispijevaju poradi grijeha i vremenitih kazni koje ostaju poput ožiljaka na duši. Čovjek se može osloboditi vremenitih kazni još i za vrijeme života, ako ne, onda nakon smrti. Vremenite kazne su posljedice grijeha koje čovjeka lišavaju svetosti i traže pokajanje nakon kojega slijedi pročišćenje kako bi čovjek nakon smrti bio dostojan bivstvovati u Bogu i s Bogom. Ožiljci duše ranjene grijehom liječe se u stanju čistilišta koje je uvijek mučno, teško i bolno, ali radosno jer vodi čovjeka sve bliže Bogu dok konačno ne prispije u nebo, odnosno raj.

Diplomski rad je podijeljen u tri dijela. Prvi dio rada odnosi se na Danteov životopis te prikaz stanja svijeta, crkvenih i političkih tenzija i problema koji su obilježili vrijeme Danteova života. Dante je bio protjeran iz rodnoga grada. Iako je bio protiv pape i pojedinih biskupa i svećenika, nije bio protiv katoličanstva i uvažavao je papu i njegov primat. Potom, kako bi se dobio i sadašnji pregled i proširenija misao o samome Danteu, prikazat će se u mislima pape Benedikta XV. i pape Franje koji ga naziva *pjesnikom nade, čežnje i Božjeg milosrđa*. Nakon prikaza Dantea kao osobe, izložit će se nastanak i struktura *Božanstvene komedije*. Ukratko će se reći ponešto o svakoj kantici, te slikovito prikazati kako i gdje je smjestio pakao, čistilište i raj. Na koncu prvoga dijela rada prikazat će se simbolika brojeva, te posebno Veltra i DXV što je važno za daljnje shvaćanje samoga djela i toka misli Dantea.

Drugi dio obuhvaća izlaganje Danteove predodžbe čistilišta što je ujedno i glavni i središnji dio rada. Dante čistilište uvijek promatra u skladu s katoličkim naukom iako se koristi umjetničko-pjesničkim slikama i pjesničkom slobodom. Čistilište je podijelio na sedam krugova koje piše usporedno sa sedam glavnih grijeha. Prije samoga čistilišta je predčistilište koje je uvod u čistilište. U radu će se definirati i opisati svaki krug i grijeh koji je karakterističan za taj dio čistilišta. Usporedno će se izložiti Dante i katolička misao. Svaki krug je drugačije opisan, s drugačijim slikama, s različitom jačinom i težinom boli koju duše podnose. Cilj je napraviti poveznice Dantea i katoličkih stavova. U radu će se izdvajati pojedini citati koji će potkrepljivati određene misli i teze.

U završnom, trećem dijelu rada, bit će prvenstveno dočarane Danteove slike kojima je prožeta kantika o čistilištu. Svaki krug, kako je rečeno, drugačiji je i duše trpe na drugačiji način ovisno o grijehu koji ih je doveo do stanja pročišćenja. Osim Danteovih slika, prikazat će se i izdvojiti poneki hrvatski umjetnici koji su bili inspirirani Danteom i koji su na vlastiti način prikazali viziju čistilišta koju imaju preko ove kantike. Potom će se prikazati utjecaj Dantea na hrvatsku književnost. Za kraj cjelokupnog rada ukratko će se iznijeti katolički nauk o čistilištu te vizije svetaca o samome čistilištu. Sve će se to pokušati spojiti i prožeti mislima Dantea.

Cilj cjelokupnog rada je prikazati Dantea i njegovu kantiku o čistilištu. Pored toga, nastojat će se prikazati i istinska povezanost teologije sa drugim znanostima i umjetnostima. Na koncu će se potkrijepiti pitanje uvrštavanja tako utjecajnog pjesnika među one koji su doprinijeli kristaliziranju nauka o čistilištu. Osim toga, nastojat će se ukazati na mogućnost povezivanja teologije i teološke misli s mnogim disciplinama, napose s književnošću i umjetnošću. Teologija se može shvaćati kao sveobuhvatna i višeslojna disciplina gdje se na razne načine može pokušati tumačiti određena teološka tema.

I. DANTEOV ŽIVOT I DJELO

Dante Alighieri rođen je u svibnju ili lipnju 1265. godine u Firenci. Nekoliko je puta u samome djelu *Božanstvena komedija* istaknuo kako je rođen „na lijepom Arnu sred velika grada“.¹ Arno je rijeka na kojoj je smješten grad Firenca. Dante potječe iz ugledne firentinske plemenitaške obitelji i na poseban je način bio ponosan na svoje obiteljske korijene. Vrlo je malo podataka kada se govori o ranom životu Dantea i njegovu obrazovanju. Naime, Danteova obitelj živjela je vrlo skromno, no unatoč tomu, on je odgajan i obrazovan poput vlastelinskih mladića toga doba. Ovu tezu opravdava Danteov kulturni i društveni stav te položaj u društvu. Smatra se kako je niže razrede, te nakon toga i filozofsko obrazovanje stekao u franjevačkom samostanu Santa Croce, gdje je retoriku poučavao Brunetti Latini.² Nahodi se da je oko 1287. u Bologni studirao pravo ili retoriku. Osim činjenice da je imao široku naobrazbu, imao je i mnoge druge interese poput slikanja i glazbe, što se iščitava iz njegovih pjesama. Drugovao je, s mnogim poznatim slikarima poput Giotto di Bondonea, Oderisi da Gubbija te pjesnicima, glazbenicima, skladateljima i pjevačima. Unatoč mnogobrojnim interesima i područjima rada, najeminentniji i najznačajniji je njegov književni rad. Za razliku od ljudi svojega vremena, Dante je vrlo ozbiljno pristupao poeziji i pisanju pjesama, a svoje mišljenje o ozbiljnosti poezije je dijelio s Guidom Cavalcantijem, kojega je u jednoj od pjesama oslovio kao jednog od svojih prvih prijatelja. Razlika između Guida Cavalcantija i Dantea je ta što je Cavalcanti sumnjao u opstojnost Boga i je bio skloniji filozofiji i teoretiziranju.³ Danteova glavna muza bila je Beatrice, koja se zapravo zvala Bice di Foloco Portinari, s kojom se prvi put susreo 1274. godine. O svojoj ljubavi prema njoj prvenstveno piše u djelima *Rime* i *Vita nuova*. Osim toga, ona ima ključnu ulogu u samoj *Božanstvenoj komediji*. Smrt Beatrice teško ga je pogodila, a nakon toga se upušta u još dublja filozofska i teološka promišljanja.⁴ Dante se bavio temama ovozemaljskog i transcendentalnog, čovjeka i Boga. Papa Franjo ga naziva „prorokom nade i svjedokom ljudske čežnje za srećom“.⁵

¹ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, ur. F. Čale i M. Zorić, Zagreb, 1976., 127.

² Usp. F. ČALE, M. ZORIĆ, Dante Alighieri, u: *Dubrovnik* 76(1973.)1-2, 7.

³ Usp. *Isto*, 8.

⁴ Usp. Dante Alighieri, u: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13894> (15. 11. 2021.)

⁵ FRANJO, *Candor lucis aeternae; Apostolsko pismo o sedamstotoj godišnjici smrti Dantea Alighierija*, Zagreb, 2021., 35.

1. Crkvene, političke i društvene tenzije Danteova vremena

Dante je živio u nemirno vrijeme koje je okarakterizirano i zapamćeno po mnogobrojnim borbama kao što su: borba kraljeva protiv pape, borba gradova protiv careva, borba građana protiv feudalnog plemstva i slično. Dantea se može u potpunosti nazvati čovjekom svojega doba jer je i sam osjetio te borbe i nemire koji su vladali tadašnjim društvom.⁶

„Nisam ja napustio Firencu“, kaže pjesnik, „Firenca me nije mogla više podnositi.“⁷

Dante je prema rodnoj Firenci gajio veliku ljubav i naglašavao osjećaj pripadnosti upravo tome gradu u kojemu se oženio s Gemmom Donati i s kojom je imao četvero djece. Bio je pripadnik bijelih gvelfovaca jer su bili istomišljenici po pitanju političkih stavova i Crkve za koju su smatrali da je imala previše posla sa svjetovnim stvarima i koja je na neprimjerenim način dolazila do bogatstva. Također je bio uključen u sukobe koji su se odvijali između gvelfa i gibelina. Gibelini su bili carska stranka koja je podržavala cara za razliku od gvelfa koji su podržavali papu. Gvelfi su se dijelili na crne i bijele. Crni su bili za papu, a bijeli protiv. Dante je u to vrijeme obnašao službu priora, izabranog gradskog poglavara talijanskih komuna. Zbog cijele situacije i borbe između dvije nepomirene strane, Dante je 1302. godine dobio zabranu obnašanja dužnosti koju je imao kao prior. Morao je plaćati kazne, a to je odbijao nakon čega je na koncu zbog toga sud Dantea odlučio trajno prognati iz Firence. Oduzeta su mu sva dobra i izrečena mu je smrtna osuda u slučaju pokušaja povratka u rodnu Firencu. Tako Dante biva prognan iz grada i traži mjesto za život na dvorima Scaligeri u Veroni i Malaspina u Lunigiani. Bio je izrazito ogorčen i nezadovoljan presudom suda, te je pokušao tražiti pomilovanje, nakon kojega sud donosi još oštriju presudu (osuda na smrt), ali ne samo njemu, nego i njegovoj djeci koja su tada već bila punoljetna. U Ravenni je bila krajnja faza njegova egzila gdje ga je prihvatio Guido Novello da Polenta. Tu Dante i umire na povratku iz Venecije 1321. godine.⁸

⁶ Usp. I. KOZELJ, Dante Alighieri, u: *Obnovljeni život*, 3(1921.)2, 21-24., ovdje 21.

⁷ P. CLAUDEL, Jubilarna oda o šestotoj obljetnici Danteove smrti, u: M. GRČIĆ, B. PETRAČ (ur.), *Svijet i Dante*, Zagreb, 2021., 23.

⁸ Usp. FRANJO, *Candor lucis aeternae*, 15-19.

„Zbog prognanstva moj rastanak je bio tako snažan da će smrt biti takva. Ova glad u mojem želudcu ostala je netaknuta, Firenca ju nije nimalo utažila. (...) i nebo mi nije više daleko niti nepristupačnije nego Firenca...“⁹

Svoje temelje i izvore pjesničke motivacije Dante je nalazio u svojem životu koji je bio obilježen ogorčenjima i razočaranjima, u prvom redu zbog njegovih političkih uvjerenja zbog kojih je bio protjeran iz voljene mu Firence. Dante, iako duboko povrijeđen i izgnan iz rodnog grada, nije se dao pokolebati, već je vlastito iskustvo pretočio u stvaranje stihova i poezije.¹⁰ Kroz remek-djelo svjetske književnosti *Božanstvenu komediju*, Dante opisuje put koji je bio tegoban i mučan, ali ipak vođen prema lucidnosti raja.

Nakon ovoga povijesnog presjeka i kratkog prikaza problematičnog stanja i brojnih polemika u kojima je Dante živio, preći će se u sadašnja vremena i prikazati ga kroz prizmu misli pape Benedikta XV., te pape Franje. Što god Dante u svoje vrijeme radio i govorio, sigurno je kako nije bio protiv katoličanstva i dogmi. U sadašnje vrijeme je izuzetno cijenjen. Čak ga i papa Franjo nazvan „pjesnikom nade, čežnje i Božjeg milosrđa“ o čemu će biti detaljnijeg govora u nastavku.

2. Dante u mislima pape Benedikta XV.

Papa Benedikt XV. izdao je 1921. godine (povodom obilježja šesto godina od smrti talijanskoga pjesnika) pismo *Nobis ad Catholicam* ocu Don Pasquale Morgantiju i encikliku *In praeclara summorum* koju je posvetio profesorima i studentima. Na samome početku enciklike Papa Dantea naziva „našim“ čime naglašava kako Dante nikada nije odstupao od dogmi, niti ih uopće dovodio u pitanje. Iako je Dante imao određeni otpor prema papi, nikada nije odbacivao njegov primat niti se proturječio vjerskim istinama. Osim toga, Dante je i sam govorio kako je za vjeru važan papa kao temelj svakog zakona i svake institucije, naravno uz Sveto pismo i Crkvu. Dante je, ističe Benedikt XV., živio i pripadao vremenu gdje su filozofija i teologija bili vrlo cijenjeni i učeni, pa stoga i Dante nasljeđuje skolastičke i tomističke stavove. Dante se u svojem obrazovanju, kao što je već spomenuto, nije ograničavao, nego je imao široku naobrazbu te se tako posebno posvećivao Svetome pismu i nauku crkvenih otaca.

⁹ P. CLAUDEL, Jubilarna oda o šestotoj obljetnici Danteove smrti, 23-24.

¹⁰ Usp. FRANJO, *Candor lucis aeternae*, 15-19.

Vođen vjerom i Božjih nadahnućem, na pjesnički i umjetnički način iskazuje kako gleda i tumači vjerske istine. Pri tome je najistaknutiji nauk o paklu, o čistilištu i o raj u *Božanstvenoj komediji*. Papa opravdava naslov *Božanstvena* jer kaže da Dante kroz slike i na simboličan način iznosi živote smrtnika te za cilj svega ima prikaz Božje svemoći i vječnosti koja se očituje na onome svijetu gdje Bog kažnjava ili nagrađuje čovjeka.¹¹

Papa Benedikt XV. u pismu govori o važnosti obljetnice Danteove smrti jer je on pjesnik koji je ukomponirao ljubav prema prirodi i vjeru da se na umjetnički i pjesnički način može izraziti teološka misao. Iako se ponekad činilo da je ravnodušan u prosuđivanju, nikad nije odstupio od vjerskih dogmi. Danteov nauk je primjer vjernicima kako se svaki talent dan od Boga može i treba njegovati i dati na raspolaganje drugima koji će, u najmanju ruku, i sami biti potaknuti na umjetničko stvaranje.¹² Šesto godina smrti Dantea je obilježio papa Benedikt XV., te je papa Franjo izdao Apostolsko pismo o Danteu povodom sedamstote obljetnice od smrti.

3. Prikaz Dantea u Apostolskom pismu *Candor lucis aeternae*

3.1. PJESNIK I PROROK NADE

Papa Franjo napisao je 2021. godine Apostolsko pismo *Candor lucis aeternae* u znak obilježja sedamstote obljetnice od smrti talijanskoga pjesnika Dantea. Tako ga u jednome dijelu naziva prorokom nade. Dante kroz svoje pjesme govori i ističe neke od poteškoća koje je proživio i s kojima se nosio kroz život. Naizgled je razočaran i neuspješan, ali unatoč ukupnim nedaćama, Dante se izdiže i pokazuje svoje životno poslanje, te sa čvrstim stavovima opravdava titulu „proroka nade“. U pismu koje piše Cangrandeu della Scali, Dante na jasan način ukazuje kako je svrha njegovih djela i pjesama kormilariti ljude prema sreći, te im indicirati kako je nada nešto što osoba ne treba izgubiti. Za konačni cilj, naglašava Dante, osoba uvijek treba imati osobnu sreću koju će u punini postići u Bogu. U *Božanstvenoj komediji* Dante prolazi kroz tri onostrane stvarnosti, počevši od najtmurnije do najlucidnije, čime uporno i neumorno

¹¹Usp. BENEDIKT XV., In praeclara summorum, Rim, 1921. dostupno na: https://www.vatican.va/content/benedict-xv/en/encyclicals/documents/hf_ben-xv_enc_30041921_in-praeclara-summorum.html (15. 11. 2021.)

¹²Usp. BENEDIKT XV., Nobis, ad Catholicam, Rim, 1914., dostupno na: https://www.vatican.va/content/benedict-xv/it/letters/1914/documents/hf_ben-xv_let_19141028_nobis-ad-catholicam.html (15. 11. 2021.)

naglašava i ukazuje da, ako osoba ima borbeni stav i naoruža se nadom i vjerom u Boga, očekuje svjetlo, sigurnost i mir, prema čemu, u konačnici, svi izvorno teže.

Dante je, kao što je već naglašeno, bio pripadnik i aktivni član bijelih gvelfovaca što znači da se nerijetko proturječio aktivnim vjernicima, ali i samome papi. Suprotstavljao se iz razloga što je uočio da se Crkvu kao takvu, znalo promatrati kao da je ona sredstvo samoj sebi, gdje se gledaju samo vlastiti interesi, a zapostavljaju krucijalne stvari. Iskazivao je nezadovoljstvo jer se zanemarivao duh blaženstva i ljubavi prema svakom čovjeku jednako, posebno prema siromašnima i marginaliziranim. Poneki su vidjeli i ukazali kako je Dante svojim govorima i tekstovima htio samo ukazati na problem i na važnost duboke promjene do koje je nužno doći ako se Crkvu i dalje gleda kao pomoćnicu pri spasenju svake duše ne zapostavljajući nikoga. Dante je ukazivao na važnost osvješćivanja svakog ponaosob da ne izgubi čežnju i nadu na koju svatko ima pravo. Drugim riječima, vrata raja otvorena su svima.¹³

3.2. PJESNIK LJUDSKE ČEŽNJE

Od krucijalne je važnosti da se svatko ponaosob podsvijesti i vodi mišlju da nada nikada neće minuti, da borba i čežnja za mirom i vječnom Istinom nikada neće izbljediti ako se čovjek vodi ispravnim putovima. Dante je pjesnik koji je na izniman način znao pogoditi u samu srž ljudskog srca i ukazati da, koliko god bili različiti, osjećaji i čežnje su praktički isti jer je, čak i u najgorim i najmračnijim likovima, pronašao iskru čežnje za srećom i svrhom života. Svakome pristupa drugačije, ovisno o situaciji te karakternom i duhovnom stanju lika, no zna da svaki lik ima iskonsku čežnju za vječnom Istinom koja nikada neće minuti i ugasiti se jer plamen uvijek ostaje, samo je ponekad potrebno nekoga više ohrabriti kako bi se nada vratila, a čežnja intenzivirala. Kroz svoje djelo *Gozba* Dante indicira da je svaka osoba u svojoj biti religiozna, da čezne i teži prema Stvoritelju, prema vječnoj Istini. Čovjek, dakle, teži prema Stvoritelju i ima želju vratiti Mu se. Potom, u *Božanstvenoj komediji*, pokazuje i uči čovjeka kako da ide kroz težak i mučan životni put, no da njime hodi sretan i ispunjen. To se, uči nas Dante, postiže na način da si postavimo ispravne ciljeve, da čeznemo i težimo prema naprijed, prema postizanju sreće. Osim toga, drugome trebamo ukazivati

¹³ Usp. FRANJO, *Candor lucis aeternae*, 19-21.

na važnost odbacivanja straha i otpora istome, baš na način kako je to kroz cijelo djelo Vergilije činio Danteu ukazujući mu na spokoj, sreću i mir koja ga na koncu očekuje.¹⁴

„Al' kud ćeš natrag ti do onih jada?
I zašto nećeš uz brijeg ljupki smjelo,
što svih je izvor i uzrok naslada?“¹⁵

3.3. PJESNIK BOŽJEGA MILOSRĐA

Dante je, posebno kroz djelo *Božanstvena komedija*, htio naglasiti kako svaki čovjek ima svoju slobodu izbora koju je dobio od Boga. To je otvorilo vrata grijehu koji neminovno prožima ljudsku osobu, a od kojeg nam samo milosrdni Otac može dati oprost. Božje milosrđe je stvarnost koja svakom čovjeku pruža mogućnost pokore i promjene te ga izdiže iz ljage grijeha kako bi se nanovo rodio i vratio ispravnom putu i cilju. Kroz likove cara Trajana iz raja, te napuštene udovice Bouncontee iz čistilišta, Dante je htio ukazati na ljudsku slobodu pri odabiru puta kojim će ići. To nadalje znači da je Bog jednako milosrdan prema svima, samo ako čovjek slobodnom voljom i ispravnim uvjerenjima slijedi Njegov put i prepusti mu se.¹⁶ Osim toga, Bog nije taj koji će prvi osuditi čovjeka i odrediti mu hoće li zavrišti u paklu, čistilištu ili pak raj. To je nešto što čovjek svojom slobodnom voljom i kroz život sam sebi bira. Svatko je slobodan u potpunosti i sam bira konačno mjesto bivstvovanja svoje duše, no Bog je taj koji uvijek, bez izuzetka, svakoga čovjeka poziva i očekuje.

„Najviše čime nas blagi Bog obdari, (...)
bješe sloboda volje koju dade
i daje umnim stvorovima svima,
i samo njima.“¹⁷

Papa Franjo je kroz Apostolsko pismo izvrsno ukomponirao motiv Božjeg milosrđa, koje je uvijek na djelu kod ljudi koji se odlučuju slijediti ga. Slijediti Boga, ne samo izvanjski, nego na duboko nutarnji i duhovni način, znači potpunom slobodnom voljom

¹⁴ Usp. *Isto*, 22-23.

¹⁵ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 13.

¹⁶ Usp. FRANJO, *Candor lucis aeternae*, 23-24.

¹⁷ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 397-398.

odabrati taj put. Slobodna volja je dar izravno od Boga te se ona, kako naglašava i firentinski pjesnik, udjeljuje samo umnim stvorenjima, odnosno samo čovjeku. Čovjek je taj koji je vrhunac Njegovog stvaranja, koji je slika Božja i time jedini ima slobodnu volju. Sloboda ne treba biti svrha samoj sebi, nego uvjet za dolazak do konačnog odredišta – neba.¹⁸ Ovime je zaključen govor o Danteu kao osobi, te će se nadalje govoriti o njegovu najpoznatijem djelu – *Božanstvena komedija*.

4. Božanstvena komedija

4.1. NASTANAK DJELA

Danteovo životno književno djelo po kojemu je postao uzor talijanske i svjetske književnosti jest *Divina commedia*. To je djelo nastalo u vrijeme njegova progonstva između 1304. i 1321. godine. Spjev je prvi puta objavljen tek 1472. godine. Dante je svojim epom stekao naziv i titulu „pjesničkog Tome Aquinca“.¹⁹ Naslov *Božanstvena komedija* nerijetko je od strane čitača krivo ili nikako shvaćen. Dante je u trinaestoj poslanici Cangrandeu naveo kako je naslov djela *Komedija* i razjasnio je to na način da su se u ono vrijeme (dakle govori se o srednjovjekovnoj poetici) pojmovi *komedija* i *tragedija* odnosili na specifično gradivo i stil, a ne na određenu dramsku vrstu kao što je bio slučaj u antici. Tragedijom se smatrao, prema uzoru na *Eneidu*, pripovjedački spjev uzvišenoga stila, dok, s druge strane, komedija je (prema Danteu) spjev koji je skroman i jednostavan, počinje žalostivo, završava sretno, kao što je i u samoj *Božanstvenoj komediji*. Potom, atribut „božanstvena“ se prvi puta objavio u XIV. stoljeću, ali zaključno je dodan 1555. godine u jednom mletačkom izdanju.²⁰ Mnogi se slažu da je Danteova *Divina commedia* u cjelokupnoj povijesti jedno od najznačajnijih, najiscrpnijih i najoštromnijih djela jer se djelo bavi pitanjima pakla, čistilišta i raja, što je za svakoga čovjeka tema za razmišljanje i zasigurno se odnosi na svakoga. *Božanstvena komedija* sastoji se od tri dijela, tri kantike: *Pakao*, *Čistilište* i *Raj* (*Inferno*, *Purgatorio*, *Paradiso*) i obuhvaća ukupno stotinu pjevanja u rimovanim jedanaesteračkim tercinama. To djelo opisuje put pripovjedača Dantea (koji je ujedno i glavni lik) kroz tri onostrana kraljevstva, a njima ga najprije vodi Vergilije koji je uzor pjesništva, ćudoređa i mudrosti (Vergilije je već opjevao zagrobno putovanje

¹⁸ Usp. FRANJO, *Candor lucis aeternae*, 25.

¹⁹ I. KOZELJ, Dante Alighieri, 23.

²⁰ Usp. F. ČALE, M. ZORIĆ, Dante Alighieri, 26.

utemeljitelja Rima – Eneje), zatim Beatrice koja je spoj alegorije milosti, odnosno teologije, utjelovljene u anđeoskoj ljepoti, dobroti i mudrosti, sa značajkama „slatkoga novog stila“ i napokon sv. Bernard koji ga vodi kroz Nebo.²¹

Kada se govori u okviru literarne forme, *Divina commedia* je spjev koji se bavi i o eshatološkim i posljednjim stvarima, točnije o paklu, čistilištu i raju. Ukratko rečeno, bavi se pitanjima zagrobnog života. Dante opisuje svoje putovanje kroz ova tri stanja onostranosti u koja dospijevaju duše osoba nakon smrti. Kroz ep iznosi svoje slike i vizije pakla, čistilišta i raja te, osim toga, govori i o svojim doživljajima koja proživljava na tome putu. Njega na tome putu vodi pjesnik Vergilije koji predstavlja zdrav razum, potom je tu sveprisutna Beatrice koja ga na koncu dovodi do savršenosti po Kristu. Ivan Kozelj *Božanstvenu komediju* naziva „velepjesmom čovječanstva“²² iz razloga što Dante kroz taj ep zadire u jedno od najteže objašnjivih stvarnosti vjere. On opisuje tri stvarnosti u koje Katolička Crkva vjeruje, ali stavlja naglasak na grijeha koji čovjekovu dušu stavljaju u određeni krug pakla ili čistilišta. Osim grijeha i patnji koje duša prolazi zbog istih, Dante ukazuje na mogućnost spasenja i očišćenja, te na koncu blaženstva u Bogu.²³

4.2. STRUKTURA DJELA

Djelo *Božanstvena komedija* odiše gotovo besprijekornom konstrukcijom, redom i preciznošću za koju je zaslužna Danteova moć imaginacije, ali i temeljito poznavanje aristotelovsko-kršćanskoga tumačenja ptolomejske slike svijeta kojom su se služili Toma Akvinski, Aristotel, Brunetto Latini, Albert Veliki i drugi. Prema tome, jasno se zaključuje da je poznavanjem toga Dante došao do iznimne geometrijske formacije i čitkosti svojih zamisli o paklu, čistilištu i raju. On je u središtu svemira zamislio Zemlju koja na svojoj sjevernoj polutci ima kopno koje se proteže od rijeke Ganges do Herkulovih stupova, a u središtu je grad Jeruzalem koji je točno iznad središnje točke pakla. Pakao je oblika preokrenutoga stošca s vrhom u središtu Zemlje. Podijeljen je na devet koncentričnih krugova, a Lucifer se nalazi na samome dnu. Zemlja se povukla pred njim i napravila nasred oceana (na južnoj polutci) planinu koja je svojim smještajem na oprečnom kraju Jeruzalema. Ta planina se naziva čistilištem koje je

²¹ Usp. Dante Alighieri, u: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.

²² I. KOZELJ, Dante Alighieri, 23.

²³ Usp. F. ČALE, M. ZORIĆ, Dante Alighieri, 23-24.

također podijeljeno u devet krugova, na čijem kraju počinje raj. Na koncu, oko Zemlje kruži devet neba na kojima se nalazi beskonačni Empirej gdje je Bog.²⁴

Talijanski književnik i nobelovac Eugenio Montale ističe da: „što god se više Danteov svijet od nas vremenski udaljuje, to više raste naša želja da ga upoznamo i da s njim upoznamo onoga tko je od nas sljepiji.“²⁵ O samoj genezi djela, kao i o samome životu Dantea, teško je govoriti zbog manjka podataka. O životu Dantea i pisanju ovoga velebnog djela mogu nam pripomoći njegova ranija dijela, posebno *Novi život*. Naznaka daljnjega i detaljnijega nastanka *Božanstvene komedije* naslućuje se pri kraju djela *Novi život* kada lik Beatrice smješta u raj i slavi ju, što se uspoređuje sa Danteovom glorifikacijom same Gospe. Upravo u tome djelu vidimo rast, razvoj i napredak Dantea kao osobe i puta koji ga dovodi do stvaranja djela *Božanstvene komedije*. Dante se već u mladim danima i ranijim djelima jasno može okarakterizirati kao osoba stasitih moralnih vrjednota, visokoga obrazovanja; putnik i prognanik s mnogo životnoga iskustva koje je značajno pridonijelo razvoju njegove misli i koje je izgradilo put za stvaranje *Božanstvene komedije*.²⁶ Djelo govori o tri onostrane mogućnosti bivstovanja čovjekove duše. Svaka od te tri mogućnosti je čovjekov odabir koji biva poradi njegovih djela ili nedjela. Dalje će se u radu ukratko prikazati svaka od te tri onostrane mogućnosti bivstovanja.

5. Tri onostrane mogućnosti

Dante je kroz djelo *Božanstvena komedija* prikazao putovanja u onostranost, točnije kroz pakao, čistilište i raj. Tijekom njegova puta vode ga Vergilije, koji predstavlja razum, i Beatrice koja predstavlja vjeru i ljubav. Može se smatrati kako je ljubav ta koja je Danteu pripomogla da vidi srcem i prikaže važnost nauke o samoj eshatologiji i posljednjim stvarima, o kojima je čovjeku strano govoriti i promišljati.²⁷ Dante je kroz zamišljena putovanja u onostranost prikazao vlastito viđenje života nakon smrti, a koje je u skladu s kršćanskom naukom. Prvenstveno polazi od pakla i prikaza mučeničkoga načina bivstovanja duša koje su osuđene na vječnu bol, patnju i propast za koju su same krive. Potom je opjevao čistilište i prikazao patnju koja nije vječna i gdje duše kroz očišćenja dolaze do zasluga da budu sve bliže Bogu i time prelaze do trećega djela,

²⁴ Usp. *Isto*, 26-27.

²⁵ *Isto*, 24.

²⁶ Usp. *Isto*, 24-26.

²⁷ Usp. G. O'COLLINS, A na kraju ljubav, u: *Crkva u svijetu*, 28(1993).4, 371-384., ovdje 372-373.

odnosno do raja. Opise onostranih načina bivstvovanja duša Dante prikazuje kroz pjesničko-umjetnički način i ne odstupa od katoličkoga mišljenja kojemu je i sam bio vjeran. Dante je htio prikazati vlastito viđenje ovih enigmatičnih vjerovanja katoličke Crkve.

5.1. PAKAO

Pakao je prikazan u obliku obrnutoga stošca koji na krajevima svakoga kruga ima stepenasti oblik. Što je bliže Zemlji, to su krugovi uži. Prvo je predvorje u kojemu su mlitavci. Nakon toga ide prvi krug koji je *limb*, potom drugi krug koji predstavlja mjesto za grešne ljubavnike, treći za proždrljivce, četvrtom krugu pripadaju škrtci i rasipnici, peti krug je za srdite. Sve njih Dante naziva neumjerenima. Nadalje, u šestom krugu su krivovjerci, u sedmom nasilnici koji su dodatno podijeljen u tri grupacije. Nakon sedmoga kruga nastupa ponor gdje je smješten osmi krug za one u koje se nema povjerenja: zavodnici žena, laskavci, simonisti, lažni proroci, varalice, licemjери, lupeži, himbeni savjetnici, sijači nesloge i krivotvoritelji osoba i kovina. Na koncu se nalazi bunar orijaša, odnosno deveti krug pakla koji je rezerviran za izdajice. Zadnji se krug dijeli na četiri zone: izdajice rođaka, domovine, gostiju i dobročinitelja.²⁸

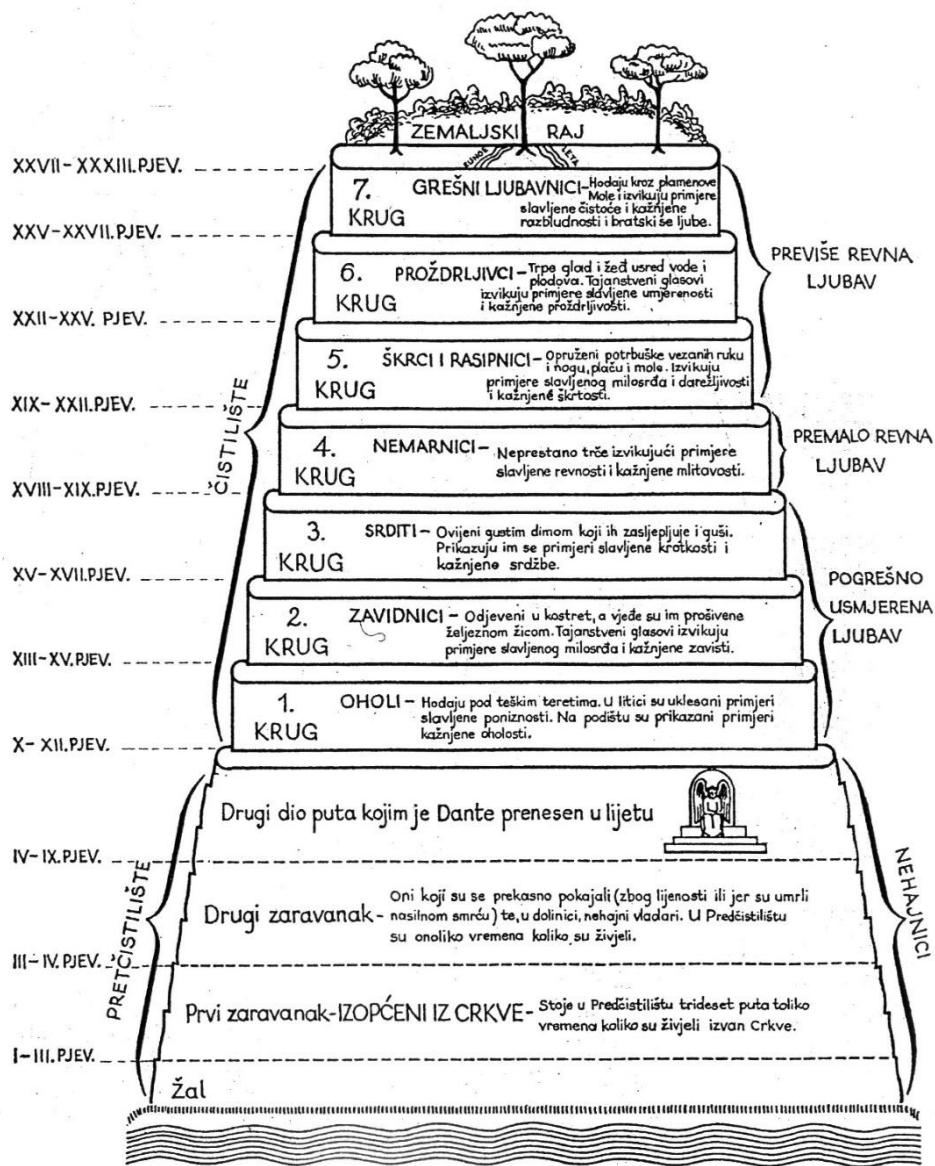
5.2. ČISTILIŠTE

Čistilište je smješteno suprotno od pakla i dijeli ih voda. Čistilište je također podijeljeno u sedam krugova. Najniže i najbliže paklu je predčistilište koje ne pripada krugovima. Ipak, u predčistilištu su nehajnici, a najniže su oni koji su izopćeni iz Crkve. Oni se u predčistilištu nalaze onoliko dugo koliko su bili izopćeni iz Crkve. Tu se također nalaze oni koji su se prekasno pokajali i ostaju tu vremenski isto koliko su i živjeli. Potom dolazi prvi krug u kojemu se nalaze oholi, u drugome su zavidnici, a u trećem srditi. U ova prva tri kruga su oni koji su, znakovito, pogrešno usmjeravali ljubav. Četvrti krug je rezerviran za nemarne i tu su smješteni oni sa premalo revne ljubavi. Peti krug čistilišta namijenjen je škrtcima i rasipnicima, šesti proždrljivcima, a sedmi grešnim ljubavnicima. Ova tri kruga su za one koji su imali previše revne ljubavi. Za razliku od pakla, gdje demoni imaju određene uloge, u čistilištu se nalaze anđeli koji

²⁸ Usp. D. MRAOVIĆ, Predgovor u: D. ALIGIJERI, *Božanstvena komedija*, Beograd, 2013., 18.

upućuju duše kako da pređu na idući krug koji ih vodi stepenicu bliže raju. U čistilištu duše prelaze krugove, dok su u paklu uvijek u istome krugu. Konac očišćenja dušu dovodi do šume zemaljskoga raja gdje prolazi završno očišćenje.²⁹

²⁹ Usp. *Isto*, 18-20.

Grafički prikaz Dantoeve vizije Čistilišta³⁰

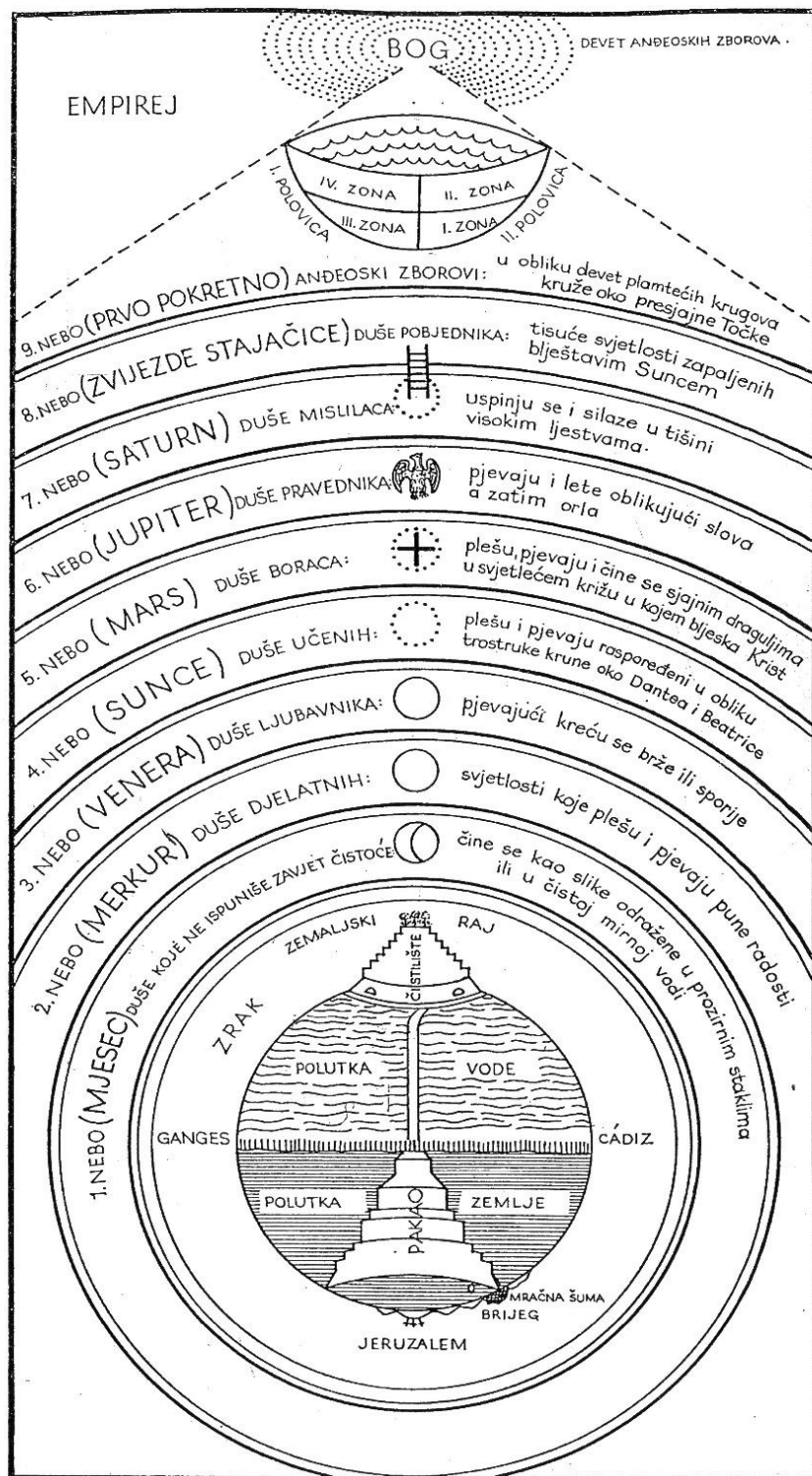
³⁰ Slika preuzeta iz: D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 703.

5.3. RAJ

Raj je završetak i vrhunac bivstvovanja koji duše mogu dostići; to je boravište blaženih duša podijeljeno u devet krugova i u tri osnovne kategorije. Prva kategorija jest svjetovna i tu se nalaze prva tri kruga raja: Mjesec, Merkur i Venera. U prva tri kruga obitavaju duše onih koje nisu ispunile zavjet čistoće, duše djelatnih i duše ljubavnika. Potom slijedi aktivna kategorija u kojoj je četvrti krug zvan Sunce, peti krug Mars i šesti Jupiter. Na vrhuncu se nalazi kontemplativni dio koji se odnosi na posljednja tri kruga: Saturn gdje su duše mislilaca, Zvijezde stajačice za duše pobjednika i prvo pokretno što je zapravo anđeoski zbor. Na takozvanom „Empireju“ se nalaze Bog, anđeli i blaženici.³¹

Dante je svoju ukupnu zamisao onostranosti prikazao slikovito kako bi ljudima što zornije približio svoje misli. Prva slika (gore vidljiva) prikazuje posebno čistilište sa svim dijelovima i krugovima, dok je druga slika (iduća stranica) prikaz raja. Međutim, jasno se vidi gdje je smjestio pakao, a gdje čistilište. Pakao smješta na sami ponor svega svijeta, na polutku Zemlje, s vrhom kojega je nazvao Jeruzalem. Pakao od čistilišta dijeli rijeka Ganges te je čistilište smješteno na vodenu polutku Zemlje čiji vrh čistilišta seže do zemaljskoga raja gdje je ujedno i prijelaz iz čistilišta u raj. Potom je vidljiv svaki krug i prikaz raja na čijemu se vrhu nalazi i sam Bog.

³¹ Usp. D. MRAOVIĆ, Predgovor, 20-22.

Grafički prikaz Danteove vizije Raja, te položaj Čistilišta i Pakla³²

³² Slika preuzeta iz: D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 705.

6. Simbolika u *Božanstvenoj komediji*

6.1. OTKRIVANJE SIMBOLIKE BROJEVA

Nakon prikaza Danteove vizije i misli o tome kako izgledaju pakao, čistilište i nebo, te slikovitog prikaza istih, u daljnjem će radu biti govora o simbolici brojeva kako bi se teološki još temeljitije protumačilo Danteovo shvaćanje zagrobnog života.

Kao što i u Svetom Pismu brojevi imaju simboličku ulogu, tako je i u *Božanstvenoj komediji*. Simbolika brojeva je i kod Dantea savršeno ukomponirana i sve ima dublji smisao od prividnog shvaćanja. Kao što će biti prilike vidjeti u daljnjem radu, pojedine brojeve Dante stalno upotrebljava (shvaćanje Veltra i DXV). Sve navedeno će se površno predstaviti jer nije glavni cilj Danteova simbolika brojeva, nego neizbježna komponenta za bilo kakvo daljnje tumačenje teološkog shvaćanja njegova djela.

Ono po čemu je Dante kao pjesnik zanimljiv, poznat ali i zagonetan jest upravo njegova simbolika brojeva koju provlači kroz djelo.³³ Dante je podijelio pakao, čistilište i raj na devet dijelova, dok je samo djelo pisano na trojnoj strukturi koja se može povezati sa presvetim Trojstvom. Djelo se sastoji od tri (3) dijela od kojega svaki dio ima 33 pjevanja, osim pakla koje ima jedno uvodno kako bi se dobio ukupni broj 100, koji je savršeni broj u mističnom tumačenju brojeva. Broj tri (3) je također mističan, a njegovi umnošci su devet (9), te je zbog toga i devet krugova.³⁴ Prema Rodolfou Beniniu, talijanskom statističaru i demografu, postoje tri para brojeva koji imaju savršenu simboličnu vrijednost: 3 i 9, 7 i 22, 515 i 666. Prvi par brojeva je evidentan; podjela djela je na 3 djela, potom broj 9 koji je Beatricin broj, ali i povezan je s 3 jer je 9 njegov kvadrat. Broj 9 je po toj logici trostruko trojstvo što je broj anđeoskih redova, ali i broj krugova pakla, čistilišta i raja. Čistilište i raj u ovom kontekstu izvrnute su simetrije za razliku od pakla. Nadalje, broj 7 se posebice provlači kroz čistilište, što će detaljnije biti razrađeno u drugome djelu ovog diplomskog rada kada se bude govorilo isključivo u čistilištu. Broj 7 se u gotovo svim predajama smatra svetim, savršenim, te brojem punine. Broj koji je povezan sa 7 je 22 kao odnos 22:7 te ta dva broja skupa predočuju krug koji je za pitagorejce i Dantea slika savršenstva.³⁵ „Broj 22 objedinjuje simbole dvaju iskonskih gibanja Aristotelove Fizike; *gibanje na mjestu*, koje predočuje broj 2 i mijenu, koju predočuje broj 20, kao što sam Dante objašnjava u djelu

³³ Usp. R. GUENON, Vidljivi i skriveni smisao, u: M. GRČIĆ, B. PETRAČ (ur.), *Svijet i Dante*, Zagreb, 2021., 105-112., ovdje 105-107.

³⁴ Usp. F. ČALE, M. ZORIĆ, Dante Alighieri, 27.

³⁵ Usp. R. GUENON, Vidljivi i skriveni smisao, 105-112., ovdje 107-108.

Convivio.³⁶ Ipak, prema mišljenju Beninia broj 22 samo je izveden iz nekoga drugoga broja, odnosno 11 pomnoženo s 2. Sada se stvari još više kompliciraju kako je Benini izdvojio i broj 11. Naime, broj 11 ima smisla kao onaj koji se treba izdvojiti iz razloga što se cijelo djelo temelji na njemu. 33 pjevanja sastoje se od tri djela, iako je *Pakao* sastavljen od 34, ipak je prvo pjevanje tek uvod i težnja da se na koncu dobije zaokruženi broj 100. Važnu ulogu u djelu za Dantea ima ritam i zato izabire 11 slogova u svakoj strofi koja se sastoji od 3 stiha, odnosno 66 stihova, i tako su svi ovi brojevi umnošci broja 11. Osim u *Božanstvenoj komediji*, broj 11 je značajan i kada se govori o mnogim umnošcima toga broja poput 22, što je broj slova hebrejskoga alfabeta, ali i Kabalističke numerologije³⁷, potom 33 što je broj godina Isusova života na zemlji. Broj 66 na arapskom je numeristička vrijednost Allahova imena, a broj 99 u islamu je broj božanskih atributa. Što se tiče brojeva 515 i 666, jasno je kako broj 666 nalazimo u knjizi *Otkrivenja* kao broj zvijeri, „666 stihova razdvajaju Ciaccovo proročanstvo od Vergilijeva, 515 Franatino od Ciacovog, 666 opet dijeli proročanstvo Brunetta Latinija od Farinatina, zatim 515 proročanstvo Nikole III. od milostivog gospodina Brunetta.“³⁸ Broj 515 se rimski piše DXV što Benini tumači time da je Dante aludirao na inicijale *Dante, Veltro di Cristo*; ovo tumačenje je više nagađanje jer se iz ničega ne može doći do zaključka da bi Dante sam sebe nazivao Božjim poslanikom.³⁹

6.2. VELTRO I DXV

Kada se govori o *Božanstvenoj komediji*, važno je indicirati na simbolizam *veltro*a, odnosno hrta i njegova „sijamskog blizanca DXV“.⁴⁰ Hrt se naročito spominje u paklu koji nije samo opis patnji nego i prikaz izvora čovjekovih muka. Svatko tko se bavi Danteom je osuđen na potragu za značenjem hrta i tko je on. Stvarni smisao *Komedije* nerijetko se smatra da leži upravo iza onoga simbolizma koje je za mnoge središte cjelokupne Danteove misli. Mnogobrojni su pokušaji rješavanja ove enigmatične usporedbe hrta s drugim pojavama. Nakon toliko vremena još uvijek nema suglasnosti što zapravo za Dantea predstavlja hrt. Talijanski filozof, novinar, romanopisac i književni kritičar Giovanni Papini smatra kako je najbliže istini da hrt predstavlja

³⁶ *Isto*, 108.

³⁷ Kabalistička numerologija je definirana kao znanost Svemogućeg, čovjeka i svemira. Brojevi kabale i numerologija sadrže dvadeset i dvije tajne koje su šifrirane u dvadeset i dva slova hebrejske abecede.

³⁸ R. GUENON, Vidljivi i skriveni smisao, 111.

³⁹ Usp. *Isto*, 112.

⁴⁰ G. PAPINI, Hrt, u: M. GRČIĆ, B. PETRAČ (ur.), *Svijet i Dante*, Zagreb, 2021., 39-49., ovdje 39.

Krista. Ovakvo mišljenje se može uzeti kao relevantno iz razloga što u prvome pjevanju *Pakla* Dante piše o hrtu i vučici.⁴¹ Vučica u ženskome rodu, kako to i sam Dante koristi, može se povezati s legendom o Rimu gdje je u ono vrijeme u rimskoj kuriji vladala pohlepa. Shodno tomu, u ondašnjoj književnosti pas je simbolizirao vjernost, oštromnost, pronicljivost, ali i vjernost branitelja kršćana od napasti vuka koji je simbol za proždrljivost, lukavost, grabežljivost.⁴² Vučica Vergiliju priječi put nakon čega on izgovara slijedeće stihove:

„S mnogo se zvjeri pari, i s još više
Njih će se parit, dok Hrt ne pohiti
I dok joj bolnom smrću ne kidiše.“⁴³

Ovo iskazano proročanstvo je sibilinsko zbog simbolike, posebice životinjske. Vergilije govori da će vučica biti s mnogo životinja, ali će ju Hrt na posljetku usmrtiti. U idućim stihovima govori da se Hrt neće hraniti zemljom, niti novcem, već mudročću, ljubavlju i krepostima što se može povezati s presvetim Trojstvom.⁴⁴ Vučica predstavlja izvor svega zla i svih grijeha, a to je pohlepa i požuda, *lussuria*. Hrt ima za zadaću protjerati s lica zemlje vučicu, ali i panteru i lava. Jasno je kako čovjek ne može biti iza simbola hrta. Koliko god čovjek bio svet, moćan i savršen, uvijek ostaje stvarnost koja ukazuje na čovjekovo rođenje u grijehu i vječnost prožeta grijehom. Oslobođenje čovječanstva od vučice ne može, dakle, biti djelo čovjeka nego se može pripisati jedino Bogu.⁴⁵ Nadalje, prema katoličanstvu i Svetome pismu mora nastupiti *paruzija*, odnosno ponovni Kristov dolazak. *Paruzija* je grčki pojam koji na hrvatskome znači ponovni dolazak Krista, te konačan sud i završetak ovozemaljske povijesti svega čovječanstva.⁴⁶ Dante indirektno ukazuje na činjenicu da će Hrt započeti novo razdoblje života, te da neće morati vraćati vučicu u pakao jer ona je prisutna u ljudima, a to zapravo indicira na požudu kao takvu.

S druge pak strane, ako bi se isključila *paruzija*, Hrta se može tumačiti kao Duha Svetoga. Njemački Židovski pisac i obraćenik na kršćanstvo Paulus Stephanus Cassel, pokušao je etimološki opravdati povezivanje Hrta s Duhom Svetim. Hrt, talijanski

⁴¹ Usp. *Isto*, 39-40.

⁴² Usp. https://www.treccani.it/enciclopedia/veltro_%28Enciclopedia-Dantesca%29/ (29. 12. 2021.)

⁴³ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 14.

⁴⁴ Usp. https://www.treccani.it/enciclopedia/veltro_%28Enciclopedia-Dantesca%29/ (29. 12. 2021.)

⁴⁵ Usp. G. PAPINI, *Hrt*, 39-40.

⁴⁶ Usp. K. RAHNER, H. VORGRIMLER, *Teološki rječnik*, Đakovo, 1992., 400.

Veltro, identificirao se s riječju *vento* koja u prijevodu znači vjetar. Time je od vjetra došao do daha, duha. Još produbljeniju misao o tome je razradio Talijan Filomusi Guelfi koji je smatrao kako Hrt mora biti Duh Sveti. Ovdje se nameće pitanje zašto bi Dante uopće Duha Svetoga nazvao Hrtom. Prvenstveno je jasno da je vučica prizivala svojega prirodnog neprijatelja koji je lovački pas kojega karakterizira brzina. Dante je možda koristio simboliku životinja jer se i u samome kršćanstvu iza simbola ribe, janjeta, lava, pelikana i slično krije Bog. Duh Sveti ima simboliku golubice, no Dante koristi Hrta kao onoga koji je neprijatelj zvjeri, vučice.⁴⁷

Znakovitost, koja je manje zamijećena, nalazi se u šest slova *Veltro*, što je aluzija na nauk Gioacchina da Fiorea. Gioacchinovo proročanstvo govori o recentnom kraljevstvu Duha Svetoga, a to proročanstvo se nazivalo *Vječno Evandjelje*, odnosno *Vangelo Eterno*. Iz samoga naziva se krije šest slova *Veltro* što jest Hrt. Kao što ništa u Danteovu djelu nije slučajno, tako se smatra da je i spomenuto s razlogom. Kao što je već rečeno, Hrt će se hraniti mudrošću, ljubavi i kreposti, no i sam Dante smatra da mora biti jedna od triju božanskih osoba, a to je Duh Sveti koji će preobraziti zemlju, protjerati svu pohlepu i preobraziti Crkvu.⁴⁸

U prvome dijelu rada iznesen je prikaz Danteova života, problematika vremena u kojem je živio, te misli pape Benedikta XV. i pape Franje o Danteu. Potom je prikazan nastanak i struktura samoga djela i kratki prikaz svake od triju katika. Za kraj prvoga dijela obrađena je Danteova simbolika uz dublje shvaćanje. Drugi dio rada biti će usmjeren na obradu svakoga od sedam krugova čistilišta s poredbom sa sedam glavnih grijeha.

⁴⁷ Usp. G. PAPINI, Hrt, 40-44.

⁴⁸ Usp. *Isto*, 42-44.

II. SEDAM KRUGOVA ČISTILIŠTA I SEDAM GLAVNIH GRIJEHA

U prvom dijelu rada iznesena je slika Dantea kao osobe, nekih njegovih ključnih životnih trenutaka, te uvjerenja i stavova. Jasno je za koja se uvjerenja i stavove po pitanju vjere, društva i politike Dante zalagao, te zbog čega je bio protjeran iz rodne Firence. Upravo je to ključni preokret u njegovom životu koji ga je dalje odredio kao pisca. Koncizno predstavljanje Dantea i *Božanstvene komedije* s naglaskom na podjelu samoga djela, ali i simboliku koja prožima cijelo djelo dovodi nas do idućega koraka gdje će biti govora o samome čistilištu prije čega valja reći nešto o grijehu i vremenitim kaznama. U drugome dijelu diplomskoga rada cilj je predstaviti sedam krugova čistilišta koje je Dante klasificirao prema sedam glavnih grijeha, poradi kojih osoba nakon smrti biva u jednom od krugova čistilišta i prolazi očišćenje na određeni način shodno težini grijeha. Kako bi se imao jasniji uvid u sve rečeno, valja poći od razrade pojma grijeha i definiranja istoga, te shvaćanja vremenitih kazni koje ostaju kao posljedice grijeha zbog kojih osoba biva u stanju pročišćenja. Cijeli drugi dio rada uspoređivat će se Danteove misli o grijesima sa stavom katoličkog nauka u svjetlu misli izabranih teologa.

1. Grijeh

Prije govora o čistilištu potrebno je poći od govora o grijehu. Grijeh je taj koji osobu dovodi do stanja u kojemu osoba treba proći pročišćenje kako bi bila dostojna ući u nebo. Neće se iznijeti cijeli nauk o grijehu, nego je cilj ukratko reći kako Katolička Crkva gleda na grijeh i kako ga tumači. Bitno je uvesti u tek površno shvaćanje grijeha u Katoličkoj Crkvi kako bi se lakše razumjelo što Dante govori, ali i kako je povezano s vjerom. Sve rečeno će biti vrlo koncizno, te je moguće da će dosta toga ostati nedorečeno. Nije moguće obuhvatiti cjelokupno sliku i cjelokupno shvaćanje grijeha, ali će se izreći samo poneke stvari na kojima se može graditi daljnja misao.

1.1. TUMAČENJE GRIJEHA U KATOLIČKOJ CRKVI

„Bit ćete kao bogovi“ (Post 3, 5) riječi koje su dovele grijeh u svijet i u samo srce čovjeka i u tome trenutku započinje ono što nazivamo poviješću grijeha. Za vjernike se grijeh shvaća i tumači kroz prizmu vjere u Isusa Krista, dok izvan vjere grijeh gubi svoj vid zla kojega se karakterizira i nerijetko percipira samo kao

pogrešku.⁴⁹ Današnjem čovjeku nije lako govoriti o grijehu, posebice ne u onom biblijskom i opće religioznom smislu. Suvremeni čovjek kao da je izgubio svijest o postojanju grijeha i nalazi se u nekom razvodnjenom i relativističkom stanju svijesti gdje sve gubi na svojoj vrijednosti.⁵⁰ Unatoč toj činjenici neizbježno je realno stanje stvari koje nam daje do znanja da je grijeh jedna od iskonskih pojava u životu te se ne može poricati postojanje grijeha kao takvog. Osim toga, mi ljudi ne poznajemo drugačiju stvarnost i postojanje čovjeka mimo uronjenosti i impregniranosti grešnošću. Danas nije na snazi potpuni nestanak govora o grijehu, niti ga se poriče, nego ga se olako shvaća i čovjek ga tumači drugačije.⁵¹ Sažimajući cijeli koncept nauka o grijehu, poći će se od Katekizma Katoličke Crkve koji iznosi definiciju grijeha.

„Grijeh jest ‘riječ, čin i želja protiv vječnog zakona’. On je uvreda Bogu: podiže se protiv Boga neposlušnošću koja je suprotna Kristovoj poslušnosti. Grijeh je čin protivan razumu. On ranjava čovjekovu narav i ugrožava ljudsku solidarnost.“⁵²

Općenito govoreći, grijeh se motri i opisuje kao svjesno učinjen prijestup protiv božanskoga zakona. Pojam kao takav je opće religijski, ali je posebice značajan i razrađen u samome kršćanstvu. Grijeh se izravno povezuje sa zlim čovjekovim djelovanjem. Kao glavni uzrok grijeha navodi se afinitet prema zlu kojega svaki čovjek ima kao posljedicu iskonskoga grijeha.⁵³ Katolički nauk govori o grijehu kao stvarnosti koja razara zajedništvo osobe s Trojedinim Bogom. Grijeh je promatran i kao pobuna protiv Boga, uvreda Boga, te kao egocentrični i samouništavajući čin koji negativno utječe na odnos pojedinca s Bogom i sa samim sobom. Isto tako utječe na cjelokupnu Crkvu koja je zajednica sačinjena od vjernika u kojoj grijeh jednoga narušava svetost cijele zajednice.⁵⁴ Kada se radi o pojmovima valja imati na umu kako grijeh jest zlo, ali nije svako zlo grijeh. Ima i onih zala koji se odnose na bolesti ili zemaljske neprilike (poplave, potresi...). Grijeh je zlo jer kida dva fundamentalna čovjekova odnosa – vertikalni s Bogom i horizontalni s čovjekom. Grijeh je uvijek aktivni čovjekov čin koji

⁴⁹ Usp. I. RAGUŽ, Grijeh, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 145(2017.)6, 50-56., ovdje 50.

⁵⁰ Usp. A. LAUN, *Pitanja moralne teologije danas*, Đakovo, 1999., 268-269.

⁵¹ Usp. M. SRAKIĆ, *Moja savjest je čista*, Đakovo, 2013., 361-363.

⁵² *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 1994., br. 1870. i 1871. (=KKC)

⁵³ Usp. Grijeh. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krlež, 2021., dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=23389> (24. 1. 2022.)

⁵⁴ Usp. M. SRAKIĆ, *Moja savjest je čista*, 373-383.

se može ostvariti mišlju, riječju, djelovanjem i propustom.⁵⁵ On je poput sile koja je u čovjeku i pred kojom on biva nemoćan te poradi grijeha trpi njegove posljedice koje se očituju kao osjećaj krivice i nesavršenosti, kako pred Bogom, tako i pred ljudima. Važno je istaknuti kako Bog prezire i ne voli grijeh, ali grješnika ljubi i želi ga vratiti na ispravan put. Bog na čovjekovu grješnost odgovara praštanjem i jedini je koji može posve oprostiti.⁵⁶

Kao što je Dante gradirao grijeh u Paklu, a naročito u Čistilištu, postoji i teološko gradiranje grijeha i nemaju svi grijesi jednaku moralnu težinu. Prema ovome se također vidi Danteova upućenost i poznavanje katoličanstva, gdje on sam radi gradaciju grijeha shvaćajući da ne ranjava svaki grijeh dušu jednakom težinom. Klasična podjela grijeha u Katoličkoj Crkvi je na smrtno, teške i one lake grijehe. Po definiciji je jasna razlika između teškoga i lakoga grijeha. Važno je uzeti u obzir da laki grijeh ne znači da to i dalje nije grijeh koji ima svoju određenu težinu.⁵⁷ Između teškoga i lakoga grijeha postoji stupnjevitost, ali i važna razlika prema tri elementa koja grijeh sadrži. Prema Marinu Srakiću, grijeh, moralno gledajući, sadrži tri elementa: materija grijeha, spoznaja i pristanak. „Grijeh je težak ako je savršeno ljudski čin, odnosno ako je izvršen s potpunom spoznajom i pristankom; grijeh je lak ako čin nije savršeno ljudski. Težina ili lakoća materije pretpostavno uzrokuju da čin bude ili ne bude savršeno ljudski i težak.“⁵⁸ Grijesi su ti koji čovjekovu dušu obilježavaju onime što nazivamo vremenitim kaznama. Vremenite kazne ostaju nakon počinjenog grijeha kao posljedice koje čovjek treba podnijeti zbog ožiljaka koji ostaju nakon grijeha, pa i njegova oprostjenja.

1.2. VREMENITE KAZNE I OČIŠĆENJE NAKON SMRTI

Prikazavši grijeh u sažetome smislu kako ga gleda Katolička Crkva, treba nešto reći i o vremenitim kaznama, prije same obrade čistilišta. Pod pojmom vremenite kazne se razumijeva ono što ostaje na duši nakon grijeh poradi čega osoba biva podvrgnuta pročišćenju. Grijeh, dakle, ostavlja vremenite kazne od koji se osoba čisti kako bi bila dostojna ući u nebo.

Laki grijeh znači da nedostaje ili je nepotpun jedan od gore tri navedena kriterija - materija grijeha, spoznaja i pristanak. Laki grijeh nas ne odvaja u potpunosti

⁵⁵ Usp. J. M. FOWLER, Grijeh, u: *Biblijski pogledi* 9(2001.)1-2, 37-78., ovdje 53-54.

⁵⁶ Usp. L. NEMET, *Teologija stvaranja*, Zagreb, 2003., 168.

⁵⁷ Usp. A. LAUN, *Pitanja moralne teologije danas*, 292-294.

⁵⁸ M. SRAKIĆ, *Moja savjest je čista*, 391.

od Boga, ne prekida se odnos i prijateljstvo s Njim, te na koncu, počinjenjem lakoga grijeha čovjek ne biva lišen Božje milosti, ljubavi i vječnoga blaženstva. Usprkos tomu, laki grijeh je onaj koji nam ostavlja biljeg vremenitih kazni, oslabljuje nam ljubav i nerijetko dovodi do počinjenja teškoga grijeha. Vremenite kazne čovjeku bivaju oprostene ili u ovom životu ili u čistilištu, međutim, teško je odrediti i biti siguran koliko traju i kolike su. No, za katolički nauk o postojanju čistilišta one su neporecive. Vjerujemo kako sveti sakrament pokore pomaže i briše barem dio grijeha. Prema tomu, penitent je važno redovito pokajanje i priznanje grijeha kako bi se dobio oprost.

„Oprost je otpuštenje vremenite kazne pred Bogom za grijeha kod kojih je krivica već izbrisana...”⁵⁹

Reatus poenae temporalis, odnosno vremenite kazne se nazivaju vremenite jer, kako kaže sveti Toma Akvinski da svakom redu krivnje i zasluge odgovara red u kazni i nagradi, jer radi se o kaznama koje proizlaze iz čovjekove slobode. Vremenite su iz razloga što ih se pokajnik ne može osloboditi drugačije osim vremenom te ozbiljnim i dugotrajnim razvojem izmjenjivanja svoje cijele biti i istinskog obraćenja. Kazne djeluju dvovrsno: iznutra i izvana. Nutarnje kazne se odnose na slobodnu odluku čovjeka za grijeha, a vanjska je djelovanje.⁶⁰ Kazna se ovdje odnosi na teške ili lake grijeha koji djeluju dvojako: odvajaju grešnika od jedinstva s Bogom i isključuju ga iz vječnoga blaženstva. Bog ipak onomu iskrenom pokajniku oprašta grijeha u sakramentu ispovijedi, ali i oslobađa ga barem djelomično ili potpuno vremenite kazne. Vremenite kazne redovito ostaju nakon sakramenta pokore, osim ako je penitent potpuno skrušen i savršeno se kaje. Ovozemaljsko očišćenje od grijeha je moguće potpuno, ali kada se radi o vremenitim kaznama njih se okajava pokorom, ali i u čistilištu što nam i Katekizam jasno govori. Prema KKC, oni koji nisu potpuno u prijateljstvu s Bogom, ali su sigurni za svoje spasenje, prolaze očišćenje od grijeha kako bi bili dostojni ući u nebo.⁶¹ Stjecanje ovozemaljskog oprosta od vremenitih kazni može se postići: molitvom, postom, zagovorom svetaca, euharistijom, klanjanjem, čitanjem Svetoga pisma, tjelesnim i duhovnim djelima milosrđa i slično.⁶² Određena četiri uvjeta, kako ističe Ivan Fuček, za oprostjenje su: „sakramentalna ispovijed, sveta pričest, molitva na

⁵⁹ KKC, br. 1471.

⁶⁰ Usp. B. VULIĆ, Navikavanje slobode na Božje milosrđe O vremenitim kaznama i oprostima, u: I. RAGUŽ, Š. ŠOKČEVIĆ (ur.), *O Božjem milosrđu*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog simpozija o milosrđu održanog 22. travnja 2016. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Đakovo, 2016. 75-94., ovdje 83.

⁶¹ Usp. KKC, br. 1472.

⁶² Usp. I. FUČEK, *Grijeh, obraćenje*, Split, 2004., 81.; 90.; 245-246.; 365.; 401-409.

nakanu Sv. Oca. Uz to treba isključiti svaku privrženost uz grijeh, makar i laki.⁶³ Potpuni oprost je onaj koji oslobađa vremenite kazne i uz ova četiri uvjeta važno je da osoba bude krštena, da nije izopćena, da je u stanju milosti i da želi oprost. Uz to još je važno izvršavanje djela pokore; ne činiti grijeha, primiti pričest i skrušeno se ispovjediti.⁶⁴ Ipak, ne treba olako shvaćati oprost od vremenitih kazni jer čovjek svojom slobodnom voljom bira svoj životni put. Na tomu tragu teolog Ivica Raguž podsjeća na bitnu stvar koju uvijek valja imati na umu: „Naime, prema katoličkom shvaćanju, Božji oprost u ispovijedi ne oslobađa čovjeka od (vremenitih) kazni. *Deus, qui nullum peccatum impunitum dimitti – Bog nijedan grijeh ne oprašta nekažnjeno.*“⁶⁵

Dakako da je Bog milosrdni Otac, ali čovjek bez kazne ne može biti svjestan siline grijeha koju čini Bogu, blišnjemu i sebi. Sakrament pokore vjernika upućuje na Boga koji je milosrdan i pravedan, na Boga koji je ljubav i koji prašta, ali i na gnjevnog te na onoga koji sudi.⁶⁶ U sakramentu pomirenja čovjek pušta Božje milosrđe koje mu oprašta grijehe, ali i važan segment jest čovjekova izrečena odluka kako više neće griješiti. Unatoč tomu, ne može se sa sigurnošću reći da je grješna povijest penitenta obrisana u vremenu. Nakon sakramenta ispovijedi i kajanja još uvijek u penitentu ima onaj stari „ja“ koji je zgriješio. Čovjek je taj koji svoje staro „ja“ odbacuje i odlučuje prihvatiti novo „ja“ koje usmjerava prema dobru.⁶⁷

Grijeh, kako je konstatirano, čovjekova je stvarnost i on je u grješno stanje trajno uronjen. Takav grešan čovjek sklon je griješiti nekada manje, a nekada više svjesno. Iako kršćanima krštenjem biva izbrisan biljeg iskonskoga grijeha, čovjek i tada nije lišen svoje grešnosti u koju je trajno uronjen. Svaki od grijeha nosi za sobom pečate koji se nazivaju vremenitim kaznama – duhovne ožiljke koje svaki grijeh ostavlja u svijetu i onda kada je oprošten. Vremenite kazne za grijehe u čovjeku zamućuju sliku Božju na koju je on stvoren, te shodno tomu čovjek ne biva dostojan ući u nebo. Kako bi se čovjekova narav, duša i cijeli „on“ vratili u stanje u kakvom ga je Bog htio i stvorio, čovjek biva podvrgnut pročišćenjima. Takva pročišćenja nakon smrti Katolička Crkva naziva čistilištem. Čistilište mnogi teolozi tumače na slične načine, ali s drugačijim naglascima i viđenjima. U radu će nadalje biti iznesena vizija čistilišta pjesnika Dantea koji ga je usporedio sa sedam glavnih grijeha i tako posložio sedam krugova čistilišta.

⁶³ *Isto*, 403-404.

⁶⁴ Usp. *Isto*, 404-405.

⁶⁵ I. RAGUŽ, Grijeh, 54.

⁶⁶ *Isto*, 54-55.

⁶⁷ Usp. B. VULIĆ, Navikavanje slobode na Božje milosrđe. O vremenitim kaznama i oprostima, 82.

Prema Danteu, ali i nekim teolozima, te svjedočanstvima svetaca i blaženika (što će biti prikazano u trećemu dijelu rada) ne pate sve duše jednako jer nisu svi grijesi jednaki. Dante polazi od predčistilišta koje je najbliže paklu, potom ide kroz svaki od sedam krugova gdje se polazi od najtežih i ide se prema lakšim grijesima. Ovako shvaćanje grijeha od težeg prema lakšemu je Danteova misao, a ne općeprihvaćen katolički nauk. Cilj Danteova čistilišnoga puta jest put k nebu i ukazivanje na vječnu nadu i milost koju svako ima na dar ako ima ispravno usmjerenu raspoloživost i ustrajnost u dobru.

2. Krugovi čistilišta prema Danteu i glavni grijesi

2.1. PREDČISTILIŠTE

„i o drugome carstvu ja ću pjeti,
Gdje ljudska duša čistiti se stane
I vrijednom biva k nebu da poleti.“⁶⁸

Prvo i drugo pjevanje Čistilišta je uvod u samo čistilište, odnosno u samo predčistilište. Već na samome početku Dante je ukazao na bit čistilišta i ono zbog čega čovjek biva u takvome stanju. Nakon prelaska iz prve kantike koja govori o paklu, Dante govori o drugome carstvu, odnosno o svojoj drugoj kantici – čistilištu. Putem čistilišta osoba biva pročišćena i adekvatna da uđe u nebo jer čovjek treba proći određenu vrstu očišćenja da bude dostojan i prikladan za vječnost.⁶⁹ Dante opisuje kako su anđeli ti koji vode duše u čistilište. Nadalje, u trećem pjevanju govori o onima koji su u predčistilištu jer su izopćeni iz Crkve. Predčistilište, odnosno podnožje brda čistilišta je mjesto gdje „pravda čisti nam rane“.⁷⁰

„Istina, onaj tko umre u izopćenju
Iz Svete crkve, makar se pred smrt i pokaje,
Mora ostati izvan ovog strmog brda
Trideset puta toliko vremena koliko je
Proživio u svojoj oholosti, ako se ta odluka

⁶⁸ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 191.

⁶⁹ Usp. R. GUARDINI, *Posljednje stvari*, Zagreb, 2002., 29.

⁷⁰ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 201.

Dobrim molitvama ne skrati.“⁷¹

Nauk Katoličke Crkve jest da se ne treba zaboraviti moliti za pokojne kao što i sam Dante na pjesnički način podsjeća, ali i ukazuje na povezanost i zajedništvo svih vjernika. Naziv za takve pokojne jest „uboge duše“.⁷² Naziv je to koji se s jedne strane može shvaćati kao ljubaznu prisnost i milost, ali s druge strane ima određene elemente ponižavajućega. Svi vjernici su pozvani brinuti za pokojne i moliti Duha Svetoga da ih privede licu Božjemu, te suosjećati s njima uz dozu strahopoštovanja zbog neznanja kroz što zapravo prolaze. Briga za pokojne je značajan dio same liturgije Crkve i konstitutivni je element kršćanskoga života jer putujuća Crkva osim što moli za sebe, mora moliti i za trpeću Crkvu koja se ne može moliti za sebe nego samo za druge.⁷³ Molitva za pokojne se najjače očituje u samom euharistijskom slavlju. Riječima „Spomeni se i naše braće i sestara koji usnuše u nadi uskrsnuća“ možemo i trebali bi biti svjesni povezanosti putujuće Crkve koja je pozvana, naravno sa proslavljenom Crkvom, na molitvu za trpeću Crkvu u čistilištu.⁷⁴ Molitvu za pokojne Dante spominje u osmome pjevanju gdje navodi da duše vane da se za njih moli kako bi im se skratile muke. Četvrto pjevanje govori o dušama koje su zbog svoje lijenosti čekali obraćenje u času smrti, a peto o onima koji su umrli nasilnom smrću i ekstremno se pokajali.

„Od nasilne smo svi mi pali pesti,
A grešan nam je život bio cijeli,
Kad svjetlo s neba dovede nas k svijesti, (...)
Svijet ostavimo s Bogom pomireni (...)⁷⁵

„Krist ne dodjeljuje nespasenje, samo čovjek može postaviti granicu spasenja.“⁷⁶ Sud kojemu ćemo svi biti privedeni se odnosi na potpuno skidanje maski i trenutak kada čovjek biva otkriven sa svim svojim grijesima i propustima. Kao vjernici imamo nadu da je Krist pravedni sudac koji će uvažiti svako čak i posljednje traganje za istinom i nadu u posljednje trenutke spremnosti prepustiti se volji Božjoj i prihvatiti Boga.⁷⁷ Bog

⁷¹ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija; Čistilište*, ur. B. Petrač, Zagreb, 2022., 89-91.

⁷² R. GUARDINI, *Posljednje stvari*, 30.

⁷³ Usp. *Isto*, 30.; 40.

⁷⁴ Usp. A. GRUN, *Što dolazi nakon smrti?*, Zagreb, 2011., 82-84.

⁷⁵ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 214.

⁷⁶ J. RATZINGER, *Eshatologija*, Split, 2016., 197.

⁷⁷ *Isto*, 169-199.

čovjeka ne mora izravno kažnjavati, već će čovjek sam osjećati bol i jad kada uvidi svoje grijeha i bude sebe gledao kako ga zapravo gleda sam Bog. Osim Boga kao suca, vjernici trebaju imati nadu i vjeru u Boga koji liječi, koji je milosrdan i koji će uvijek rado poći za onom stotom ovcom koja je izgubljena. (usp. Mt 18, 12-14)⁷⁸ Tako i Dante u spjevu ostavlja nadu koju vjernik treba uvijek imati u sebi. U devetom pjevanju je opis prelaska iz predčistilišta u samo čistilište na čijem je ulazu Dante bio obilježen kao onaj koji mora proći ovo stanje da bi se očistio. I već ovdje vidimo tu nadu koju Dante ulijeva čitatelju koji uviđa da nije trajno tu i da ide prema nebu. To obilježje će izvršiti anđeo sa sedam slova „P“ što znači *peccata*, odnosno grijesi.

„Vrhom mača mi je na čelu
Urezao sedam „P“ i rekao: Nastoj oprati
Te rane kad budeš unutra.“⁷⁹

2.2. PRVI KRUG – OHOLI

Prvenstveno će se općenito predstaviti sama oholost kao takova i indicirati će se neki elementi koji su karakteristični za taj grijeh. Kako bi se bolje povezo Dante s katoličanstvom, ukazat će se prvo na katolički pogled na oholost, potom na Danteov pogled na oholost, ali i osobe koje Dante prikazuje da su potpale u šake toga grijeha koji ih je obuzeo. Oholost je nešto što je dobro poznato kako u vjerskom, tako i u svjetovnom životu. Govoriti o oholosti na jasan način se može kroz mnoštvo mitova i legendi koji su vrlo poznati iz razloga što su oduvijek ljudi upozoravali i bivali upozoreni na ovaj grijeh. Jedan od grčkih mitova jest onaj o Ikaru i njegovu ocu Dedalu koji bivaju bačeni u labirint od strane kralja Minosa. Dedal priprema krila koja pričvršćuje voskom o Ikara. Ikar je iz oholosti bio očaran letom do te mjere da je letio u visine gdje mu sunčeva toplina topi vosak i on pada u more. Ovu priču se može najbolje povezati sa ljudskim sposobnostima koje imaju granice kojih treba biti svjestan. Ikarov let u visine upućuje na postojanje granica i opasnosti koje će uslijediti ako se granice prekorače.⁸⁰

⁷⁸ Usp. L. NEMET, *Kršćanska eshatologija*, Zagreb, 2002., 78-82.

⁷⁹ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija; Čistilište*, 189.

⁸⁰ Usp. LJ. A. MARAČIĆ, *Zaboravljeni poroci*, Zagreb, 2013., 84-85.

Kada se govori o oholosti u vjerskome smislu nju se nerijetko shvaća kao onu koja osobu lišava vrlina, te svake pravičnosti i svetosti. Oholost ne samo da ranjava dušu i lišava vrlina, nego ona smrtno ranjava cjelovitu osobu. U kršćanstvu primjer oholosti se najbolje očitava u Luciferu. Lucifer je bio najsjajniji i najlucidniji anđeo koji se uzoholio zbog čega je na koncu i zbačen s neba. Problematika oholih jest što sebe smatraju ravnima Bogu, te im shodno tomu Bog nije potreban. Oholost je od našeg nastanka prvi grijeh i prvi prijestup koji je učinjen.⁸¹ Crkveni oci su oholost, prema tome, nazivali poglavicom grijeha.⁸² Iako mnogi oholost stavljaju na kraj, oholost je ta od koje valja poći – abecedno prema talijanskome *accidia, avarzia, gola, invidia, ira, lussuria, superbia*.⁸³ Ne treba uzeti u obzir samo abecedni slijed nabrojanja grijeha, nego se i zbiljski može oholost uzeti kao začetnicu grijeha od koje i započinje čovjekova uronjenost u grijeh i grešno stanje. Grgur Veliki oholost naziva „glavni grijeh“, a Toma Akvinski govori o *in primis*, oholost je, dakle, zbir svih grijeha. Akvinski govori o oholosti kao „poroku grijeha kojim čovjek, protiv zdravog razuma, žudi za većim od mjere svojih uvjeta.“⁸⁴ Protiv zdravoga razuma je iz razloga što se ohola osoba nalazi u neuravnoteženosti i nesrazmjeru između stvarnosti i sebe, te gubi moć zbiljskog prosuđivanja. Oholost treba percipirati kao onu koja je univerzalna jer zahvaća sve pore društva, te se nalazi u svim područjima i u svim ljudima jer nitko nije izbavljen od nje same.⁸⁵

Dante je bio na tragu Akvinskoga kada govori o oholosti. Jedanaesto pjevanje Dante započinje molitvom „Oče naš“ jer želi ukazati na jednakost svih pred Bogom. Molitvom Dante stavlja u prvi plan činjenicu kako su ohole osobe većinom egocentrično usmjerene i misle da su same sebi dovoljne poradi čega odbacuju, kako Boga, tako i bližnje. Molitvom „Oče naš“ oholi se duboko kaju i pridaju svu slavu i čast Bogu. U prvome krugu čistilišta Dante govori kako nailazi na tri osobe: Omberto Aldobrandeschi, Oderisi da Gubbio i Provenzano Salvani. Svaki od njih predstavlja određeno zanimanje, prema kojemu, po mišljenju Dantea, oholost može učiniti lakom i neizbježnom. Tu se radi o plemstvu, umjetnosti i politici.⁸⁶ Prvi od njih se obraća

⁸¹ Usp. I. KASIJAN, *Duhovni boj s osam glavnih strasti*, Zagreb, 2013., 87-90.

⁸² Usp. LJ. A. MARAČIĆ, *Zaboravljeni poroci*, 80.

⁸³ Prijevod: lijenost, škrtost, neumjerenost, zavist, srditost, bludnost, oholost.

⁸⁴ R. FISCELLA, Oholost, u: L.SCARAFFIA (ur.), *Glavni grijesi*, Zagreb, 2020., 9-22., ovdje 16.

⁸⁵ Usp. B. VULIĆ, „Kraljica grijeha“, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 142(2014.)5, 1.

⁸⁶ Usp. R. FISCELLA, Oholost, u: L.SCARAFFIA (ur.), *Glavni grijesi*, 16-17.

Danteu s retoričkim pitanjem o neiskorijenjenoj oholosti, ali i da zbog njegova grijeha pati i njegova obitelj.

„Ja sam Omberto; nisam samo ja
Zbog oholosti kažnjen padom skorim,
Već zbog nje strada moja svojta sva.“⁸⁷

Iz ovih se riječi jasno zaključuje kako grijeh jednoga ima utjecaja na cijelu zajednicu. Sam Dante svjestan je činjenice da grijeh ne ranjava samo jednoga čovjeka nego se tiče cijele zajednice, jer svi smo odgovorni jedni za druge i utječemo jedni na druge. To je iz razloga što je čovjek stvoren za zajednicu i u zajednici, on utječe na zajednicu i ona na njega. Nadalje, govori Oderisi (za kojega je slava isprazna), što se može povezati sa riječima Grgura Velikog koji je oholost definirao kao *inanis gloria*.⁸⁸

„Ah, tašta slavo ljudske moći!
Kako se kratko zelene tvoji vrhovi“⁸⁹

Može se protumačiti kako Dante ovom izjavom naglasak želi staviti na brzu prolaznost života, odnosno kratkotrajnost svega izvanjskoga i iluzorno dobroga što osobu čini oholom. Dante oholost prikazuje kao onu koja je varljiva i naizgled dobra te brzo prolaznu za svu lucidnost toga zla. Iako se u trenucima dolazi do nemjerljivih visina, sve to brzo prolazi i nastupa sam ogromno razočarenje.⁹⁰ Dante je na tragu Augustina kada govori da su ljudi poput crva koji će se preobraziti u anđeoskog leptira. Time daje nadu dušama u čistilišta da će spasenje jednom doći i da nada postoji.⁹¹ Oholost u čovjeku rađa iracionalnu mržnju, taštinu, umišljenost, pretjeranu ambicioznost, zavist i slično tomu. Oslobođanje oholosti se događa kada čovjek postane istinski ponizan.⁹² Lijek protiv oholosti jest poniznost, te je to isticao i sv. Augustin. Augustin je isticao i Krista koji je stožerni primjer ponizna čovjeka. Ipak, za Augustina Krist nije samo pokazatelj kako se živi istinska poniznost, već je očitovanje

⁸⁷ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 246.

⁸⁸ Prijevod: isprazna slava.

⁸⁹ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija; Čistilište*, 219.

⁹⁰ Usp. R. FISHELLA, Oholost, u: L. SCARAFFIA (ur.), *Glavni grijesi*, 17-18.

⁹¹ Usp. L.J. A. MARAČIĆ, *Zaboravljeni poroci*, 85.

⁹² Usp. Đ. HRANIĆ, Oholost, korijen i izvor svih grijeha, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 142(2014.)5, 2-3., ovdje 3.

utjelovljenoga Boga koji je očitovao svoju poniznost.⁹³ Oholost je prva u nizu Danteovih krugova jer od nje sve proizlazi. Prvi krug koji je najbliže paklu je upravo za ohole. Dante je polazio od najtežih grijeha, jer su po njemu najteži grešnici bliže paklu poradi čega duše više i jače pate, ali i patnja im je znatno duža jer im je put do raja najdalji. Drugi krug čistilišta, po Danteu, je za zavidnike koji u njegovim očima nisu puno bolji od oholih.

2.3. DRUGI KRUG – ZAVIDNICI

Drugi krug Danteova čistilišta rezerviran je za zavidnike. Prvobitno će se poći od općenitog svjetovnog pogleda na zavisti, te katoličkog pogleda na istu, a na koncu će se prijeći na sam Danteov tekst o zavisti. Kada se govori o grijesima općenito, valja poći od pogleda na grijeh kroz prizmu neodjeljive povezanosti svih grijeha. U 6. stoljeću Grgur Veliki indicirao je to da jedan grijeh poniče drugi i da su povezani. Za prvi grijeh uzima oholost koja za cilj ima iskvariti ljudsko srce do mjere da ono postaje zavidno. Nadalje Grgur Veliki nastavlja niz s ostalim grijesima. Zavist bi se mogla promatrati kao grijeh koji ima esencijalni društveni element jer nas okreće jedne protiv drugih.⁹⁴

Zavist se, prema škotskoj spisateljici Muriel Spark, može svesti na naše trajno propitivanje o tome što drugi ima, a ja ne. Zavist rađa dubok osjećaj mržnje prema drugome zbog toga što nemamo ono što on ima. Ona kao grijeh nije isključivo tjelesna, nego je duhovna jer se smatra duhovnom žalosti koja vodi k tmurnom raspoloženju osobe. Slično tome govorio je finski pisac Bo Carpelan koji je zavist opisao kao bolest duše i duha.⁹⁵ Osjećaj zavisti ovisi prvenstveno o čovjekovu srcu, posebice onaj koji svoje „ja“ stavlja u središte, te shodno tomu, ne može rasti u zajedništvu niti ispravnom promatranju svijeta zbog čega postaje deprimiran poradi sreće i uspjeha drugih. Zavist rađa u čovjeku i nepovjerenje, želju za sukobom te u korijenu sječe svaki oblik solidarnosti. Zavist je jedan od temeljnih čimbenika zbog kojega se ubrzava proces raspada društva koji osobe možda prividno čini slobodnijima, različitijima, natjecateljski nastrojenima i sve slično tomu, ali zapravo sve to čovjeka baca u ponor osamljenosti i okrenutosti samo prema sebi. Ljudima nedostaje življenja evanđeoske,

⁹³ Usp. I. BODROŽIĆ, Oholost u otačkoj tradiciji sjevernoafričkih pisaca, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 142(2014.)5, 25-30., ovdje 30.

⁹⁴ Usp. V. PAGLIA, Zavist, u: L. SCARAFFIA, *Glavni grijesi*, 45-56., ovdje 52-53.

⁹⁵ Usp. LJ. A. MARAČIĆ, *Zaboravljeni poroci*, 166.

Isusove ljubavi, *agape*. U svijetu ljubav postoji, no ona je više kao „*eros* što znači da se hrani tuđim nedostacima ili pak *filia* koja se raduje zbog nečije prisutnosti.“⁹⁶ Zavist je relacijski grijeh, iz razloga što se rađa u odnosu s drugom osobom. Ona kao takva postoji od kada postoji i čovjek, jer je u svijet ušla čak i smrt zbog zavisti. Prvi biblijski primjer smrtnog grijeha, bratoubojstvo, je proizašlo upravo iz zavisti. Zavist je grijeh koji ne donosi nikakvu hedonističku naznaku jer je destruktivna.⁹⁷ Novozavjetni primjer ljubavi u svijetu je sve više enigmatičan jer su ljudi naviknuti sebe stavljati na prvo mjesto. Time se gubi osjećaj za solidarnost, za važnost zajednice i zajedništva koji vodi otuđenju koje opet vodi direktno u zavist. Kada je osamljen čovjek razmišlja o onome što nema, a drugi ima, ne veseli se tuđim uspjesima nego ga pate njegovi manji uspjesi, ne cijeni sebe nego se vječno degradira i upada u začarani krug ljubomore i bijesa. Primjera zavisti je još mnogo i sve se to odvija u sivilu života kojega se, nažalost, sve više tretira i shvaća kao nešto što je normalno. Čovjek se sve više okreće sebi, svojim uspjesima i gradi svoj život samo za sebe gdje ne ostavlja prostora rasti skupa s nekim u potpunoj i nesebičnoj ljubavi.

„Tu nema sjene niti se pojavljuje znak:

Stijena je glatka i gladak je put

Od modro-sivog kamena.“⁹⁸

Dante na početku govora o drugome krugu čistilišta opisuje to mjesto kao modrosivo s glatkim stijenama. Kao što je već konstatirano, zavidnici su osamljene osobe bez ljubavi u srcu zbog čega se i nalaze u vječnome sivilu. Nisu ni najgori grešnici iz crnila, niti su svetci iz lucidnosti, nego su robovi sivila u kojemu se bore da egzistiraju. Sivilo se može gledati poput nekog indiferentizma i apatije koja čovjeku ne može donijeti niti najbezdušniju patnju niti najimpozantniju sreću, nego su uvijek negdje između – nedefinirani. Stijene su im glatke poradi čega se ne mogu penjati, ne mogu napredovati nego pate sami sa sobom u jednom mjestu koje izaziva samo osjećaje duboke osamljenosti koja boli. Zavidnici, egoisti se bore da se penju po tim glatkim stijenama. Njihova patnja i breme grijeha je golemo upravo zbog prepuštenosti samima

⁹⁶ V. PAGLIA, Zavist, u: L. SCARAFFIA, *Glavni grijesi*, 55.

⁹⁷ Usp. A. JELIČIĆ, Sedam glavnih grijeha u postmoderni, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 142(2014.)5, 4-13., ovdje 10.

⁹⁸ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija; Čistilište*, 245.

sebi. Dante cijelo vrijeme naglašava ljubav koja je potrebna da bi se spasili i izašli iz zone sivila.

Zavist se može promatrati i kao porok kojega se ljudi stide ili ga jednostavno taje od drugih. Dante opisuje drugi krug čistilišta kao sivilo gdje zavidnici leže po sivome kamenju i jedni druge podržavaju kako bi ispaštali za svoje grijehе mržnje i zavisti prema drugima. Dante radi kontrast kada govori o sivilu zavidnika govoreći isključivo o žaru ljubavi koju oni za života nisu ispoljavali. „Zanimljivo je još zapaziti kako pjesnik smješta zavidnike na pola puta između oholih i srditih ljudi, ističući tako poroke i grijehе koji se uzajamno prožimaju, kao što je ljubomora, oholost i nasilnost.“⁹⁹

„I kao što slijepac sunca ne uživa,
Tako i ovim sjenama kraj mene
Nebeska svjetlost svoje slasti skriva“¹⁰⁰

Zavidnik je u nemogućnosti vidjeti bilo što dobro oko sebe, napose ako se radi o drugim ljudima. Dante naglašava kako su zavidnici slijepi, ne samo izvanjski, nego i u nutrini. Zavidnik nosi u sebi slijepo srce koje se zadovoljava samo sobom iako trune u svojoj osamljenosti i proždire ga mržnja i patnja jer nosi breme samoće. Čovjek nije u svojoj biti zao i loš nego zbog svoje oholosti i utamničenosti srca nije u stanju vidjeti dobro. Može se poći od Lucifera koji je trebao biti svjetlonoša, no zbog silne oholosti i ljubomore biva udaljen od Boga. Lucifer tako postaje osamljeni zarobljenik koji ne podnosi zajedništvo, niti one koji su u zajedništvu s Bogom i međusobno. Svaki grijeh se može zasebno promatrati, ali su svi prožeti jedan drugim i slijede jedan iz drugoga. Oholost rađa zavist koja vodi do srditosti koja također ima loše ciljeve i povode. Od silne zavisti koja truje čovjekovo srce on biva u stanju krajnje mržnje, ljutnje i srditosti. Može se reći kako je zavidna osoba čak i srdita, te tako Dante u idućem krugu govori o srditima koji su nastavak i svojevrsna nadovezanost na zavidne osobe.

⁹⁹ L.J. A. MARAČIĆ, *Zaboravljeni poroci*, 177.

¹⁰⁰ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 256.

2.4. TREĆI KRUG – SRDITI

Dante u treći krug čistilišta smješta srdite, koji su nešto bliže cilju spasenja, odnosno raju. Za govor o srditima poći će se od Biblijskih tekstova koji govore o sudbini i naravi onih koji su obuzeti srditošću. Prvobitno će se teološki prikazati srditost i spomenuti svjetovni pogled na istu, a potom razrada Danteova shvaćanja duša koje su potpale pod ljagu ovoga grijeha. Danteov pogled na srdite biti će potkrijepljen izabranim citatima koji opisuju ovaj čistilišni krug.

„Svaki koji se srđi na brata svoga, bit će podvrgnut sudu“ (Mt 5, 22)

„tko god mrzi brata svoga, ubojica je“ (1 Iv 3, 15)

Srdžba je izravan pokazatelj i uzročnik mržnje i netrpeljivosti prema bližnjemu, ona je ta koja ima za cilj prekinuti odnos zajedništva među ljudima. Rađanje mržnje i prekid odnosa indirektno ubija bližnjega, ali i mržnja, i sve učinjeno iz mržnje, ubija u bližnjemu sliku Boga na koju je stvoren. Ubiti bližnjega svoga se može i iz čiste mržnje koja je proizašla upravo iz siline srdžbe koja je u svojoj srži negiranje odnosa i negiranje uvažavanja dostojanstva osobe.¹⁰¹ Srdžba je ta koja čovjekov um blokira i on biva u mraku i ne može jasno vidjeti zbilju. Gledajući svjetovno, engleski političar George Savile je za srdžbu rekao kako ona uvijek ima neke povode, ali da ti povodi nisu dobri. Osim njega, car Marko Aurelije je također držao da su posljedice gnjeva pogubnije nego sam trenutak čina toga grijeha.¹⁰² Iz ovoga proizlazi kako srdžba ostavlja veliki trag nakon što je učinjena, jer vraćajući se na biblijski citat koji je naveden, jasno je kako su riječi te koje bližnjega, ne samo ranjavaju, nego nerijetko i ubiju.

Srdžba može biti loša ali i dobra. Dobra srdžba je ona koja nas potiče da se ljutimo na zlo, ona koja za cilj ima uspostavu pravde i dobra. Srdžba, pozitivno gledajući, mora za cilj imati dobro prema bližnjemu i poraz zla. Najistaknutija slika za primjer dobre srdžbe je Isusov izgon trgovaca iz hrama (usp. Mk 11, 15; Iv 2, 14). Iako se može promatrati kao pozitivna, to ne znači da je naša ljutnja opravdana. Međutim, nije uvijek ni loša. Negativna i nepoželjna srdžba je, logički gledajući, ona koja ima tendenciju povrijediti bližnjega, unijeti razor, nemir, mržnju, ljutnju i slično tome. Ljudi

¹⁰¹ Usp. E. BIANCHI, Srditost ili gnjev, u: L. SCARAFFIA, *Glavni grijesi*, 89-109., ovdje 102.

¹⁰² Usp. LJ. A. MARAČIĆ, *Zaboravljeni poroci*, 125.

iz osjećaja boli nerijetko razvijaju osjećaj mržnje i ljutnje koji se iskazuje kroz zle misli i djela upućena bližnjemu.¹⁰³ U Svetome pismu imamo i prikaz Boga kao srditoga, te je to slučaj i u Starome i u Novome zavjetu. Ipak, Božja srdžba nema jednako podrijetlo kao i ljudska jer je ona ukazivanje na čovjekovu grešnost i neposlušnost. Bog, dakle, iskazuje srdžbu zbog grijeha, a ne u grijehu.¹⁰⁴ Čovjek, za razliku od Boga, treba biti u borbi protiv negativne srdžbe, što znači da ne treba prestati osjećati poželjnu srdžbu i boriti se protiv grijeha. Čovjek je po naravi grešno biće i više je sklon negativnoj srdžbi. Prema riječima Ivana Kasijana: „čovjek sebi možda izgleda strpljiv i smiren sve dok ne stupi u dodir s nekim drugim čovjekom.“¹⁰⁵ Čovjekova borba sa srditošću treba biti korjenita i ne dopustiti proboj grešnih misli i nakana prema bližnjemu. Toma Akvinski je govorio o trojakom gnjevu: gnjevu srca, gnjevu usta i bijesu tijela. Srditost i gnjev se uvijek ispoljavaju na van, imaju određeno vanjsko očitovanje nakon kojega osoba nerijetko osjeća i sram zbog nekontrolirane reakcije. Srditost koja se tako očituje izvanjski nas potiče na samodisciplinu i ispravnije djelovanje. Iako je Akvinski podijelio gnjev na tri razine, on gotovo uvijek izlazi na van.¹⁰⁶ Gnjev koji izlazi vani znači da čovjek gubi samokontrolu, te se jasno u ponašanju očituje gnjev koji se iskazuje ljutnjom.

U govoru o srdžbi Dante ju prvenstveno smješta u peti krug pakla i naziva ju zlokobnom srdžbom. Ipak, postoji gradacija srdžbe i ima onih koji su unatoč njoj prispjeli u stanje pročišćenja i nalaze se u trećem krugu čistilišta kojega je Dante opisao poput paklenog mraka, sjenom oblaka, dimom srdžbe. U trećem krugu čistilišta je sama magla bez mogućnosti viđenja drugih. Tu Dante razgovara s Markom Lombardom, dvorskim čovjekom, s kojim je vodio izuzetno ozbiljan razgovor.¹⁰⁷

„ovo je duh božanski što nam biva
I nemoljen vodičem u visine,
A svojim svjetlom sama sebe skriva.
Čini nam to što ljudi sebi čine:
Tko videć nuždu molbu čekat stane

¹⁰³ Usp. T. ŠPIDLIK, *Put do čista srca*, Tomislavgrad, 2001., 48-49.

¹⁰⁴ Usp. B. VULIĆ, Sveta i grešna srdžba, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 147(2019.)9, 6.

¹⁰⁵ I. KASIJAN, *Duhovni boj s osam glavnih strasti*, 63.

¹⁰⁶ Usp. E. BIANCHI, Srditost ili gnjev, u: L. SCARAFFIA, *Glavni grijesi*, 90-91.

¹⁰⁷ Usp. L.J. A. MARAČIĆ, *Zaboravljeni poroci*, 139.

Već ju je spreman odbit bez topline.“¹⁰⁸

Ljudi sebe često žele uzdignuti misleći kako ne čine ništa pogrešno, ali nažalost štete sami sebi zbog svoje oholosti i srditosti zbog koje žele biti bolji od drugih. U trećem krugu Danteova čistilišta duše ne mogu vidjeti Duh Božji zbog prevelike lucidnosti, ali i tereta grijeha koji nose. Dante navodi kako im Duh Božji čini ono što su oni sami sebi činili. To se može povezati s mišlju teologa Guardinia koji navodi kako se u čovjeku mora dogoditi korjenita promjena i on, kako bi ušao u nebo i bio dostojan Božje blizine, mora postati takav da se Bogu sviđi. Čovjek u tim trenucima sebe gleda i vidi onako kako ga vidi i sam Bog što u čovjeku izaziva bol. Čovjek u tim trenucima može samo trpjeti.¹⁰⁹

2.5. ČETVRTI KRUG – NEMARNICI

Četvrti krug čistilišta Dante je rezervirao za nemarnike. Počevši od nemarnika teološki će se govoriti o *acediji* i objašnjenju i shvaćanju toga pojma. Nakon toga će se iznijeti neke od Danteovih misli i govora o nemarnicima. Iznijeti će se samo mali dijelovi teksta i njegova opisa ovoga čistilišta, ali i ovoga grijeha.

Nemarnost, lijenost, nebrižljivost, sve je to poznatije u teologiji pod nazivom *acedija*, tromost, sjeta ili lijenost. To je stanje koje napada čovjekov duh, baca ga u stanje lijenosti, odvraća od poslova, slabi mu volju. Taj duh tromosti, odnosno *acedije* u čovjeku umrtvljuje osjećaj za djelotvornost i posao.¹¹⁰ Pojam dolazi od grčke riječi *acedia*, te od latinske riječi *pigritia*. Općenito gledajući označava opće stanje uma, mlakosti, nezainteresiranosti. Biblijski pisac ga naziva i „pošasti što hara o podne“ (Usp. Ps 90, 6).¹¹¹ Ovakvo stanje čovjeka svrgava u malodušni i bjesomučni začarani krug lijenosti koji narušava duhovnu kvalitetu osobe. Toma Akvinski ukazuje kako je lijenost ona koja umrtvljuje spremnost za vršenje bilo čega. Iako se na prvu ne čini da je lijenost neki smrtni grijeh, ipak on to jest iz razloga što je i lijenost, kao i ostali smrtni grijesi, ishodište određenog afiniteta i utire put uništavanja duše, te iz nje proizlaze mnogo gore stvari, čini i djela. U doba antike grijeh lijenosti se nazivao suhi grijeh jer

¹⁰⁸ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 280.

¹⁰⁹ Usp. R. GUARDINI, *Posljednje stvari*, 36-38.

¹¹⁰ Usp. I. KASIJAN, *Duhovni boj s osam glavnih strasti*, 71-74.

¹¹¹ Usp. T. ŠPIDLIK, *Put do čista srca*, 50.

primorava ljude da postanu cinični i hladni prema Bogu i prema bližnjima.¹¹² Sadašnjost je takva da imamo epidemiju lijenosti i tromosti, kako fizičke, tako napose one duhovne. Ovo sekularno i moderno društvo je potpalo i proželo se *acedijom*. Ne može se puno osim voditi boj protiv loših sklonosti i navika, te biti to svjetlo u svijetu koje vodi k onome benediktinske *ora et labora*. U sličnome tonu nastavlja i Dante te kaže slijedeće:

„gle mili vođo, rekoh, taj bi htio
Pokazat da je nemarnik još veći
Negoli da je lijenost posestrio.“¹¹³
(...)
„Njegove lijene kretnje i kratke riječi
Malo su mi izmamile osmijeh na usne;
Zatim sam započeo: „Belacqua, sad se više
Ne bojim za tebe; ali mi reci: zašto
Ovdje sjediš? Čekaš li pratioca
Ili te spopala stara navika?“
A on će: „Ah brate, što koristi penjati se?
Kad me Božji anđeo, što stražari na vratima,
Ne bi pustio da idem k patnicima.
Prvo treba da se nebo okrene oko mene
Toliko puta koliko se okrenulo u grešnom život,
Jer sam do kraja odgađao pobožne uzdisaje,
Ako mi prije ne pomogne molitva
Koja se uzdiže iz srca što živi u milosti“ (...)“¹¹⁴

Istaknuti tekst je dijalog između Dantea i njegova susjeda Belacqua koji je poznati lutnjist. Belacque je u stanju pročišćenja zbog lijenosti te se svalio sred neke planine s ostalim dušama. Bezvoljni svirač monotono svira dok, s druge strane, neki pjesnici vode diskusije. Početak citiranoga stiha su Danteove riječi upućene nekome od pjesnika. Govori mu o lijenome susjedu koji se, kako vidimo, priključuje razgovoru.

¹¹² Usp. P. SEQUERI, Lijenost, u: L. SCARAFFIA, *Glavni grijesi*, 57-70., ovdje 57-70.

¹¹³ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 210-211.

¹¹⁴ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija; Čistilište*, 105-107.

Dante, premda se pokušava našaliti sa svojim susjedom, uviđa kako je on privezan za tu stijenu, te zbog tromosti duha i lijenosti nije kadar ništa učiniti nego samo čeka svršetak svojega pročišćenja. Danteov firentinski prijatelj i susjed tako postaje simbolom lijenosti i preuzetosti dokoličarstva. Dante ga je i upozoravao na nedolično ponašanje i pretjerivanje u dokolici koja, iako vrlo poželjna, treba znati biti dobro dozirana kako nam ne bi činila štetu. U ovozemaljskom razgovor između Belacquaea i Dantea, Belacqua želi opravdati svoje pretjerano dokoličarstvo i kaže mu:

„...da bi mu jednog dana lijeni susjed začepio usta citiranjem Aristotela, prema kojemu: „sjedeći i ležeći duša postaje mudrijom“. Pjesnik mu ironično dobaci: „Zasigurno, ako se sjedeći postaje mudrim, dosad nije bilo mudrijeg od tebe“.¹¹⁵

Nastavak ovoga ovozemaljskog razgovora je upravo onaj dio istaknutoga citata, naveden ranije. Dante ukazuje na problem dokolice koja treba biti čovjekovo intimno provedeno vrijeme u kojemu on promišlja o svijetu, sebi, društvu, poslu i slično. Dokolicu treba znati dozirati kako ne bismo zapali u vrtlog nemarnosti i lijenosti koja preuzima naš duh koji više nema žara. Osobe koje su preuzete dokolicom koja vodi u stanje tromosti ne mogu izgrađivati niti sebe niti svoj život. Osoba koja se prepušta *acediji* ne može niti duhovno rasti, niti živjeti istinski kršćanski život i poziv. Sam Belacqua shvaća kako prolazi pročišćenje poradi tromosti duha i lijenosti, ali također da ima i posljedice jer se nije na vrijeme obratio i odgađao je okrenuti se k Bogu. Pouka toga jest upravo da si čovjek ne treba dopustiti življenje u grijehu niti u lijenosti.

Dante, dakle, osuđuje nemarnost i lijenost, no ne i samu osobu jer, kao što se može zaključiti, on želi svojega susjeda probuditi iz stanja tromosti. Dante osobi želi ukazati na štetnost prevelikog dokoličarenja i tromosti koja dovodi do svega lošega, te tako i do tromosti duše. Tromost duše, nadalje osobu još više uvlači u negativu i egocentričnost gdje osoba više nije u stanju doživjeti drugoga. Ona tako biva nezadovoljna sobom, sve se više zatvara, te na koncu dolazi do tolike zatvorenosti koja proizlazi u škrtost. Škrtost je obilježje osobe koja je zatvorena i nezadovoljna sobom. Sve to će se opisati u idućem krugu Danteova opisa čistilišta.

¹¹⁵ LJ. A. MARAČIĆ, *Zaboravljeni poroci*, 194.

2.6. PETI KRUG – ŠKRTCI I RASIPNICI

Već je u prethodnom tekstu izložen opis nemarnika i tromost koja poradi povezanosti grijeha može dovesti do škrtosti koja je usko povezana i s rasipnošću. Peti krug čistilišta namijenjen je škrtcima. Na početku ove razrade poći će se od škrtosti općenito, potom će se prijeći na temu o kršćanskom pogledu na istu te će se na koncu navesti odabrani Danteovi citati o škrtosti i njihovo tumačenje. Osim toga, na ovu temu će se raditi i usporedba Dantea s kršćanstvom.

Škrtost, u najužem smislu razularena je privrženost materijalnosti, posebno novcu. Kada se govori o škrtcu kao osobi, karakterizira ga nezdravo čuvanje stečenoga i nevoljna želja za podjelom. Odluči li se škrt osoba nešto podijeliti, to je nužno strogo proračunato.¹¹⁶ Škrtost je uskogrudnost, pretjerana štedljivost, strah od gubitka, egocentričnost i slično tome. Škrtac je u nemogućnosti da voli druge ili sebe, te je uvijek u grčevitu strahu od gubitka, ali i strahu pred ništavnosti i smrti. Škrtost je ukratko strah, strah od života, smrti, neimanja i svega ostaloga.¹¹⁷ Nasuprot tome jest štedljivost koja je svojevrsna krepost te je samo donekle u granicama i poželjna. Koliko god štedljivost bila nešto pozitivno, nije lako odrediti kada ona postaje škrtost. Prema Tomašu Špidliku imamo četiri pravila koja ukazuju i upozoravaju štedljivce:

„1. Nije dopušteno stjecati stvari protiv zakona, protiv Deset Božjih zapovijedi, krađom. 2. Dobra se mogu stjecati pošteno. Škrtac misli kako je sve ono što je stekao u potpunosti njegovo i kako nije dužan dati nikomu ništa, pa ni ono što mu je suvišno. 3. Radni čovjek traži gdje može zaraditi novac. Škrtac to čini na takav način da, izvan zgrade, gubi zanimanje za druge vrijednosti. Traži samo one djelatnosti koje donose zaradu. 4. Ne samo redovnici, nego i svjetovnjaci moraju na određeni način održavati krjepost siromaštva, to jest, nastojati oko dobra koje je prikladno njihovu stanju, bez pretjerivanja...“¹¹⁸

U najširoj klasifikaciji postoje dvije vrste škrtosti, a to su materijalna i duhovna škrtost. Škrtost kao takva ne započinje posjedovanjem novca, nego lošom uporabom istoga. Crkveni su oci razlikovali tri stupnja materijalne škrtosti. Prvi stupanj je povezanost srca i novca te škrtost poradi vlastite koristi, drugi stupanj obuhvaća

¹¹⁶ Usp. B. VULIĆ, Nesavršena privrženost, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 143(2015.)12, 1.

¹¹⁷ Usp. M. ANIČIĆ, Škrtost – krivi odnos prema novcu, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 143(2015.)12, 10-15., ovdje 11.

¹¹⁸ T. ŠPIDLIK, *Put do čista srca*, 46.

pohlepu i nekontroliranu želju za stjecanjem materijalnih dobara, a posljednji stupanj se odnosi na nemogućnost darežljivosti i sebično posjedovanje. Engleski pjesnik i filozof Geoffrey Chaucer kaže da je „razlika između škrtosti i lakomosti u tome što se lakomost sastoji u žudnji za onim što ne posjedujemo, dok je škrtost ljubomorno čuvanje onoga što posjedujemo, bez prave nužnosti.“¹¹⁹ Kada se govori o Danteu on je i po pitanju škrtosti dosta povezan s katoličkim shvaćanjem toga grijeha, iako više govori o lakomosti shvaća ju na slijedeći način:

„O lakomosti, kakve spremaš stvari
Kad moja krv za sudbu svoje puti,
Opita tobom, tako malo mari!“¹²⁰

Kada Dante govori o škrtosti, ne zaobilazi i govor o lakomosti koja je, kako je gore rečeno, čista žudnja za onim što se nema. Dante i tu vidi veliki problem jer duša ne može biti mirna i usredotočena na Boga ako je pod stalnom napasti i čežnjom za onim što nema. Prema tome, osoba svu svoju čežnju usmjeruje prema stvarima koje nema, a ne prema Bogu, te prema tomu za čovjeka kod Njega tu više nema mjesta. Tada čovjek ne uviđa ono što ima i gubi osjećaj zahvalnosti, a time nerijetko i sreće. Dante ne pravi znatno veliku distinkciju između škrtosti i lakomosti i ih stavlja u identičan krug namjenjujući im iste muke. Dante nam uveliko ukazuje na grijeh i problematiku, kako škrtosti, tako i lakomosti koja nije ništa manje štetna po čovjekov duh i duhovan život.

Duhovna škrtost se može gledati kroz prizmu vremena, službe i duhovnog života. Kada se radi o vremenu, misli se na želju za posjedovanjem vremena. Po pitanju službe imamo široku lepezu primjera. Uzimajući u obzir samo Crkvu, vidimo kako postoji nekolicina koja ne želi odstupiti od službe koju više ne može adekvatno izvršavati, ali je navezana na službu kao takvu. Takvi se ponašaju kao da oni posjeduju službu. Škrtost u duhovnome smislu opisuje sv. Ivan od Križa koji navodi primjer kako ima onih koji imaju nekontroliranu želju za posjedovanjem duhovnih knjiga i sadržaja, te im nije bitan sadržaj nego količina sadržaja i vezuju srce isključivo na količinu, a ne na sadržaj.¹²¹

¹¹⁹ Preuzeto iz: R. BOCCARDO, Škrtost, u: L. SCARAFFIA, *Glavni grijesi*, 111-128., ovdje 113.

¹²⁰ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 298.

¹²¹ *Isto*, 111-115.

„Škrtac je čovjek koji ponavlja: Ja sam to što imam.“¹²² Škrtac vidi samo ono što ima i to koristi u lošem smislu jer nije problem posjedovati nego ne umjeti koristiti; navezati se na materijalno i motiv, te da novac bude isključivo cilj, a ne sredstvo. Sveto pismo škrtost smatra teškim grijehom iz razloga što škrtac na prvo mjesto stavlja sve ovozemno, napose materijalno, a ne Boga. Novac je u tom slučaju protivan Bogu jer ga se stavlja na Njegovo mjesto.¹²³ Isus zato upozorava: „Nitko ne može služiti dvojici gospodara. Ili će jednoga mrziti, a drugoga ljubiti; ili će uz jednoga prijanjati, a drugoga prezirati. Ne možete služiti i Bogu i bogatstvu.“ (Mt 6, 24) Sveto pismo je ono koje na poseban način upozorava na grijeh škrtosti i nagomilavanja ovozemaljskih materijalnih stvari kao i navezanosti na iste: „Ne možete služiti Bogu i bogatstvu.“ (Lk 16, 13) I na drugom mjestu Biblija upozorava: „Luđače! Baš ćeš ove noći morati umrijeti, i kome će pripasti bogatstvo koje si ti nagomilao?“ (Lk 12, 20) „Pazite da se držite podalje od želje za bogatstvom, jer čovjekov život ne ovisi o njegovim dobrima, pa ni ako je jako bogat.“ (Lk 12, 15) Evanđelist Luka naročito ističe problematiku bogatstva i materijalizma. Nije problem u stvarima kao takvim nego u odnosu prema njima i osjećaju škrtosti koji preuzima čovjekovo srce. Škrtost nije samo potreba za materijalnim nego se ona počinje shvaćati poput božanstva i tu je posrijedi situacija Starozavjetne priče i klanjanja zlatnome teletu. Škrtost je grijeh protiv Boga, ali i grijeh prema sebi i drugima. Ona rađa samoću i otuđenost od drugih.¹²⁴ Škrtost je, dakle, stav protiv darežljivosti i plemenitosti. Od prvih stranica Sveto pismo ukazuje na čovjeka koji pada i griješi poradi straha da je nečim ograničen, da nešto ne smije jer želi sve posjedovati. Škrtost je stav kojim se sebe stavlja u središte, a Boga odbacuje.¹²⁵ Dante sve to gleda pod prizmom pjesništva i kaže slijedeće:

„Ovdje se po čišćenju obraćenih duša

Jasno vidi što čini škrtost;

I na tom brdu nema gorče kazne.

(...)

Kao što je škrtost ugasila našu ljubav

¹²² Đ. HRANIĆ, Blago siromasima duhom, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 143(2015.)12, 2-3., ovdje 2.

¹²³ Usp. *Isto*, 3.

¹²⁴ Usp. LJ. A. MARAČIĆ, *Zaboravljeni poroci*, 92-24.

¹²⁵ Usp. K. VIŠATICKI, Sveto pismo o škrtosti: zapreka prema Bogu i čovjeku, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 143(2015.)12, 6-9., ovdje 9.

Za svako dobro te smo izgubili sposobnost djelovanja,
Tako nas pravda ovdje drži sapetima,
Vezanih i uzetih ruku i nogu;
Toliko ćemo ležati nepomični i ispruženi
Koliko bude htio pravedni gospodar¹²⁶

Stav Crkve po pitanju škrtosti je u potpunosti isti kao i Danteov. Dante također u prvi plan stavlja nemogućnost škrtca da osjeća ispravno usmjerenu ljubav i da čini dobra djela. Dante ponovo naglašava kako se duljina zadovoljštine za grijeh ne zna i da ju sam Bog određuje, a duše u čistilištu su potpuno nemoćne i ne mogu same sebi pomoći. Doslovno vidimo u tekstu kako Dante govori da su im ruke i noge zavezane, što je jednako Katoličkome nauku da duše u čistilištu ovise o molitvama drugih, o nama putujućoj Crkvi. Kada je riječ o škrtosti, rasipnosti i lakomosti Dante je predstavio to kao dosta težak grijeh. Prvo je to grijeh protiv Boga iz razloga što materijalno počinje čovjeku biti božanstvo, a onda i čovjek sam protiv bližnjih i sebe čini grijeh i njegova raspoloživost tada biva loše usmjerena. Sve to u čovjeku nadalje budi želju za sve više imati, što više ima to je proždrljiviji. Dante upravo proždrljivce stavlja u idući krug svojeg opisa čistilišta. Time što je u idućem krugu bliže nebu, ne znači da je manje težak grijeh i manje zanemariv. Svaki od grijeha ranjava dušu i lišava čovjeka Božje blizine nakon smrti.

2.7. ŠESTI KRUG – PROŽDRLJIVCI

Peti krug čistilišta u kojemu su škrtci dovodi dalje do šestoga kruga u kojemu su smješteni proždrljivci. Kako je već konstatirano škrtost nerijetko može dovesti osobu u stanje proždrljivosti. Ocrtavanje proždrljivosti ili neumjerenosti, kako kaže teologija, započinje od biblijskog pogleda na taj grijeh. U daljnjem tekstu prožet će se katolički i Danteov nauk uz pojedine citate, kako iz Svetoga pisma, tako i iz *Božanstvene komedije*. Biblija na više mjesta ističe upozorenja koja se odnose na važnost održavanja kreposti umjerenosti koja je nasuprot proždrljivosti, neumjerenosti i neukročene potrošnje.¹²⁷ Počevši od kršćanskih početaka i knjige Postanka, čovjekov prvi grijeh se povezuje sa ohološću, ali s druge se strane, vrlo lako može napraviti i poveznica sa

¹²⁶ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija; Čistilište*, 363.

¹²⁷ Usp. LJ. A. MARAČIĆ, *Zaboravljeni poroci*, 152.

zavisti i neumjerenosti (usp. Post 2, 16-17). U silnoj grešnosti u koju je čovjek upao, te kada je izgubio Božju milost, može se napraviti i poveznica s neumjerenosti poradi koje je čovjek zgriješio. Bog je čovjeku dao sve osim jednoga stabla, te je čovjek i zbog proždrljivosti potpao u grijeh. Moglo bi se raspravljati u kolikoj mjeri je bilo zavisti, oholosti ili pak proždrljivosti, ali činjenica je da je svo troje nepobitno bilo prisutno. U Novome zavjetu Pavao govori kako je za njega proždrljivost jedan od težih grijeha koji je bio ravan idolopoklonstvu (usp. Fil 3, 19). Nadalje, Pavao za pijanice isključuje svako mjesto u Kraljevstvu Božjem. (usp. 1 Kor 6, 10)¹²⁸ Dante se osvrće na Bibliju i navodi slijedeću poveznicu:

„(...) i Danijel posta
Prorok jer prezre sve što usta vole. (...)
Kad Krstitelj u pustinji se krio
Skakavci i med bijahu mu jelo;
Zato je tako slavan, velik bio“¹²⁹

Dante se u svome djelu referira na Sveto pismo i poznate nam tekstove. Prvo govori o proroku Danijelu koji je poznat po tome što je odbijao neumjerenost u jelu i piću. Potom, govori o Ivanu Krstitelju koji je živio u pustinji i hranio se medom i skakavcima. Dva velika i značajna biblijska lika bi trebala služiti kao primjer umjerenosti i predanosti svojega života Bogu jer kada se osoba u potpunosti preda Bogu nema prevelike mogućnosti za neumjerenošću, odnosno proždrljivošću.

Neumjerenost kod osobe znači da uvijek iznova ima potrebu nešto uzimati u enormnim količinama. Govoreći o glavnim grijesima, grijeh neumjerenosti se odnosi na jelo i piće. Svatko ima potrebu za jelom i pićem jer to nas održava na životu, te logični slijed misli jest kako nema osobe koja ne jede i ne pije. Kršćanstvo je jedina religija koja nema zabranjenu konzumaciju neke hrane ili nekoga pića i sve gleda kao dobro jer je Bog sve stvorio i dao čovjeku da se svime služi. Problem je kada dođe do prekomjerne konzumacije i do neumjerenosti. Takva neumjerenost može biti izazvana, ne samo fizičkom potrebom, nego i duhovnom, i duševnoj gladi i žeđi za prijateljem, istinom, srećom, ljubavlju i slično. Tako gledajući neumjerenost u jelu i piću ukazuje na

¹²⁸ Usp. R. TONSATI, Neumjerenost u jelu i piću – ishodišta grijeha u prvim stoljećima kršćanske misli, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 146(2018.)3, 2-8., ovdje 5-6.

¹²⁹ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 311.

osamljena i žalosna čovjeka koji je gladan ljubavi koji ne vidi drugu utjehu pa to nadomješta hranom i pićem.¹³⁰ Za svaki od glavnih grijeha (prema Ivanu Kasijanu) je odgovorna nutarnja neurednost osobe poradi koje čovjek biva prepušten grijehu umjesto da se bori protiv svoje grešne naravi. Kasijan tako povezuje proždrljivost i bludnost, škrtost i gnjev, tugu i acediju te taštinu i oholost. Nadalje, tvrdi Kasijan, da onaj koji ima problema s acedijom ima problema i s tugom, gnjevom i proždrljivošću koja je na početku tih mana. Ipak treba imati u vidu da nije determinirano kako sve to vodi isključivo k proždrljivosti, jer bi to značilo da ne bi bilo drugih grijeha kada bi se toga oslobodilo. Jedan grijeh može upućivati i biti podloga za lakši razvoj drugoga grijeha, no to nije uvijek tako, nego se samo ukazuje na povezanost svih grijeha. Povezanost između tih grijeha ukazuje samo na nutarnje jedinstvo osobe i povezanost svega. Kasijan je govorio i o pravilima za ispravan odnos prema hrani gdje ističe važnost konzumacije hrane u točno određeno vrijeme, ne jesti do sita, te se zadovoljiti skromnijom hranom.¹³¹ Ovakvo gledanje čuvanja od neumjerenosti može osobi pomoći i više ju duhovno izgraditi jer i sam Dante je naveo u svojem djelu kako završavaju kao bijednici i izgladnjeli oni koji su bili na Zemlji proždrljivci.

Dante je proždrljivost smjestio u treći krug pakla, te u šesti krug čistilišta. U paklu te grešnike čuva pas Kerber koji je prikaz antropomorfne zvijeri koja je sinonim za životinjsku pohlepu za plijenom. Što se tiše čistilišta, Dante šesti krug opisuje kao mjesto gdje duše bivaju mučene glađu i žeđu. To mjesto je puno hrane i pića, nad glavama im se njišu stabla jabuka i tu se nalazi izvor čiste vode. Dante je kao uzor umjerenosti uzeo primjer Blažene Djevice Marije koja je Isusa u Kani molila da vodu pretvori u vino, ali ne iz obijesti i pretjerivanja, nego poradi očuvanja dostojanstva mladenaca. Nadalje, Dante spominje rimske žene koje su pile samo vodu kako ne bi pale u napast neumjerenosti, te daje primjer i proroka Danijela i Ivana Krstitelja.¹³² Kada opisuje kako te duše u čistilištu izgledaju Dante kaže slijedeće:

„Očiju mračnih s dubokom šupljinom

I blijeda bjehu lica, dok se kosti

¹³⁰ Usp. B. VULIĆ, Duhovna bolest, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 146(2018.)3, 1.

¹³¹ Usp. E. PUNDA, Jelo, piće i celibat. Promišljanja uz Kasijanova pravila o hranu, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 146(2018)3, 9-13., ovdje 10-13.

¹³² Usp. L.J. A. MARAČIĆ, *Zaboravljeni poroci*, 158-159.

Isticahu pod kožom svom oštrinom.¹³³

Dante se u 23. pjevanju čudi koliko izmučeno i mršavo izgledaju duše koje se pročišćuju poradi grijeha neumjerenosti. Opisuje ih kao голу kost i kožu, te ih pita što ih toliko čini mršavima. Tu nailazimo na opis mjesta u kojemu se nalaze. Mjesto je to puno hrane i pića, a njima ništa nije moguće konzumirati i samo kruže iz dana u dan puni žudnje za hranom i pićem. Dante tako zaključuje govor o proždrljivcima koji su u pretposljednem krugu njegove vizije čistilišta. Kako ne pasti u napast neumjerenosti u današnjem svijetu gdje je svega previše i svi žele više nego im je potrebno? Odgovor je vrlo jednostavan, posvetiti se više Bogu, duhovnom životu i nikada ne uzimati više no što je potrebno. Ova Danteova slika jadnih i izgladnjelih duša koje okajavaju svoju grijeh proždrljivosti može biti poticajna jer nitko ne žele prolaziti takve muke ako sam može odabrati drugačiji put, put skromnosti koji vodi pred lice Božje. Nadalje Dante u posljednjem krugu govori o razbludnicima.

2.8. SEDMI KRUG – RAZBLUDNICI

Govor o sedmome, završnom krugu čistilišta i o razbludnicima, početak će se s biblijskim i kršćanskim tumačenjem, a zaključit će se s Danteovim pogledom na ovaj grijeh.

Počevši od Svetoga pisma vidimo kako je spolnost duboko ukorijenjena u čovjeka i na mnogo mjesta u Bibliji se govori upravo o ljudskoj seksualnosti. U biblijskim tekstovima se na mnogo načina iščitava govor o putenim nastranostima, što se u ono vrijeme može povezati s poganskim utjecajima. U Svetome pismu se nerijetko govori o seksualnom nasilju, seksualnim izopačenostima, naglašenim mekoputnostima, izopačenim istospolnim činima što se posebno vidi kod Sodome i Gomore koji su i dan danas sinonim za spolne grešne izopačenosti. Potom ima i govora o silovanju žena, opisa zavodjenja od strane žena kao što je slučaj napastovanja Josipa od strane Putifarove žene. Od mnogih primjera preljuba, jedna od poznatijih priča je o Davidu i njegovoj nekontroliranoj putenosti koja ga na koncu dovodi do počinjenja drugoga grijeha – ubojstva. Ovaj je primjer samo pokazatelj kako su grijesi međusobno isprepleteni i kako jedan grijeh vodi u počinjenje drugoga grijeha jer čovjekova, već

¹³³ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 313.

grešna duša, tako lakše čini grijeh za grijehom i što više griješi, slabije ga doživljava kao grijeh. U Dekalogu jasno stoji zabrana počinjenja preljuba i zabrana želje za tuđim ženidbenim drugom.¹³⁴ Bludnost odvlači čovjeka od ispravnog gledanja na ljudsku spolnost i nerijetko dovodi do mišljenja kako pobuđenost, zanesenost i neobuzdanost dovode do užitka, sreće i zadovoljstva. Biblija iznosi ispravan pogled na ljudsku spolnost koji je opisan u *Pjesmi nad pjesmama*, a u prvom planu ističe da je ljudska spolnost samodarivanje do potpunoga zajedništva i osobna je intima žene i muža. Knjiga Postanka u prvome izvještaju o stvaranju govori kako Bog stvara muško i žensko na svoju sliku (Usp. Post 1, 27) iz čega vidimo sliku ljudske spolnosti u pogledu bipolarnosti koja proizlazi iz semitskog paralelizma.¹³⁵

Grijeh bludnosti, prema Ivanu Kasijanu, jedan je od grijeha i bitki koje čovjek vodi najduže i u kojoj su pobjednici rijetki. Nije pobjednik onaj koji se samo tjelesno udalji od toga, nego je bitna i ona duhovna dimenzija odmaka od grijeha i pobjeda nad svakom požudom. Preobraženje koje se u čovjeku događa počinje i uvjetovano je savršenim očišćenjem srca, jer u srcu leže svi grijesi i izviru opake misli (usp. Mt 15, 19). Kada se govori o ostalim strastima, čovjek se od njih čisti u kontaktu s drugom osobom, u svakodnevnim poslovima i djelima. Kod grijeha bludnosti zahtjeva se usamljenost i udaljavanje od ljudi, a napose, su tu i upute Kasijana koje se tiču održavanja celibata. Stanje potpune revnosti i čistoće duše i tijela teško je postići među ljudima, reći će Kasijan da to gotovo nije moguće.¹³⁶ Početak čistoće i stanja revnosti je u neslaganju s nečistim mislima, a kraj je umrtvljenje tijela koje ide za umrtvljenim pomišljajima.¹³⁷

Grijeh bludnosti se može i definirati kao grijeh koji je hotimice i samovoljno remećenje harmonije i sklada ljudske spolnosti koja tim grijehom biva lišena svoje biti. Ljudska spolnost time više nije i ne može biti ljubav, samodarivanje, vjernost i plodnost nego narušava svoju prvotnu bit.¹³⁸ Nadalje će se govoriti o Danteovu pogledu na ovaj grijeh. Izdvojit će se neki od citata kako bi imali što bolji uvod u Danteovo definiranje razbludnika.

¹³⁴ Usp. LJ. A. MARAČIĆ, *Zaboravljeni poroci*, 113-116.

¹³⁵ Usp. G. RAVASI, Bludnost, u: L. SCARAFFIA, *Glavni grijesi*, 71-88., ovdje 84-86.

¹³⁶ Usp. I. KASIJAN, *Duhovni boj s osam glavnih strasti*, 29-33.

¹³⁷ Usp. I. KLIMAK, *Ljestve ili 30 stuba do raja*, Zagreb, 2014., 103.

¹³⁸ Usp. B. VULIĆ, „Dijamant“ i „grafit“, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 144(2016.)6, 1.

„Nas ovdje hermafroditski grijeh smami,
Al' vjerni ljudskom jer ne bjesmo redu
Već nagonu, ko zvijer što se ne srami,...“¹³⁹

Dante ovdje govori kako su ti ljudi oni koji slijede svoj nagon koji nije ništa doli životinjski, te čak svojevrsno oslobođenje od tiranskih i represivnih tabua. Sve to vidimo i kroz povijest. Međutim, to je posebice izraženo u posljednjim desetljećima i takve osobe traže prihvaćanje njihove razvratnosti. Ovdje Dante ističe hermafroditski grijeh, no to se može povezati i sa svakim drugim seksualnim razvratom. Seksualnost kao bitno obilježje čovjeka je svedeno na puku zatvorenost koja ostaje u svojoj materijalnosti ogoljena od svakoga simbolizma, tijela se objektiviziraju, a seksualnost svodi na razvrat. Krepost čistoće i umjerenosti je enigma poradi čega čovjek biva još više izgubljen i potpada pod životinjske nagone, kako je Dante istaknuo. Osobe koje su potpale pod ovaj grijeh se prepuštaj strastima koje će ih dovesti samo u propast.

„Ko brđanin što sirov, divlje ćudi,
Zabezeknut i nijem od čuda blene
Kad prvi put po gradu zbunjen bludi,
Baš tako one izgledahu sjene...“¹⁴⁰

Duše koje se nalaze u posljednjem, odnosno sedmome krugu čistilišta, Dante opisuje kao sirove brđane, kao one koji su puni čuđenja, izgubljeni i zblenuti. Kroz dijaloge s dušama iz sedmoga kruga čistilišta, Dante cijelo vrijeme govori kako su izgubljeni poradi prožetosti svojim grijesima i seksualnim razvratima poradi kojih prolaze kroz oganj. Ognjena vatra je slika kojom Dante dočarava patnju koju za sobom nosi ovaj grijeh. Duše u čistilištu za njega su samo sjene i čiste se svaka na svoj način ovisno o počinjenim grijesima i vremenitim kaznama koje su posljedica istoga. Iz svega ovoga se može doći do zaključka kako je Dante tijelo, tjelesno i seksualnost uzdizao kao dar od Boga koji se ne smije degradirati. Bludništvo i neshvaćanje seksualnosti i tijela čovjeka odvaja od Boga, ali i od sebe sama, jer ne gleda više na sebe kao na sliku Božju

¹³⁹ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 331.

¹⁴⁰ *Isto*, 330.

jer se ta slika u njemu zamućuje zbog grijeha. Slika Božja u čovjeku nikada ne može nestati, nego samo postati iskrivljena i zamućena zbog te grešnosti.

4. Zaključak o krugovima čistilišta

Na koncu razrade svih sedam krugova čistilišta imamo koncizan pregled Danteova pogleda na nj. Već je naglašeno da sve krugove firentinski pjesnik međusobno uspoređuje. Svih sedam krugova čistilišta, uz predčistilište, imaju za cilj očistiti čovjeka od vremenitih kazni kako bi bio dostojan ući u slavu neba. Dante je svoj hod prikazao umjetničkim i slikovitim prikazima. Međutim, kako nije odstupao od kršćanstva, vrlo se lako može uspoređivati i čitati paralelno sa Biblijom, te naukom kršćanskih Otaca i naučitelja. Danteov hod kroz onostranost može pridonijeti shvaćanju kroz što zapravo duše prolaze u paklu ili u čistilištu o čemu se govori u ovome radu. Naravno da ne treba uzeti Dantea kao jedinog tumača, ali njegove slike koje će se iznijeti u trećem dijelu, dobra su pripomoć za shvaćanje samoga čistilišta. Kada govori o razlici pakla i čistilišta Dante je mišljenja kako su patnje skoro iste, ali glavna razlika je ta što oni koji su u stanju očišćenja idu prema nebu i bit će spašeni, a iz pakla nema izlaska. O tomu Dante kaže iduće:

„Oh, razlike li među tim pojasom
I paklom! Ovdje idu u susrete
S pjesmom, a dolje s vriskom i užasom.
(...) onaj brijeg uz čije
Strmine duše penjući se liječe.“¹⁴¹

Već je rečeno da je i sam papa Franjo za Dantea rekao kako je on pjesnik nade. To se jasno može vidjeti i kroz ove stihove gdje pjesnik unatoč svim patnjama govori kako uvijek može biti gore. Iako može biti gore, važno je znati da će nekada biti i bolje. Biti će bolje napose za duše koje se nađu u stanju pročišćenja jer je to put k nebu. Postavlja se pitanje koja je uopće bit Danteove kantike? Bit kantike i možda jedan od ciljeva pisanja *Božanstvene komedije* je, može se reći, nada u vječni spas čak i onih duša koje pate, ali se čiste i time pripremaju za gledanje Boga.

¹⁴¹ *Isto*, 253-254.

„o duše sigurne zbog nade
Da ćete steći mir svoj bilo kada“¹⁴²

Osim davanja nade u vječni spas, Dante je dao viziju zagrobnog života i svojim slikama te opisima čistilišta koji se mogu povezati s katoličkim naukom i mislima i viđenjima svetaca i naučitelja. Dante je očiti primjer kako pjesništvo, kao i umjetnost općenito, može pripomoći tumačenju katoličkih vjerovanja pa tako i samoj teologiji koja ne bi trebala biti samoj sebi svrha.

¹⁴² *Isto*, 330.

III. PRIKAZ DANTEOVE VIZIJE ČISTILIŠTA KROZ UMJETNOST I KRŠĆANSTVO

Kroz djelo *Božanstvena komedija* pjesnik Dante je svojim književno-umjetničkim stilom ukazao na strahotu koju za sobom nose grijesi i na muku koju duše trpe u čistilištu. Nakon obrade svakoga od sedam krugova čistilišta uz poredbe sa sedam glavnih grijeha, prikazat će se neke od slika koje Dante navodi o samome čistilištu. Poći će se od davanja općenite definicije čistilišta, nakon čega slijedi Danteova misao i vizije. Danteove vizije čistilišta nerijetko su se prikazivale i kroz likovnu umjetnost, te će ta tema biti samo površno obrađena. Važnost ukazivanja Danteovog utjecaja na umjetnost općenito iznijeta je zbog širine i shvaćanja njegovoga utjecaja, ali i poradi toga da se ni teologija ne treba uvijek potpuno izdvojiti kao zasebna disciplina, nego nastojati biti otvorena za različita područja, u ovom slučaju umjetnost i književnost. Takova pripomoć je samo jedan mali dio cijele misli koju katoličanstvo pokušava proniknuti. Osim toga, Dante je imao utjecaja i na kasnije pjesnike, a u radu će se koncizno iznijeti samo neki od utjecaja Dantea na pjesništvo i slikarstvo u Hrvata. Uz teologiju će se spomenuti umjetnost i književnost, jer ne valja se ograničavati u pogledima, nego je poželjno biti otvoren da se kroz razne načine pokušava doći do shvaćanja stanja čistilišta i čistilišnih kazni. Poslije obrade Danteovih slika i vizija provest će se komparacija s katoličkim govorom o čistilištu počevši od Svetoga pisma pa do isticanja samo nekih od ključnih stvari kroz povijest za katoličku nauku te govor o interpretiranju i shvaćanju čistilišta. Na koncu će biti govora o tumačenjima i legendama svetaca koji su imali vizije čistilišta. Cilj je naposljetku dobiti prikaz integralne Danteove vizije čistilišta i, shodno tomu, doći do zaključka koliki i kakav je imao utjecaja na produbljenje misli i shvaćanja po pitanju posljednjih stvari, odnosno ono s čime će se čovjek susresti na koncu svojega zemaljskog života: smrt, sud, raj i pakao, a u radu će se govoriti isključivo o čistilištu.

1. Uvodno o čistilištu

Za općeniti prikaz tumačenja čistilišta prvenstveno će se dati etimološka definicija, te će se u najkraćim crtama iznijeti ključni biblijski tekstovi i sabori koji će kasnije biti detaljnije protumačeni. Cilj je dati opći prikaz nauka o čistilištu, a nadalje ga detaljnije opisati, a sada samo istaknuti. Čistilište, latinski *purgatorium*, jest prema katoličkom

vjerovanju, stanje u kojemu duše bivaju pročišćene i na putu su k nebu, odnosno raju. Duše se oslobađaju lakših grijeha i nisu u potpunosti bez Božje milosti jer nije prekinut odnos s Njim. U Svetome pismu nema izravnog govora o čistilištu, ali se na nekoliko mjesta sugerira na njega, a neka od tih mjesta u su: 2 Mak 12, 40-45; Mt 5, 25-26; 1 Kor 3, 10-15. U početcima se vjera u čistilište očitovala kroz molitve za pokojne, a kasnije preko naučitelja i teologa koji su produbljivali katoličku vjeru. Naučitelji poput Tertulijana, Origena, Augustina i drugih su uvelike pomogli u oblikovanju misli i vjerovanja u samo čistilište koje je definirano na koncilima u Lionu 1274., i Firenci 1439., te i zaključno na Tridentskom 1563.¹⁴³ Čistilište je jedno od četiriju posljednjih stvari u kršćanstvu, a uz to se govori i o paklu, raju i posljednjem sudu, te će se o samome čistilištu kasnije u radu reći nešto više.

Dante je kroz svoje velebno djelo progovorio o ovim izazovnim temama eshatološkoga karaktera. Na svoj je način i vlastitim vizualizacijama smjestio pakao, čistilište i raj u prostor i vrijeme, te kroz prizmu toga prikazivao ta stanja i ono što određeno stanje sa sobom nosi. Pjesničkim je stilom ukazivao na određene slike u kojima je iznosio kako, na koji način i kroz što sve prolaze duše koje su podvrgnute pročišćenju.

2. Dantoeve slike i vizije čistilišta

Čistilište, kako ga Dante obrađuje i pozicionira, može se nazvati i brdo očišćenja. Njegova vizija čistilišta predstavlja svojevrsan prijelaz za razliku od pakla i raja koji predstavljaju ostvarene vječnosti u kojima nema promjene niti prijelaza. Jedna od dubokih misli spjeva jest da se prilagođuje težina patnje shodno težini zla koju određeni grijeh nosi sa sobom. To se vidi u čistilištu gdje stanje nije kao u mračnome paklu, već do čistilišta dopire određena svjetlost. Ipak, nije ni kao u nebu gdje je ta svjetlost vječna nego, prema Danteu, to biva na način da se svjetlost mijenja polazeći od zore, podneva, večeri i noći. U čistilište prodire svjetlost koja je svojevrsni nagovještaj raja, no osim toga, imamo nazočnost figure anđela koji obavljaju svoje dužnosti. Anđeli se pojavljuju već na početku gdje prevoze duše s obale smrti u čistilište i stoje na ulazu u svakome krugu čistilišta. Prema tome, anđeli predstavljaju određeni stupanj očišćenja, čuvaju vrata prolaza u drugi stadij, odnosno u drugi krug koji je bliže nebu. Anđeli su slike

¹⁴³ Usp. A. REBIĆ (ur.), *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002., 170.

svetosti, čistoće i svjetlosti poradi čega ih Dante smješta u čistilište kako bi i na taj način istaknuo nadu u spasenje prema kojemu duše idu.¹⁴⁴

Dante, koji nikada nije odstupao od katoličkoga nauka, kroz svoje pjesničko-umjetničke prikaze slika čistilišta što se uvelike može povezati s katoličkim tumačenjem toga enigmatičnoga stanja duše. Prema teologu Ivici Ragužu, čistilište se može promatrati kao „susret čovjekove nesavršene ljubavi sa savršenom ljubavlju Isusa Krista“.¹⁴⁵ Slijedeći tu misao čistilište se ne treba pojmiti poput nekoga mjesta, odnosno prostora, nego kao susret. Susret je to s osobom Isusa Krista u kojemu osoba uči što i kako zbiljski ljubiti. Dante je o tome pisao na sljedeći način:

„Dok je ljubav usmjerena prema dobru,
A prema drugima se drži mjere,
Ne može biti uzrok grešne naslade;
Ali ako se usmjeri prema zlu ili trči za dobrim
S većom ili manjom brigom nego što treba,
Tada stvor radi protiv svog Stvoritelja.
Iz toga možeš razumjeti da ljubav
U vama mora biti sjeme svake kreposti
I svakog čina koji zaslužuje kazne.“¹⁴⁶

Duše u čistilištu su prema Danteu one duše koje se uče pravoj ljubavi. Razlog tomu jest što su na Zemlji imali ljubav koja nije savršena ili je bila krivo usmjerena. Dante duše u čistilištu gleda kroz prizmu nesavršenosti zbog premalo ljubavi ili zbog pogrešno usmjerene ljubavi koja je odvušla osobu u neko od grešnih stanja zbog čega je njena duša nedovoljno dobra za bivanje s i u Bogu. Ove misli Dante iznosi u citatu:

„Priroda nikada ne rađa zle čine;
Druga zna u grijeh zbog zla cilja pasti,
Zbog odveć il' zbog zla premalo žestine.
Kad k prvom dobru sve upravi strasti
A drugima se umjereno sladi,

¹⁴⁴ Usp. R. GUARDINI, Fenomen svjetlosti u: M. GRČIĆ, B. PETRAČ (ur.) „Božanstvenoj komediji“, u: *Svijet i Dante*, Zagreb, 2021., 93-103., ovdje 96-67.

¹⁴⁵ I. RAGUŽ, *Vesperae sapientiae christianae*, 3, Zagreb, 2008., 48.

¹⁴⁶ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija; Čistilište*, 327.

„Prva je izabrala pogriješan cilj (oholost, zavist, srdžba), druga previše ljubi ovosvjetska dobra (pohlepa, proždrljivost, bludnost), a treća je slabo usmjerena prema Bogu (lijenost).“¹⁴⁸ Prema teologu Ragužu, koji tumači Dantea, vidimo kako ta ljubav biva pogrešno usmjerena shodno grijesima o kojima Dante govori. Dante je čistilišne kazne podijelio prema sedam glavnih grijeha i prikazuje kako te duše ne pate jednako poradi grijeha koji nemaju jednaku težinu. Tih sedam grijeha je podjela na koju je ukazao i teolog Raguž. Svi ti grijesi su počinjeni zbog pogrešnih ciljeva, materijalnosti ili nedovoljnog ljubljena Boga, bližnjega ili sebe. Sve to je zbog nedostatka istinske ljubavi koju duše uče u čistilištu.

Nakon prikaza općeg govora o čistilištu u viziji Dantea, sada će se koncizno opisati svaki od krugova i istaknuti najznačajnije karakteristike koje se vežu za pojedini grijeh. Predčistilište je Dante opisao kao mjesto u kojemu se nalaze oni koji su izopćeni iz Crkve i oni koji su se prekasno pokajali zbog lijenosti ili su umrli nasilnom smrću. Njih naziva nehajnicima. U prvome krugu su oholi koji hodaju pod teškim teretom. Drugi krug je onaj u kojemu su zavidnici koji su odjeveni u kostret i vjeđe su im prošivene željeznom žicom. Treći krug namijenjen je srditima koji bivaju okruženi gustim dimom koji guši i zasljepljuje. U prva tri kruga su ljudi sa pogrešno usmjerenom ljubavlju. Nadalje, četvrti krug je rezerviran za nemarnike koji prema Danteu imaju premalo revne ljubavi. Nemarnike opisuje da trče uzvikujući primjere slavne revnosti i kažnjene mlitavosti. Peti krug određen je škrcima i rasipnicima koji leže potrbuške vezanih ruku i nogu te plaču i mole. U šestome krugu su proždrljivci koji trpe strašnu glad i žeđ okruženi vodom i hranom koja im je nedostupna. Na koncu je sedmi krug za grešne ljubavnike koji hode kroz plamen i mole. Ova tri kruga su dio čistilišta u kojima osobe bivaju poradi previše revne ljubavi. Istaknuvši osnovne karakteristike i obilježja svakoga kruga, slijedi umjetničko-slikovni prikaz istaknutih hrvatskih slikara i akademika koji su svojim različitim tehnikama i vizijama približili Danteovo čistilište.

¹⁴⁷ *Isto*, 281.

¹⁴⁸ I. RAGUŽ, *Vesperae sapientiae christianae*, 3, 49.

2.1. DANTEOVE SLIKE ČISTILIŠTA KROZ UMJETNOST

Dante je, kako je već spomenuto, imao značajan utjecaj na gotovo sva područja ljudskoga djelovanja. Jedno od njih je i umjetnost, posebice slikarstvo. Izdvojit će se samo pojedini hrvatski umjetnici koji su svojim vizijama doprinijeli uranjanju u Danteove vizije koje je dao o čistilištu. Hrvatski umjetnici su kroz sedam stoljeća stvarali najvrsnija umjetnička djela na koja ih je potaknuo Dante. Šest je hrvatskih umjetnika *Božansku komediju* prikazalo na različite načine i u različitim slikarskim tehnikama. Za bolje shvaćanje samoga Dantea podosta važnu ulogu imaju njegove osobne umjetničke slike koje na svojstven način prikazuju pakao, čistilište i raj, te se prema tome, u čovjeku izazivaju još intenzivnije emocije i poticaji na razmišljanja.¹⁴⁹

„Al slikat bih htio

Moj crtež da ti vid jasnije sudi“¹⁵⁰

„crto bih kako pade san na mene

Ko slikar što se po prirodi trudi“¹⁵¹

Dante se i sam bavio slikarstvom što vidimo iz prethodna dva citata, ali na poseban način to ističe u djelu *Gozba* gdje govori kako je slikao anđeoski lik kao uspomenu na Beatrice.¹⁵² Dante je bio i umjetnik riječi, te je pomno kombinirao umjetnost riječi i kista. Također su sačuvani i neki njegovi crteži. Za slike je koristio tehniku ulja na papiru, a za crteže olovku i tuš. Kao što je istaknuto u samome životopisu Dantea na početku rada, bio je prijatelj s brojnim umjetnicima i prema tomu se može konstatirati da je bio upućen i u samu umjetnost, te u likovna zbivanja ondašnjeg vremena.¹⁵³ „Sudbinu i utjecaj Danteova pjesništva u pojedinim razdobljima ili unutar određenih prostora nedvojbeno možemo prosuđivati i prema likovnoj dokumentaciji. (...) Pa, ipak, tragovi *Božanstvene komedije* u slikarstvu i kiparstvu dragocjena su nam svjedočanstva na kakav je sve način ona bila čitana i shvaćana, po mnogo čemu uvjerljiviji od učenih bilježaka, a katkad izravniji i od nadahnutih

¹⁴⁹ Usp. M. BEŠLIĆ, *Dante suvremenik u suvremenoj Hrvatskoj likovnoj umjetnosti*, Osijek, 2021., 3-4.

¹⁵⁰ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 308.

¹⁵¹ Isto, 365.

¹⁵² Usp. T. MAROEVIĆ, *Danteovske teme i motivi u hrvatskoj likovnoj umjetnosti*, u: D. ALIGHIERI, *Djela*, Zagreb, 1976., 837-853., ovdje 838.

¹⁵³ Usp. M. BEŠLIĆ, *Dante suvremenik u suvremenoj Hrvatskoj likovnoj umjetnosti*, 9.

egzegeza.“¹⁵⁴ Dante je utjecao na mnoge hrvatske slikare i kipare te će samo pojedini biti istaknuti. Neki od njih su: Vlaho Bukovac, Mirko Rački, Oton Ivekić, Emanuel Vidović, Ivan Meštrović, Robert Frangeš Mihanović, Frano Branko Angeli Radovani, Ljubo Babić, Petar Orlić, Vanja Radauš, Grgo Antunac, Ivan Antolčić, Vatroslav Kuliš, Tomislav Buntak, Zlatko Keser, Igor Rončević, Antun Boris Švaljek i mnogi drugi.¹⁵⁵ U daljnjem radu će se prikazati slike pojedinih umjetnika koji su slikali nadahnuti kantikom o čistilištu.

154 T. MAROEVIĆ, *Danteovske teme i motivi u hrvatskoj likovnoj umjetnosti*, 837.

155 Usp. Isto, 839-852.

156

Zlatko Keser rođen je u Zagrebu, gdje i završava Akademiju likovnih umjetnosti. Prikazuje Danteovo čistilište koje je povezo bojom. „Crtom osvaja prostor, bojom ovladava, crtom omeđuje, bojom definira. Crtom je postrugao sve slojeve nataloženog zla s dna paklenih jama i bojom iznio na svjetlo da ga rastvori na čestice nade u katarzi Čistilišta.“¹⁵⁷

¹⁵⁶ Z. KESER, Čistilište 8. Preuzeto sa <https://www.matica.hr/vijenac/720/izjave-likovnih-umjetnika-32189/>

¹⁵⁷ M. BEŠLIĆ, *Dante suvremenik u suvremenoj Hrvatskoj likovnoj umjetnosti*, 14.

158

Igor Rončević je likovni akademik iz Zadra koji pripada postmodernističkom razdoblju. Usredotočuje se na boje i apstraktniji prikaz teme čistilišta. Golemi i vizualni prostor Danteova spjeva je čista bijela podloga na kojoj bojama prikazuje čovjekov unutarnji prostor koji je uništen grijehom.¹⁵⁹

¹⁵⁸ I. RONČEVIĆ, *Čistilište 2*, Preuzeto sa: <https://www.matica.hr/vijenac/720/izjave-likovnih-umjetnika-32189/>

¹⁵⁹ Usp. M. BEŠLIĆ, *Dante suvremenik u suvremenoj Hrvatskoj likovnoj umjetnosti*, 15.

2.2. DANTE U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Nakon obrade Danteova utjecaja na hrvatsku likovnu umjetnost, sada će se govoriti o njegovu utjecaju na književnost, poglavito pjesništvo. Mnogo je utjecaja ostavio na hrvatske pjesnike i pisce koji se još uvijek referiraju na neiscrpane i neprolazne stihove i Danteove poezije. Osim što je mnogo utjecajan i citiran, njega se poštuje i cijeni u svim sferama umjetnosti. Mnogi su pokušali prevesti njegova djela ili se još uvijek trude. Jedan od novijih prijevoda je onaj Božidara Petrača, hrvatskog prevoditelja, pjesnika antologičara, povjesničara, kritičara i publicista iz Zagreba.

„Prevedite ga dobro na hrvatski i Sofoklo, Dante i Cervantes bit će hrvatski pjesnici“¹⁶⁰

Prema jednim od prevoditelja *Božanstvene komedije* Mati Zoriću i Frani Čale, dugi niz godina Dante je prihvaćen i utjecajan pjesnik kako u Italiji, tako i u drugim državama. U Hrvatskoj se prijevodima Dantea najviše posvetio Radovan Vidović koji se bavio istraživanjem i povezivanjem Dantea sa Hrvatskom i Srbijom. Zatim, neki od prevoditelja vrijedni spomena su: Danica Auerswald, Nikolaj Kraovac i Mirko Deanović. Svi oni pridonijeli su da se hrvatska književnost bavi Danteom. Sam Dante je poznavao Hrvatsku i Hrvate, a prvi podatak koji to pokrepljuje jest rasprava *O umijeću govorenja na pučkom jeziku*. Dante u samome dijelu *Čistilišta* navodi: „(...) slavenska bura, (...)“¹⁶¹, potom u *Paklu* piše: „(...) i ko što su kod Pule, blizu žala (...)“¹⁶², u *Raju* govori izričito o Hrvatskoj: „Ko taj što možda iz Hrvatske sada dolazi našu Veroniku zreti (...)“¹⁶³ Spominjanje Hrvatske u *Božanstvenoj komediji* je nešto čemu treba dati pažnju, ali umjerenu iz razloga što je možda Dante htio samo u svoje djelo uvrstiti što više naroda i zemalja. Ipak, činjenica jest da je Dante poznavao Hrvatsku o čemu piše Grgo Novak i navodi poznanstva Dantea s Karlom Martelom koji je okrunjen u Napulju, a bio je kralj Ugarske i Hrvatske.

Koncem 15. stoljeća Dante je već uvelike bio poznat među Hrvatskim pjesnicima koji su ga često puta citirali i/ili parafrazirali. Neki od tih pjesnika su: Marko Marulić, Džore Držić, Šiško Menčetić, Nikola Nalješković, Mavro Vetranović, Nikola

¹⁶⁰ Preuzeto iz: F. ČALE, M. ZORIĆ ur., Dante u hrvatskoj književnosti, u: D. ALIGHIERI, *Djela*, Zagreb, 1976., 736-836., ovdje 736.

¹⁶¹ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 354.

¹⁶² *Isto*, 56.

¹⁶³ *Isto*, 53.

Dimitrović, Dominko Zlatarić, Petar Zoranić... Međutim, najznačajniji je Marko Marulić jer je bio prvi naš prevoditelj Dantea.

U 17. stoljeću se Juraj Barbarić i Jerolim Kavanjin povremeno referiraju na Dantea. Posebno značajan iz toga razdoblja jest Štefan Fučeg kojega Antun Nemčić naziva pseudo-Danteom.

Dvadeseto stoljeće je vrijeme kada se Dantea ponovo čita više, prevodi, citira te ponovo biva inspiracijom našim pjesnicima. Prošlo stoljeće je razdoblje u kojemu je mnoštvo prijevoda Danteove *Božanstvene komedije*, ipak većinom samo njezinih dijelova. Prvi hrvatski prijevod iz *Zore dalmatinske* iz 1845. godine obuhvaća prvih 75 stihova 33. pjevanja *Pakla*, ali je do dan danas nepoznat i potpisan je samo inicijalima V.L. Prvi prijevod cijeloga *Pakla* bio je pisan trohejskim desetercem od strane Stjepana Ivićevića. Prvi pjesnički prijevod je napisao Petar Preradović koji je, usprkos mnogim eliminacijama izvornih Danteovih stihova, daleko nadmašio dotadašnje prijevode. Prevođenjem *Čistilišta* posebice su se pozabavili: Ivan Cabrić, Antun Tresić Pavičić, Milan Begović... Prvi potpuni prijevod u stihovima je djelo Frana Tice Uccellinija. U vrijeme između dva svjetska rata posebno su se u prijevodu istaknuli: Ivo Andrić, Antun Sasso, Lujo Vojnović, Miho Gjuraneć, Milan Pavelić, Antun Vio, Vladimir Nazor, Mihovil Kombol, Stjepan Markuš... Najznačajniji je bio Kombol koji je na posebno estetski način i s mnogo poznavanja oba jezika kroz tridesetogodišnji rad postavio vrlo visok kriterij za kvalitetu rada i samoga prijevoda. Prošlo stoljeće je stoljeće pisaca koji su dobro poznavali Dantea, ali i talijansku kulturu i jezik. Tome je pridonijela blizina, poznavanje talijanskoga jezika (posebice u Dalmaciji i Istri), te putovanja naših pisaca u samu Italiju. Neki od naših pisaca koji su putovali u Italiju su: Šenoa, Veber, Nemčić, Demetar, Kukuljević i drugi. Krucijalnu važnost za to doba je imala sličnost između podneblja talijanskog Risorgimenta i političko-nacionalnih događanja u Hrvatskoj uoči hrvatskoga narodnog preporoda. Dante je tako ostao poznat tijekom cijeloga stoljeća pa sve do danas i uvelike pridonio književnosti kao egzemplar za etičko, vjersko i ljudsko iskustvo, ali i poradi umjetničke ljepote koja je vječna.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Usp. F. ČALE. M. ZORIĆ, Dante u hrvatskoj književnosti, u: D. ALIGHIERI, *Djela*, 763-788.

2.3. UMJETNOST I MODERNOST DANTEA

Istaknuvši neka od značajnijih imena hrvatskih slikara i književnika, sada će se prijeći na prikazivanje načina na koja se sve može interpretirati Danteovo djelo. U svakom opisanom dijelu *Božanstvene komedije* ukazat će se na bit koju taj dio nosi.

U prikazivanju umjetničke vrijednosti samoga djela može se pristupiti s više gledišta poput: povijesnog, političkog, teološkog, jezičnog, filozofskog i slično. U pogledu na nutarnje vrijednosti spjeva, kritički se može gledati na: likove, mjesta, epizode, krajolike, a svaka od triju kantika se može razmatrati kao zaseban dio jedne cjeline. U svakoj od njih dominira karakteristična atmosfera i raspoloženje na koje Dante ukazuje određenim pjesničkim slikama i opisima, kako samoga mjesta, tako i likova koje susreće. Shodno određenoj kantici tako se preinačuje i Danteovo nadahnuće i pjesnička orijentacija.

Pakao je prva od triju kantika koja je ujedno i najdramatičnija i najbogatija pjesničkim slikama i detaljnim opisima. Atmosfera je mračna, tamna, s prizorima užasa, psovki, patnje i jauka. Nazočna su beskonačna osjećanja mržnje, beznađa, prisjećanja na grijeha, strasti, razgolićenosti i svih ostalih grijeha koje je osoba činila za ovozemaljskoga života. Slike epskoga spjeva koje dominiraju *Paklom* su: nepojmljive muke, odurna čudovišta, gladni vragovi, kamenita mjesta, močvare, stijene, ponori, rijeke, kiše, snijeg, ognjevi, potresi i mnoge druge nedaće. U kantici *Pakla* prevladava zbrka zemaljskih stvari i opisuje se zemaljski svijet, te sve što se može opisati i doživjeti na ovome svijetu.

Druga kantika jest *Čistilište* koje je prikazano u stvarnome vremenu, ali za razliku od *Pakla* ovdje duše nisu više tjelesne, nego su tek puke sjene koje idu kroz mučenja i patnju, ali imaju u sebi nadu jer su svjesne da idu k vječnome spasenju. Za razliku od pakla gdje je tama, u čistilištu vlada atmosfera krotke smirenosti, a mjesto je smješteno pod vedrim plavim nebom. Sjene duša u čistilištu osjećaju bol, patnju i kajanje, ali bitna razlika od *Pakla* je ta što ih drži nada i čežnja za rajom prema kojemu streme i hode. Duše su u *Čistilištu* slične jedna drugoj i uvijek hode u skupinama. Ovo je mjesto Dante prikazao donekle spoznatljivo ljudima, jer nije u potpunosti apstraktno poradi mjesta i osjećaja o kojima govori. Ipak, uvelike se razlikuje samo čistilište od pakla, a nebo je na koncu najapstraktnije i najpoželjnije. Sam Dante u sedamnaestom pjevanju ističe kako s vremenom, dok ima svjetlosti osjeća olakšanje posebno kada prelazi u novi krug bliže nebu i patnja je lakša, ali ipak kada svjetlost nestane patnja i

agonija se pojačavaju jer tada biva lišen Božje milosti i svjetla pa nije u mogućnosti napredovati.

Duše koje su u *Raju* oslobođene su svih zemaljskih interesa i uživaju u kontemplaciji. Tu prevladava osjećaj pravde, milosti i ljubavi. U ovoj kantici se govori na najuzvišeniji način, a krajolik je opisan kao beskonačni, mistični znak vječne Božje nazočnosti. Slike kojima Dante opisuje raj su: blještavilo, drago kamenje, cvjetni vrtovi, stabla, voda, jezera, golubovi, pčele i slično tomu. Raj je tu kao slika savršenoga svijeta, sreće i ljubavi.

Umjetnička gradnja *Božanstvene komedije* kao velebnoga djela i klasičnosti se očituje kroz organizaciju kozmografije i topografije, preko prostornog i vremenskog putovanja Dantea, duhovnog i emocionalnog proživljavanja stanja pakla, čistilišta i raja, razvoj likova, opisi mjesta i svega o čemu govori. Dante se služi živim slikama, simbolima i figurama kako bi dočarao trenutke zbivanja stanja duše u jednom od triju eshatoloških stanja. Cijelo djelo se temelji na dijalozima koji imaju raznolikost, intimnost, kolokvijalnost, uzvišenost, zbiljnost, retoričnost i sve što se može istinski implementirati na zbiljski dijalog. Danteovu modernost potvrđuje pjesničko oblikovanje znanstvenih spoznaja, teoloških načela, korištenje tadašnje klasične baštine, u prvome redu – Biblije. Utjecaj Svetoga pisma na Dantea se očituje kroz nutarnje i stilske refleksije, kroz proročki stav te žestoke invektive i osude preko kojih se zazivaju kazne za počinjene grijehе. Prva velika indicija modernosti Dantea je bio novi odnos prema klasičnim vrijednotama rimske drevnosti prema čemu se Dante može smatrati i pretečom humanizma, te prvim vjesnikom renesansne kulture. Osim toga, značajke Danteove modernosti se mogu očitati i u odnosu prema povijesti, prema velikim umjetnicima koji prikazuju i otkrivaju najdublje istine o čovjeku. Shodno tomu, u spjevu su neki veliki povijesni događaji (križarski ratovi, povijesni mitovi) naišli na slabu prolaznost i zamijećenost, dok je u prvom planu prikaz i opis čovjekova iskustva. Jedno od ključnih promjena i novina koje je Dante uveo jest prikaz likova i stavljanje čovjeka u središte.¹⁶⁵

Ovime se zaključuje govor o Danteu i njegovome djelu *Božanstvena komedija* s naglaskom na kantiku o *Čistilištu*. Dante je, kako je već istaknuto, bio gotovo uvijek na tragu katoličke teologije, te se nadahnjivao mislima Tome Akvinskog, Aristotela, Brunetta Latinija, Alberta Velikoga i ostalih svjetskih mislilaca. *Čistilište* je pisao

¹⁶⁵ Usp. F. ČALE, M. ZORIĆ, Dante Alighieri, 38-43.

usporedno sa sedam glavnih grijeha, te u spjevu koristi mnogo slikovitih prikaza. Osim slikovitih opisa, riječima je davao i vizije. Cilj je bio povezati Danteov opis čistilišta s katoličkim naukom. Početak je bio općeniti prikaz Dantea i njegova života, potom ključni dio rada odnosio se na katolički nauk o glavnim grijesima i Danteovom mišljenjem o istim. Osim toga, izneseni su odabrani citati koji potkrepljuju misao koju je Dante htio prenijeti i naglasiti. Kako je imao veliki utjecaj na mnoge pjesnike i pisce, ali i slikare, napravljen je koncizni prikaz utjecaja Dantea na Hrvate. Dante je pjesnik koji i dan danas ima utjecaja, te se još uvijek neki bave prijevodima njegovih djela. Osim toga, mnogi slikari se inspiriraju njegovim pjesničkim slikama.

Za kraj rada prikazati će se katolički nauk o čistilištu, te potom legende i životi svetaca koji su imali viđenje istoga. Govor o ovome je važan kako bi se prikazala paralela misli Dantea i katoličkog nauka. Osim općeprihvaćenog katoličkog nauka, bit će govora i o sličnim ili gotovo identičnim viđenjima svetaca prije i poslije Dantea.

3. Prikaz čistilišta u kršćanskoj vjeri

Zaključni dio svega rada jest govor o katoličkome nauku o čistilištu. Iznesene će biti samo neke ključne stvari i misli. Neće se zalaziti u detaljne opise i razrade nekih tema, te će, shodno tomu, nešto ostati manje definirano, ali cilj i jeste samo površno prikazati ovu temu. Mnogo je važnije ukazati na presudne aspekte i obilježja koja su važna za shvaćanje katoličkog nauka o čistilištu. I ovdje će se površno raditi usporedbe s Danteom, opet iz razloga kako bi se opravdao njegov ispravan pogled i njegova vjerodostojnost katoličkim dogmama. Katolički nauk o čistilištu kroz povijest mnogo je složeniji, ali će se samo iznijeti zaključci sabora i prije toga će se površno poći od biblijskih tekstova koji ukazuju na istinsku postojanost ove onostranosti u kojoj duše bivaju čišćene i pripravljane za gledanje Boga i bivanja u Njemu.

Nauk o čistilištu, kako je već naglašeno, zastupljeno je i u kršćanstvu prema kojemu duše umrlih bivaju u stanju pročišćenja poradi lakih grijeha u kojima su umrli i zbog kojih nisu dostojne egzistirati u nebu i u apsolutnome zajedništvu s Bogom. Može se reći kako je ideja čistilišta lokalizirana u povezanosti zajedništva sa svima svetima što pruža i svojevrsan osjećaj solidarnosti među ljudima koji ne biva ugašen nakon smrti osobe, nego živuća, putujuća Crkva, moli za pokojne u čistilištu, za trpeću Crkvu. Biblijski tekstovi, koji su gore navedeni, na izravan način ne govore o čistilištu, ali su važni jer je u njima teologija prepoznala jezgru koja će dovesti do dogmatskih izričaja o

čistilištu. Već su se crkveni Oci služili izrazima koji su aludirali na očišćenje od grijeha i polako se dolazilo do sustavnoga govora i nauka o čistilištu koje potječe još iz 12. stoljeća.¹⁶⁶ Važnost molitve za duše u čistilištu možemo naći i u životopisima i legendama svetaca. Jedan od primjera jest život blažene Stjepane Quinziani koja je bila uz pokojnu sestru Pavlu koja joj je rekla da moli za nju jer ne može podnositi boli čistilišta.¹⁶⁷ Osim toga, Dante je govorio o molitvi za pokojne na sljedeći način:

„(...) s molitve dobrih rok taj kraće traje.
Sad vidiš kol'ko radosti mi zada
Što ćeš Konstanci mojoj dobroj reći
Kako me vidje i što čekam sada,
Jer mnogo vrijedi pomoć živih.“
„Živ sam; i nek ti usta ne krate,
Izabrani duše, molit, (...)”
Stoga mi pomozite molitvama malo.“¹⁶⁸

Kako je već konstatirano u drugome dijelu rada, od velike važnosti su molitve za pokojne koje i sam Dante ističe. Njegov tekst na pjesnički način i u svjetovnim krugovima želi potaknuti na razmišljanje o pokojnima i njihovoj potrebi za našim molitvama. Iako se može ubaciti neki tekst teološke naravi, Dante ipak daje nadu da nisu samo teolozi i vjernici ti koji uviđaju važnost molitve za pokojne. Molitva za pokojne je nešto što nikome, napose laicima, ne treba biti strano. Moliti za pokojne, za onu trpeću Crkvu, je poziv za sve žive vjernike koji trebaju uvijek u vidu imati zajedništvo i povezanost svih ljudi. „Te duše trpe bol samo zbog gubitka gledanja Boga.“¹⁶⁹ Kako bi smo istinski živjeli svoju vjeru valja poći od gledanja drugih i shvaćanja važnosti zajednice jer svi utječemo jedni na druge, a grijeh jednoga utječe na cijelu zajednicu vjernika. Isto tako je i s dobrim djelima. Duše koje u čistilištu ne mogu gledati Boga licem u lice i biti u Njemu i s Njim poradi pročišćenja, trebaju pomoć živih vjernika u vidu svakodnevne molitve i prikazivanje mise za pokojne. Kako je već istaknuto u ovome radu, trpeća Crkva ne može moliti samo za sebe, nego i za druge. Zbog toga smo mi kao vjernici pozvani molili za njih. Prije svega toga treba poći od

¹⁶⁶ Usp. M. ZOVKIĆ (ur.), *Suvremena katolička enciklopedija*, Split, 1998., 159.

¹⁶⁷ Usp. F. X. SCHOUPPE, *Čistilište tumačeno životima i legendama svetaca*, Đakovo, 2011., 70.

¹⁶⁸ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 205-206.; 259.

¹⁶⁹ F. X. SCHOUPPE, *Čistilište tumačeno životima i legendama svetaca*, 73.

same Biblije i tekstova koji nam govore kako čistilište nije plod teologa, nego ima duboke korijene u Bibliji.

Počevši od biblijskih tekstova ne postoji upotreba pojma čistilišta, ali uvelike se ukazuje na stvarnost istoga. Mnogobrojne rasprave su vođene oko Biblijskih tekstova koje su autori uzimali kao one koji govore o samome čistilištu. Prvi tekst kojega se uzima u obzir jest onaj 2 Mak 12, 14-45. Prema autoru Candidu Pozu, polazi se od izvornog teksta, ne od prijevoda Vulgate. „I sabravši sabrao oko dvije tisuće drahmi, (Juda Makabejac) poslao ih je u Jeruzalem, da se prinese žrtva za grijeh. Učinio je to vrlo lijepo i plemenito djelo, jer je mislio na uskrsnuće. Jer da nije vjerovao da će pali vojnici uskrsnuti, bilo bi suvišno i ludo moliti za mrtve. K tomu je imao pred ovima najljepšu nagradu koja čeka one koji usnu pobožno.“ (2 Mak 12, 43)¹⁷⁰ Egzegetski se mogu izdvojiti dva elementa. Prvi je taj da autor hvali djelo, ali i Judino uvjerenje kada misli na uskrsnuće. Drugi element je taj da ti koji su već mrtvi nisu mrtvi u stanju osude ili neprijateljstva s Bogom (misli se na one koji su umrli pobožno), ali se ipak ukazuje na to da im je ostalo nešto čega se trebaju osloboditi, a sve je to učinjeno kroz prizmu uskrsnuća.

Idući tekst koji upućuje na biblijsko utemeljenje govora o čistilištu govori: „Naziduje li tko na ovome temelju zlatom, srebrom, dragim kamenjem, drvom, sjenom, slamom – svačije će djelo izići na svjetlo. Onaj će Dan pokazati jer će se u ognju očitovati. I kakvo je čije djelo, oganj će iskušati. Oстане li djelo, primit će plaću onaj tko ga je nazidao. Izgori li čije djelo, taj će štetovati; ipak, on će se sam spasiti, ali kao kroz oganj.“ (1 Kor 3, 12-15). I ovdje se mora poći od toga da se ne traži razvijena ideja samoga nauka o čistilištu, nego klica te ideje koja se razvijala kroz povijest. Ovaj tekst govori o ljudima koji su gradili na Kristovom temelju i gdje on ima veće ili manje vrijednosti, a ne o onim ljudima koji su gradili na temeljima koji se ne tiču Krista niti malo. Kada dođe dan suda nastupit će i očitovanje vrijednosti onoga što su gradili. U navedenom tekstu kada se spominje oganj, ne misli se na oganj čistilišta nego na sliku suda Božjega. „Izgori li čije djelo taj će štetovati“. Subjekt od štetovati nije u ovom slučaju djelo, već onaj koji je gradio, izraz „taj će štetovati“ oponira izričaju „primit će plaću“ koji je iz prethodnoga retka. Odnosno, izričaj „štetovat će“ se ne odnosi na to da se vidi da je njegovo djelo uništeno, nego to uključuje kaznu, te osoba koja nije imala dobre temelje „štetovati“, odnosno da će morati dobiti određenu kaznu. „On će se

¹⁷⁰ Preuzeo iz: C. POZO, *Eshatologija*, Sarajevo, 1997., 440.

spasiti, ali kao kroz oganj“ (r. 15).¹⁷¹ Takav će čovjek proći neku vrstu očišćenja jer će morati postati takav da se Bogu sviđi i da postane dostojan vječnosti.¹⁷² U samome Biblijskome tekstu nema uporabe pojma čistilište, ali to nikako ne znači da nije postojala vjera u njega. Pojam je oformljen kasnije, ali vjera u čistilište je nazočna od početka.

Razdoblja 1. i 2. stoljeća su razdoblja u kojima nema spoznajnog govora o čistilištu, no već tada postoji molitva za pokojne. Jedno od najstarijih govora o čistilištu se pripisuje Ciprijanu, značajnom ranokršćanskom teologu s područja Afrike, a datira iz 3. stoljeća. On govori o dugoj kazni koja ostaje vjerniku nakon ispovjedi i izvršene pokore. Ta kazna se ne izvršava za vrijeme ovozemaljskog života jer se zahtjeva okajanje koje predstoji nakon smrti. Ovo svjedočanstvo najvjerojatnije govori o čistilištu i čistilišnim kaznama gdje čovjek prisprije zbog vremenitih kazni. Sveti Augustin nerijetko govori o „vatri koja popravlja“ ili o „čistilišnoj vatri“, a nakon toga nastaje i nauk među latinskim Ocima koji su slijedili Augustinove temelje. Od 4. stoljeća mnogi su afirmirali vjerovanje u čistilište, poput sv. Ćirila Jeruzalemskog, sv. Efrema, sv. Bazilija i mnogih drugih.¹⁷³ Nakon izvjesnoga vremena misao i nauk o čistilištu razvio se i definitivno postao formuliran na koncilima u Lyonu i Firenci, te potom Trident i II. Vatikanski, kao i Katekizam koji repliciraju i utvrđuju ovu dogmu.

Drugi Lyonski sabor godine 1274. svečano je proglasio dogmu o čistilištu. „Ako oni koji se zaista kaju umru u ljubavi, prije nego su dostojnim plodovima pokore dali zadovoljštinu za učinjeno i propušteno, njihove će se duše poslije smrti čistiti kaznama čistilišta, odnosno očišćenja, kao što nam je (to) protumačio Ivan; a za ublažavanje takvih kazni pomažu im molitve živih vjernika, to jest misne žrtve, molitve i milostinja i druga djela pobožnosti, koje vjernici prema uredbama Crkve običavaju činiti za druge vjernike.“¹⁷⁴

Sabor u Firenci je slično sažeo nauk: „Isto, ako su pokojnici umrli u Božjoj ljubavi prije nego li su se dostojnim plodovima pokore zadovoljili za grijeha počinjene (djelatno) ili propustom, njihove će se duše poslije smrti čistiti kaznama čistilišta

¹⁷¹ Usp. *Isto*, 440-442.

¹⁷² Usp. R GUARDINI, *Posljednje stvari*, Zagreb, 2002., 36.

¹⁷³ Usp. C. POZO, *Eshatologija*, 442-443.

¹⁷⁴ H. DENZINGER, P. HUNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, Đakovo, 2002., br. 856. (=DH)

(...)“¹⁷⁵ Nadalje, završava se ukazivanjem na važnost molitve putujuće Crkve za onu trpeću Crkvu.

Tridentski sabor (1546. - 1563.) je definirao da se nauk o čistilištu uzima kao sastavni i važni dio vjere. Usprkos tomu, nekoliko se puta vraćao te ponovno potvrdio na kasnijim saborima.

Drugi vatikanski sabor (1962. - 1965.) u dogmatskoj konstituciji *Lumen Gentium* govori o čistilištu kao jednom od tri stanja, odnosno o putujućoj, proslavljenoj i trpećoj Crkvi. Pored toga dotiče se i molitve za pokojne.¹⁷⁶

Katekizam Katoličke Crkve naučava o čistilištu u broju 1030: „Oni koji umru u milosti i prijateljstvu s Bogom, a nisu potpuno čisti, iako sigurni za svoje vječno spasenje, moraju se poslije smrti podvrgnuti čišćenju, kako bi postigli svetost nužnu za ulazak u nebesku radost.“

Zaključak općenitog i letimičnog pregleda katoličkog nauka o čistilištu je završen iznesenim dogmama sa sabora koji opravdavaju vjerovanje u njega, te prikazima nauka Crkve u Katekizmu Katoličke Crkve. Nakon biblijskoga i teološkog pregleda tumačit će se čistilište kroz živote i legende svetaca koji su imali viđenje istoga.

3.1. LEGENDE I ŽIVOTI SVETACA O ČISTILIŠTU

Nakon iznesenog prikaza katoličkog nauka, prikazat će se samo neki primjeri svetaca koji su u životu imali vizije samoga čistilišta. Ovaj prikaz će biti rađen po knjizi Françoisia Xaviera Schouppera koji je opisao mnoga svjedočanstva, ali i legende svetaca koji govore o viđenju čistilišta. Viđenja raznih svetaca koja iznosi lako se mogu povezati i sa Danteovim mišljenjem i njegovim opisima čistilišta.

U analima *Male Braće* iz 1285. godine sv. Antonin je zabilježio priču o redovniku koji je dugo vremena patio od teške bolesti. Tako mu jednom Bog posla anđela i dopusti mu da bira hoće li umrijeti odmah i tri dana podnositi muke čistilišta ili će još godinu dana biti bolestan i ići odmah u nebo. Suočen s time, redovnik odabere tri dana čistilišnih muka. Nakon jednoga sata ga anđeo posjeti, te ga redovnik upita: zar nije trebao biti tu samo tri dana? Na to mu anđeo odgovori kako je tu tek jedan sat i da

¹⁷⁵ *Isto*, br. 1034.

¹⁷⁶ *Usp. Isto*, 439.

težina patnje vara pogled na vrijeme.¹⁷⁷ Muke čistilišta su teške jer se najkraći dio vremena čini jako dugo, te što je patnja teža, to se kraće vrijeme čini dužim. Iako je teško smjestiti stanje čistilišta u neko određeno vrijeme, prema svjedočanstvima možemo govoriti i o čistilištu kroz prizmu vremena kako bi pokušali opisati i dočarati tu patnju i bol. Osim toga, čovjek je nužno određen prostorno-vremenskom dimenzijom i ne zna promišljati drugačije zbog čega ima samo govor koji je ograničen.

Prema knjizi Mudrih izreka osoba će trpjeti prema onome što griješi i koliko griješi (Usp. Mudr 11, 17). Sv. Beda Časni će tako reći da je i u nebu svatko nagrađen prema dobrim djelima i da će svatko primiti svoju krunu i odjeću slave. Blaž Massei kojega je sv. Bernardin iz Sijene uskrisio od mrtvih dok je još bio dječak, vidio je različitost čistilišnih muka. Blaž svjedoči kako je u čistilištu vidio grozna mučenja, ali da su ona vrlo različita prema težini grijeha za koje su osobe kažnjene.

Nadalje, kroz svjedočanstvo sv. Franciske, utemeljiteljice Družbe oblata, navodi se da ju je Bog proveo kroz pakao i čistilište te joj prikazao tajanstveni red tih mjesta. Rečeno joj je kako je čistilište zapravo boravak u nadi. Čistilište je, kako kaže sv. Franciska, razdvojeno u tri reda koja liče na tri velike pokrajine patničkoga kraljevstva. Odjeli su smješteni jedan ispod drugog, a duše su smještene prema težini grijeha. Najniži dio ispunjen je gorućim ognjem, ali nije toliko mučno kao u paklu. To djeluje kao goruće more te su tu bačene brojne duše koje su smrtno zgriješile, ali su se ispovjedile, no ipak nisu iskazale dovoljno zadovoljštine za oprost grijeha. U donjem dijelu čistilišta su svjetovnjaci i osobe posvećene Bogu koje nisu ispravno živjele u duhu svojega staleža. Srednji dio čistilišta namijenjen je dušama s lakšim grijesima i taj je prostor podijeljen u tri djela. Prvi je nalik ogromnom ledenom zatvoru, drugi je poput kotla s užarenim uljem i smolom, a treći dio liči na ribnjak pun tekućeg željeza rastopljenog zlata ili srebra. Slično svjedočanstvo je ostavila i sv. Magdalena de Pazzi, karmelićanka iz Firence. Ona je također bila provedena čistilištem i govori o mnogim stanjima duša koje trpe shodno svojim počinjenim grijesima.¹⁷⁸

Dante također govori o čistilišnom ognju, te kaže:

„Skup duša vidjeh gdje kroz oganj kroči...”¹⁷⁹

¹⁷⁷ Usp. F. X. SCHOUPPE, *Čistilište tumačeno životima i legendama svetaca*, 67-68.

¹⁷⁸ Usp. *Isto*, 35-38.; 80-85.

¹⁷⁹ D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 327.

Dante govori o ognju čistilišta koji pročišćuje duše koje bivaju podvrgnute toj spasonosnoj vatri. Osim toga, govori kako sve duše ne trpe jednako i poradi toga je čistilište i kategorizirao u sedam krugova (uz predčistilište). Svaki grijeh nije moguće jednako gledati jer i sam katolički nauk jasno govori kako valja razlikovati laki, teški i smrtni grijeh. Shodno tomu može se i doći do konstatacije da ne mogu sve duše jednako patiti, niti duljinom, niti jačinom očišćenja koje prolaze na određeni način. Taj način mnogi uspoređuju s ognjem, ili pak s ledom, a to je već neprikladno tvrditi. Osim govora o jačini ognja i samome stanju koje duše prolaze u čistilištu tema koja je enigmatična je i duljina trajanja očišćenja. Ovdje možemo zaključiti kako ne nose svi grijesi jednaku kaznu i ne trpe duše jednaku jačinu boli pročišćenja, a nadalje će se nešto reći o trajanju zadovoljštine za grijehe, odnosno pokušati će se dati odgovor na pitanje: koliko duša biva u stanju pročišćenja?

3.2. DULJINA ONOSTRANOGA PROČIŠĆENJA

Kada je riječ o trajanjima čistilišnih kazni, sam katolički nauk nigdje ne ističe kako se to trajanje određuje, jer mi razmišljamo uvijek ljudski i ne znamo Božju logiku. Vjera je tu da svaka kazna određuje odnos broja i težine grijeha s trajanjem i načinom čistilišnih patnji. Vjera je također tu da Bog može skratiti patnju molitvom putujuće Crkve za trpeću Crkvu. Općeprihvaćeno mišljenje crkvenih naučitelja je to da čistilišne muke nisu ograničene nego mogu trajati stoljećima, čak i do konačnoga suda. Schoupper iznosi primjer pape Inocenta III. koji se objavio svetoj Lutgardei, što je zapisao Toma de Cantimpre. Papa govori kako je zbog tri grijeha osuđen na pročišćenje koje će biti tu za vijeke vjekova. Pomoć mu može pružiti molitva sv. Lutgadre po zagovoru Blažene Djevice Marije koja mu je dopustila da joj se objavi i moli ju za pomoć.

Iduće svjedočanstvo je o sv. Vinku Fererskome dominikancu, koji je govorio o svojoj sestri. Ona je bila ravnodušna prema opomenama i živjela previše svjetovno. Redovnik je molio za svoju sestru koja je završila u čistilištu jer se netom prije svoje smrti pokajala za grijehe. Poslije smrti mu se ukazala u plamenu s molbom da se moli za nju i prikaže 30 misa. Nakon molitvi i misa ponovo mu se ukazala okružena anđelima i otišla je u nebo. Iz svega toga, kao i brojnih sličnih primjera, jasno je kako

trajanje muka može biti različito čak i do kraja vijeka. Usprkos svemu, Bog je milosrdan i spreman uslišiti molitve i mise namijenjene za spas duša.¹⁸⁰

Prikaz čistilišta u kršćanskoj vjeri ne odnosi se isključivo samo na Danteov nauk, što je već i naglašeno u samome radu. Sve je usko povezano, bilo da se radi o molitvi za pokojne, o dijelovima čistilišta, o grijesima ili vremenitim kaznama. Dante se čak i sam referira na Bibliju, prati nauk Tome Akvinskoga i njime se nadahnjuje. Cilj je bio vidjeti imaju li katoličanstvo i Dante poveznice, te utjecaj katoličkog nauka na Dantea. Jasno se da konstatirati kako je utjecaj katoličanstva bio velik i da se Dante uvijek vodio putem vjere i dogmi pretočivši to u svoj pjesničko-umjetnički jezik.

4. Zaključne misli o čistilištu

„Kakva kirurgija duša!“¹⁸¹ Švicarski katolički teolog i svećenik Balthasar će čistilišno pročišćenje nazvati spasonosnom kirurgijom duše pomoću koje Krist čovjeka navikava na Boga i općinstvo svetih. To je iskustvo za čovjeka bolno, ali na koncu spasonosno jer čovjek time biva sve više i više kristolik što ga čini dostojnim ući u nebo.¹⁸² Osoba koja biva podvrgnuta pročišćenju je ona koja nije u potpunosti bez grijeha, ali je umrla u prijateljstvu i zajedništvu s Bogom. To stanje ili mjesto Katolička Crkva naziva čistilištem. Početak nauka o čistilištu datira iz 2. st. po. Kr. što čitamo u Drugoj knjizi o Makabejcima kada Juda Makabejac određuje da se za pale vojnike prinesu žrtve kako bi im Bog oprostio grijeha (Usp. 2 Mak 12, 43-45). Tijekom povijesti nema puno govora o čistilištu sve do Tertulijana, Ciprijana i Klementa Aleksandrijskog. Već je na početku teoloških govora o čistilištu vidljiva razlika između Zapada i Istoka, jer se na Istoku ideja vatre koja pročišćava teško prihvaća, što se zadržalo i danas, iako ne kod svih istočnih teologa. Tijekom 13. st. dolazi do razilaženja i sučeljavanja između dviju različitih crkveno-tradicionalnih vjerovanja između Grka i Latina. Opravdanje za katoličko vjerovanje u pročišćavajuću vatru se potkrepljuje Biblijskim tekstovima Mt 12, 32 i 1 Kor 3, 13-15. Potom su održani II. Lionski sabor, sabor u Firenci i Trident gdje se konačno definirao nauk o čistilištu.¹⁸³ Naziv „čistilište“ ustalio se u srednjem

¹⁸⁰ Usp. F. X. SCHOUPPE, *Čistilište tumačeno životima i legendama svetaca*, 80-94.

¹⁸¹ H. U. von BALTHASAR, *Eshatologija u našem vremenu. Posljednje čovjekove stvari i kršćanstvo*, Zagreb, 2018., 136.

¹⁸² Usp. B. VULIĆ, Spasonosna kirurgija duše, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 146(2018.)10, 1.

¹⁸³ Usp. A. JURIC, Crkveni nauk o čistilištu u katehezi, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 146(2018.)10, 24-29., ovdje 25-26.

vijeku i označava događaj očišćenja čovjeka koji je umro u stanju lakoga grijeha, ali s dobrom raspoloživošću. Točnog znanja o tomu što se događa u čistilištu nema.¹⁸⁴ Nije sporno postojanje samog čistilišta, nego govor o čistilištu kao mjestu u kojemu čovjek ispašta za grijeha i biva kažnjen. Može se reći da je problematika u tomu što ljudi žele na Boga prenijeti ljudska stajališta i poglede na trpljenje koje za Njega možda i nije kazna u smislu kakvom ju mi poznajemo, nego se tiče toga da promjeni čovjeka na bolje i prilagodi ga zahtjevima njegove ljubavi.¹⁸⁵

Čistilište je slika susreta s Kristom i slika pokajničke boli koju čovjek osjeća pri tome susretu. Čovjek osjeća bol jer nije dostojan ljubavi Božje i jer ga boli njegova vlastita grešnost.¹⁸⁶ Bol je ta koju čovjek osjeća iz razloga što sebe vidi onakvim kakvim ga sam Bog vidi. U tome susretu čovjek postaje takav da se Bogu sviđi i postane dostojan ući u nebo.¹⁸⁷ Prema tomu može se utvrditi kako je čistilište određeno svojevrsno sazrijevanje i usavršavanje osobe. „Čistilište nije neko mjesto između pakla i raja nego je ono ostvarenje čovjekova temeljnog zvanja, a to je – biti s Bogom.“¹⁸⁸ Dakle, Bog je čovjeka već prihvatio i odredio ga za vječno spasenje, ali poradi grijeha prolazi to pročišćenje i usavršavanje duše koja je priprava za gledati Boga, te biti s Njim i u Njemu. „Čistilište je, radije, nužan unutarnji proces čovjekova preobraženja u kojemu on postaje sposoban za jedinstvo za Krista, sposoban za Boga, a time i sposoban za jedinstvo s čitavim *communio sanctorum*, zajedništvom svetih.“¹⁸⁹ Čovjeka spašava potpuno prihvaćanje vjere. Čistilište jest susret s Gospodinom koji u čovjeku spaljuje i čisti sve ono loše kako bi postao dostojnim vječne radosti i kako bi prešao u najčišće krilo vječnoga života. To je pasivno djelovanje na vjernika koje je krajnje mučno, bolno, ali i neizbježno za preoblikovanje duše.¹⁹⁰ „Uskrsli Krist konačni je smisao i eshatološka budućnost čovjeka i cjelokupne stvorene stvarnosti. On je nebo za one koji ga budu dostojni, on je pakao za one koji su ga izgubili, on je čistilište za one koji se čiste u njemu.“¹⁹¹

¹⁸⁴ Usp. K. RAHNER, H. VORGRIMLER, *Teološki rječnik*, 91-92.

¹⁸⁵ Usp. M. ŠIMUNOVIĆ, Kako danas poučavati o eshatonu – posljednjim stvarnostima, u: *Riječki teološki časopis* 9(1997.)1, 159-180., ovdje 169., dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=142523 (15. 5. 2021.)

¹⁸⁶ Usp. A. GRUN, *Što dolazi nakon smrti?*, Zagreb, 2011., 78.

¹⁸⁷ Usp. R. GUARDINI, *Posljednje stvari*, 36.

¹⁸⁸ L. NEMET, *Kršćanska eshatologija*, 85.

¹⁸⁹ J. RATZINGER, *Eshatologija*, Split, 2013., 218.

¹⁹⁰ Usp. H. U. von BALTHASAR, *Eshatologija u našem vremenu. Posljednje čovjekove stvari i kršćanstvo*, 131-133.

¹⁹¹ I. RAGUŽ, *Vesperae sapientiae christianae*, 78., bilj. 12.

Dante o čistilištu govori povezujući vjeru i pjesništvo u jedan harmoničan suodnos. Stoga ne čudi kada je papa Franjo 2021. godine u Apostolskome pismu *Candor lucis aeternae* istaknuo je da je Dante pjesnik nade. Nada je to koja ukazuje na vječni spas duše, ali i ne smije se zaboraviti mučno trpljenje u stanju čistilišta.

„I tako, mislim, rade ove sjene
Sve vrijeme što se u toj vatri kaju;
Na taj su lijek i hranu osuđene
Da bi zarasla rana im na kraju.“¹⁹²

¹⁹² D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, 327.

Zaključak

Cilj svega rada bio je višeslojan. Temeljni cilj bio je predstaviti Danteovo djelo *Božanstvena komedija*, ali s naglaskom na kantiku o čistilištu. Razlog za govor o eshatološkim temama, napose o čistilištu, je taj što je to u današnjim vremenima dosta enigmatično možebitno čak i nepoželjno. Čovjek 21. stoljeća ne trpi teške govore, niti želi razmišljati o mogućnostima poslije smrti: postoji li nešto, postoji li pakao, čistilište ili raj. Takva pitanja su nepoželjna, nepoželjan je svaki govor koji uključuje smrt ili nešto što u sebi nema hedonizma. Čistilište je tema koja je i u kršćanstvu sve manje obrađivana. Vjernike se više ne upozorava na shvaćanje vječnosti i nepropadljivosti naših duša, te da duša trpi poradi naših grijeha, čak i onih lakih. U posljednje vrijeme sve se manje toga shvaća kao grijeh, došla su vremena kada se ne govori o grijehu, nego o pogrešci. Osim toga sve je manje onih koji redovito prakticiraju istinske i redovite ispovijedi. Mnogo toga postaje razvodnjeno i mlako. Mnogi vjernici, bilo laici, bilo klerici, kao da bježe od strahote grijeha i ne prakticiraju ispovijed, te možda ne žele promišljati o duši koja je stvorena za vječnost i koja nosi sve naše dobre, ali i loše postupke, djela i riječi u vječnost i pred samoga Boga.

Što se tiče Dantea, bio je to talijanski pjesnik 13. stoljeća koji je i dan danas jedan od svjetski poznatijih i citiranijih pjesnika. Tako je prvi dio rada posvećen prikazu Danteove osobnosti, potom se govorilo o Danteu u mislima pape Benedikta XV. i pape Franje. Papa Franjo na poseban način ističe važnost čitanja Dantea koji je na svjetovan i književan način vjernicima ukazivao na važnost vječnog postojanja nade u Božje milosrđe i na borbu kroz život protiv napasti grijeha i uviđaja svjetla koje nas na koncu čeka. Prikazan je koncizan uvid u cijelo djelo *Božanstvena komedija* kako bi se dalje lakše shvatila Danteova misao. Važno je bilo reći ponešto o paklu, čistilištu i raju, slikovito prikazati kako je Dante to shvatio i tumačio. Potom se u prvome dijelu obradila simbolika u Danteovu djelu, jer čitati Dantea bez poznavanja njegove simbolike je beznačajno. Dante je zagonetač, u svemu radi simboliku, napose kroz brojeve. Prvi dio rada dao je općenitu sliku o Danteu, njegovu životu i ključnim mislima kojima se povodio. Iz toga se može zaključiti kako je Dante kroz svoja djela ljudima ukazivao na nadu i važnost borbe u ovozemnom životu kako bi svatko došao pred Boga što čišći i sa što više ispravno usmjerene ljubavi.

Drugi dio rada predstavlja središte teme i naglašava svaki krug čistilišta posebno. Mnogi su se referirali na kantiku o paklu, koja je uvelike bogatija slikama,

ekspresijama i zapletima. Ipak, kantika o čistilištu je ona koja ulijeva nadu u spas, ali još i više ukazuje i upozorava na ono što za sobom nose posljedice grijeha. Dante je i sam kroz svoja djela citirao Sveto pismo i na direktan način ukazivao na svoju vjeru i nauk Crkve. Svaki od krugova je rezerviran za određene duše koje su počinile jedan od sedam glavnih grijeha. Dakle, to su: oholost, zavist, srditost, nemarnost, škrtost, neumjerenost i bludnost. Svaki krug je za određene grešnike koji na putu očišćenja prolaze kroz različite patnje što im pomaže da preko okajavanja grijeha na koncu dođu do raja. Cilj ove razrade bio je da se ukaže na pripomoć u shvaćanju čistilišta koju možemo pronaći van teoloških okvira, čak i u književnosti. Danteovo tumačenje ovih čistilišnih patnji usporedno s grijesima nije različito od katoličkoga nauka, te se teološka misao može upotpuniti ovim umjetničkim načinom i slikovitim opisima toga stanja onostranosti. Dante je radio komparaciju koja je za cilj imala ukazivanje na gradaciju grijeha, ali i kako svaki grijeh vuče za sobom posljedice i svako snosi odgovornost za svoja djela, riječi i misli. Zaključiti se može kako je potrebno uviđati strahotu posljedica grijeha koja zamućuje u ljudima sliku Boga i kako grijesi udaljuju ljude od Boga. Čistilište je nada vjernicima da je Bog milosrdan i da čak nakon smrti pruža čovjeku priliku da okaje svoje grijehe kako bi ipak na koncu bio kroz vječnost s Bogom i u Bogu.

Treći dio rada je za cilj imao prikazati koliko je Dante utjecao na mnoga područja umjetnosti, poglavito književnost i slikarstvo. U radu su spomenuti samo neki hrvatski književnici koji su se u svojim djelima referirali na Dantea. Uz to su vrlo značajni i mnogobrojni prijevodi. Osim književnika ostavio je utjecaja i na slikare koji su na svojstven način preko Danteovih vizija i riječi oslikavali i pokušali dočarati stanje čistilišta. Osim važnosti na ukazivanje utjecaja kojega je Dante imao, u trećem djelu rada se nastojalo ukazati i na važnost otvorenosti teologije pred mnogim pitanjima na koje je teško dati odgovor i teško nešto ograničiti pukim definicijama. Ponekad je teško izreći nešto jezikom, te se može posegnuti za umjetnošću i slikovitim prikazima o kojima se nerijetko može više maštati i promišljati, te kristalizirati viziju, dok definicija ne ostavlja toliko prostora za umovanje.

Za sam kraj svega rada se koncizno izrekao nauk Katoličke Crkve o čistilištu s naglaskom na zaključke Crkvenij sabora. Osim toga, kraj je komparacija Dantea i viđenja svetaca. Izdvojeni su samo neki svetcu koji su imali vizije čistilišta, koje su kako se da konstatirati uvelike povezane s mišlju Dantea.

Jedan od ciljeva je bio povezati teologiju s književnošću i umjetnošću što je na koncu i postignuto. Kroz cijeli drugi i treći dio rada su rađene poveznice između Dantea, te raznih slikara i umjetnika koji se bave temom čistilišta. Čistilište u mislima Dantea je isto kao i ono u viđenjima svetaca. Prema tomu se može reći kako se teologija kao znanost može povezivati sa umjetnostima i ne držati se samo za sebe izdvojena od svega, ali prvenstveno treba nastojati očuvati i njegovati svoj izvorni nauk koji se može prikazati na mnoge načine, a ne samo kroz definicije.

Dante je čistilište prikazao kao teško mučilište, ali osim toga ono je puno nade i sve duše iz čistilišta idu k bivstvovanju s Bogom i u Bogu. Cilj rada bilo je ukazati na postojanje čistilišta, na muke koje čekaju one koji žive u grijehu, probuditi razmišljanje ljudi o temi o kojoj se sve manje priča i osvijestiti ljude o postojanju vremenitih kazni koje su posljedice grijeha. Svaki grijeh, teški ili laki, nosi za sobom određenu kaznu poradi koje čovjek mora ispaštati i tako se očistiti od grijeha, bilo to na zemlji ili u onostranosti. Kako i sam Dante ukazuje, tako i svaki vjernik mora uvijek biti okrenut k Bogu, svojemu Stvoritelju koji ga čeka da mu se vrati. Nakon silne muke čistilišta osoba biva dostojna biti s Bogom koji je uvijek u raspoloženju čekanja da mu se izgubljene i slabe osobe vrate bez grijeha i s ispravnom ljubavlju. Čistilište vjericima daje nadu da je Bog milosrdni otac koji je ne odustaje od svoje djece nego im uvijek pruža konačnu priliku za spasenje, ali i važno je biti svjestan kako nema grijeha koji će proći nekažnjeno.

Bibliografija

- ALIGHIERI DANTE, *Božanstvena komedija*, ur. F. Čale i M. Zorić, Zagreb, 1976.
- ALIGHIERI DANTE, *Božanstvena komedija; Čistilište*, ur. B. Petrač, Zagreb, 2022.
- ANIČIĆ MILJENKO, Škrtost – krivi odnos prema novcu, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 143(2015.)12, 10-15.
- BALTHASAR HANS URS VON, *Eshatologija u našem vremenu. Posljednje čovjekove stvari i kršćanstvo*, Zagreb, 2018.
- BEŠLIĆ MILAN, *Dante suvremenik u suvremenoj Hrvatskoj likovnoj umjetnosti*, Osijek, 2021.
- BODROŽIĆ IVAN, Oholost u otačkoj tradiciji sjevernoafričkih pisaca, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 142(2014.)5, 25-30.
- CLAUDEL PAUL, Jubilarna oda o šestotoj obljetnici Danteove smrti, u: M. GRČIĆ, B. PETRAČ (ur.), *Svijet i Dante*, Zagreb, 2021., 23.
- DENZINGER HEINRICH, HUNERMANN PETER, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, Đakovo, 2002.,
- DRAGAN MRAOVIĆ, Predgovor u: D. ALIGIJERI, *Božanstvena komedija*, Beograd, 2013.
- FOWLERN JOHN M., Grijeh, u: *Biblijski pogledi* 9(2001.)1-2
- FRANO ČALE, MATE ZORIĆ ur., Dante u hrvatskoj književnosti, u: DANTE ALIGHIERI, *Djela*, Zagreb, 1976.
- FRANO ČALE, MATE ZORIĆ, Dante Alighieri, u: *Dubrovnik* 76(1973.)1-2
- FRANJO, *Candor lucis aeternae; Apostolsko pismo o sedamstotoj godišnjici smrti Dantea Alighierija*, Zagreb, 2021.
- FUČEK IVAN, *Grijeh, obraćenje*, Split, 2004.
- GRUN ANSELM, *Što dolazi nakon smrti?*, Zagreb, 2011.
- GUARDINI GUARDINI, Fenomen svjetlosti u: M. GRČIĆ, B. PETRAČ (ur.) „Božanstvenoj komediji“, u: *Svijet i Dante*, Zagreb, 2021., 93-103.
- GUARDINI ROMANO, *Posljednje stvari*, Zagreb, 2002.
- GUENON RENE, Vidljivi i skriveni smisao, u: *Svijet i Dante*, MARKO GRČIĆ, BOŽIDAR PETRAČ (ur.), Zagreb, 2021., 105-112.

- HRANIĆ ĐURO, Blago siromasima duhom, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 143(2015.)12, 2-3.
- HRANIĆ ĐURO, Oholost, korijen i izvor svih grijeha, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 142(2014.)5, 2-3.
- JELIČIĆ ANA, Sedam glavnih grijeha u postmoderni, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 142(2014.)5, 4-13.
- JURIĆ AMABILIS, Crkveni nauk o čistilištu u katehezi, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 146(2018.)10, 24-29.
- KASIJAN IVAN, *Duhovni boj s osam glavnih strasti*, Zagreb, 2013.
- Katekizam Katoličke Crkve, Zagreb, 1994.
- KLIMAK IVAN, *Ljestve ili 30 stuba do raja*, Zagreb, 2014.
- KOZELJ IVAN, Dante Alighieri, u: *Obnovljeni život : časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 3(1921.)2, 21-24.
- LAUN ANDREAS, *Pitanja moralne teologije danas*, Đakovo, 1999.
- MARAČIĆ LJUDEVIT ANTON, *Zaboravljeni poroci*, Zagreb, 2013.
- NEMET LADISLAV, *Kršćanska eshatologija*, Zagreb, 2002.
- NEMET LADISLAV, *Teologija stvaranja*, Zagreb, 2003.
- O'COLLINS GERALD, A na kraju ljubav, u: *Crkva u svijetu*, 28(1993.)4, 371-384.
- PAPINI GIOVANNI, Hrt, u: MARKO GRČIĆ, BOŽIDAR PETRAČ (ur.), *Svijet i Dante*, Zagreb, 2021., 39-49.
- POZO CANDIDO, *Eshatologija*, Sarajevo, 1997.
- PUNDA EDVARD, Jelo, piće i celibat. Promišljanja uz Kasijanova pravila o hranu, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 146(2018)3, 9-13.
- RAGUŽ IVICA, Grijeh, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 145(2017.)6, 50-56.
- RAGUŽ IVICA, *Vesperae sapientiae christianae*, 3, Zagreb, 2008.
- RAHNER KARL, VORGRIMLER HERBERT, *Teološki rječnik*, Đakovo, 1992.
- RATZINGER JOSEPH, *Eshatologija*, Split, 2016.
- REBIĆ ADALBERT (ur.), *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002.

- SCARAFFIA LUCETTA (ur.), *Glavni grijesi*, Zagreb, 2020.
- SCHOUPPE FRANCIS XAVIER, *Čistilište tumačeno životima i legendama svetaca*, Đakovo, 2011.
- SRAKIĆ MARIN, *Moja savjest je čista*, Đakovo, 2013.
- ŠIMUNOVIĆ MILAN, Kako danas poučavati o eshatonu – posljednjim stvarnostima, u: *Riječki teološki časopis* 9(1997.)1, 159-180., dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=142523 (15. 5. 2021.)
- ŠPIDLIK TOMAŠ, *Put do čista srca*, Tomislavgrad, 2001.
- TONSATI ROBERT, Neumjerenost u jelu i piću – ishodišta grijeha u prvim stoljećima kršćanske misli, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 146(2018.)3, 2-8.
- VIŠATICKI KARLO, Sveto pismo o škrtosti: zapreka prema Bogu i čovjeku, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 143(2015.)12, 6-9.
- VULIĆ BORIS, „Dijamant“ i „grafit“, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 144(2016.)6, 1.
- VULIĆ BORIS, „Kraljica grijeha“, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 142(2014.)5, 1.
- VULIĆ BORIS, Duhovna bolest, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 146(2018.)3, 1.
- VULIĆ BORIS, Navikavanje slobode na Božje milosrđe O vremenitim kaznama i oprostima, u: I. RAGUŽ, Š. ŠOKČEVIĆ (ur.), *O Božjem milosrđu*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog simpozija o milosrđu održanog 22. travnja 2016. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Đakovo, 2016., 75-94.
- VULIĆ BORIS, Nesavršena privrženost, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 143(2015.)12, 1.
- VULIĆ BORIS, Spasonosna kirurgija duše, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 146(2018.)10, 1.
- VULIĆ BORIS, Sveta i grešna srdžba, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije. Časopis za pastoralnu orijentaciju*, 147(2019.)9, 6.
- ZOVKIĆ MATO (ur.), *Suvremena katolička enciklopedija*, Split, 1998.

Mrežne stranice

BENEDIKT XV., In praeclara summorum, Rim, 1921., dostupno na:

https://www.vatican.va/content/benedict-xv/en/encyclicals/documents/hf_ben-xv_enc_30041921_in-praeclara-summorum.html (15. 11. 2021.)

BENEDIKT XV., Nobis, ad Catholicam, Rim, 1914., dostupno na:

https://www.vatican.va/content/benedict-xv/it/letters/1914/documents/hf_ben-xv_let_19141028_nobis-ad-catholicam.html (15. 11. 2021.)

Dante Alighieri. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2021., dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13894> (15. 11. 2021.)

Grijev. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=23389>

<https://www.matica.hr/vijenac/720/izjave-likovnih-umjetnika-32189/>

https://www.treccani.it/enciclopedia/veltro_%28Enciclopedia-Dantesca%29/

(29. 12. 2021.)

Slike

KESER ZLATKO, Čistilište 8. Preuzeto sa <https://www.matica.hr/vijenac/720/izjave-likovnih-umjetnika-32189/>

RONČEIĆ IGOR, Čistilište 2, Preuzeto sa: <https://www.matica.hr/vijenac/720/izjave-likovnih-umjetnika-32189/>

Sadržaj

Sažetak	1
Summary.....	2
Uvod	3
I. DANTEOV ŽIVOT I DJELO	5
1. Crkvene, političke i društvene tenzije Danteova vremena	6
2. Dante u mislima pape Benedikta XV.	7
3. Prikaz Dantea u Apostolskom pismu <i>Candor lucis aeternae</i>.....	8
3.1. Pjesnik i prorok nade	8
3.2. Pjesnik ljudske čežnje	9
3.3. Pjesnik Božjega milosrđa.....	10
4. <i>Božanstvena komedija</i>	11
4.1. Nastanak djela.....	11
4.2. Struktura djela.....	12
5. Tri onostrane mogućnosti	13
5.1. Pakao.....	14
5.2. Čistilište	14
5.3. Raj.....	17
6. Simbolika u <i>Božanstvenoj komediji</i>.....	19
6.1. Otkrivanje simbolike brojeva.....	19
6.2. Veltro i DXV	20
II. SEDAM KRUGOVA ČISTILIŠTA I SEDAM GLAVNIH GRIJEHA.....	23
1. Grijeh.....	23
1.1. Tumačenje grijeha u Katoličkoj Crkvi.....	23
1.2. Vremenite kazne i očišćenje nakon smrti.....	25
2. Krugovi čistilišta prema Danteu i glavni grijesi	28
2.1. Predčistilište.....	28
2.2. Prvi krug – oholi	30
2.3. Drugi krug – zavidnici	33
2.4. Treći krug – srditi	36
2.5. Četvrti krug – nemarnici	38
2.6. Peti krug – škrtci i rasipnici	41
2.7. Šesti krug – proždrljivci.....	44
2.8. Sedmi krug – razbludnici	47
4. Zaključak o krugovima čistilišta	50

III. PRIKAZ DANTEOVE VIZIJE ČISTILIŠTA KROZ UMJETNOST I KRŠĆANSTVO.....	52
1. Uvodno o čistilištu.....	52
2. Danteove slike i vizije čistilišta	53
2.1. Danteove slike čistilišta kroz umjetnost.....	56
Zlatko Keser – „Živimo u fazi čistilišta“	58
Igor Rončević – „Dadaistički i ready-made-princip; Čistilište 2“	59
2.2. Dante u hrvatskoj književnosti	60
2.3. Umjetnost i modernost Dantea.....	62
3. Prikaz čistilišta u kršćanskoj vjeri	64
3.1. Legende i životi svetaca o čistilištu	68
3.2. Duljina onostranoga pročišćenja.....	70
4. Zaključne misli o čistilištu.....	71
Zaključak.....	74
Bibliografija.....	77
Sadržaj	81